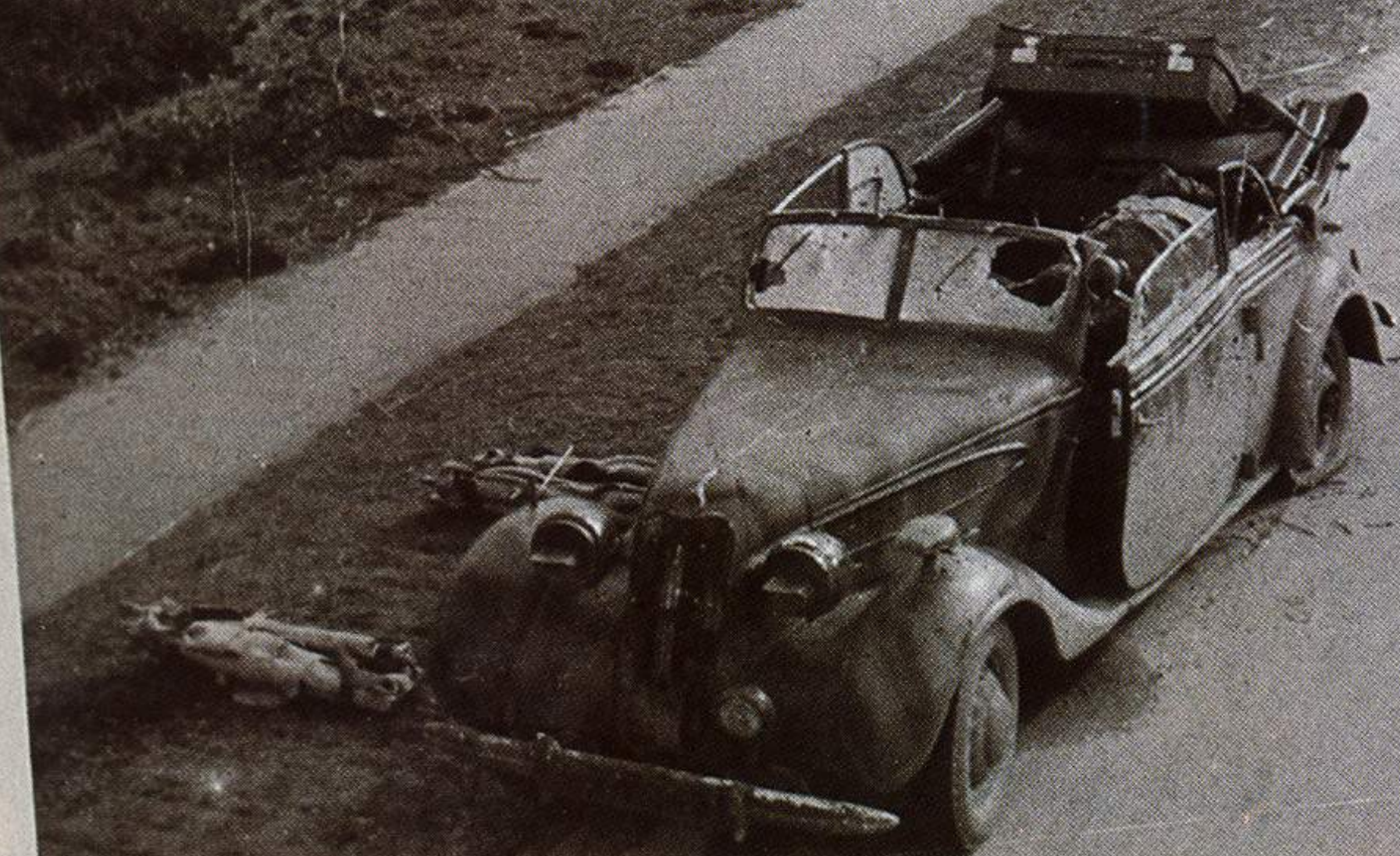

'40~'45
TOEN & NU

NUMMER 56

Apeldoorn: De hinderlaag
op SS-Generaal Rauter

PRIJS
f 6,95
B.FR. 135

'40~'45 TOEN & NU

Redactie Winston G. Ramsey

Een oorspronkelijke uitgave van Battle of Britain Prints International Ltd. 3 New Plaistow Road, Stratford Londen E 154 JA.

Voor Nederland: Uitgeverij Quo Vadis,
Postbus 3121, 3760 DC Soest
Telefoon: 02155-18641.

Abonnementen: Nederland f 25,50 (incl. 5% BTW).

Buitenland f 29,50. Verschijnt per kwartaal.

Verkoopprijs Nederland f 6,95, België Bfrs 135.

Het abonnement kan op elk gewenst moment ingaan en wordt automatisch verlengd tenzij binnen twee maanden vóór de vervaldatum schriftelijk is opgezegd.

Bestellingen van eerder verschenen uitgaven door storting of overmaking van het verschuldigde bedrag op postrekening 2186924 of banknummer ABN 55.36.12.875 van uitgeverij Quo Vadis in Soest of (aanzienlijk sneller) door toezending van een ondertekende bank- of girobetaalcheque met vermelding van de uitgaven die men wenst te ontvangen. Vermeerder het bedrag met f 3, — per bestelling voor bijdragen in de porti.

Advertenties: tarieven op aanvraag.

Druk: Atlas/Soest

Verkoop/distributie: Betapress b.v. Gilze

Copyright

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

INHOUD NUMMER 56

HET DRAMA BIJ DE WOESTE HOEVE. DE ZOGENAAMDE AANSLAG OP RAUTER!

Rauter	1
De hinderlaag	6
De represailles	11
De nasleep	14

HET GEBEURDE HIER

De Italiaanse Luchtaanval op Bahrein	18
--------------------------------------	----

HET OOSTELIJK FRONT

De slagvelden rondom Warschau	22
Mijn belangstelling wordt gewekt	23
Korte historische achtergrondinformatie	24
De tussen 10 en 15 september 1944	
onder de voet gelopen Duitse stellingen	25
Aanval op de tweede Duitse linie, 15-20 september	32
De slag om Choszczowka	36
Tot besluit	40

WRAKKENBERGING

Een heroïsche opgraving Pilot Officer Charles Barber	41
--	----

ONDERZOEK VAN LEZERS

RAF-vaartuigen op Malta	52
-------------------------	----

Voorplaat: De weg tussen Arnhem en Apeldoorn in de omgeving van De Woeste Hoeve in de middag van 7 maart 1945, enkele uren nadat de Höhere SS- und Polizeiführer in het bezette Nederland, Hanns Rauter, met zijn BMW 326 in een hinderlaag was gelopen. De dode lichamen van de chauffeur en de ordonnansofficier zijn nog in de auto zichtbaar. De vergelijkingsfoto toont het gedenkteken voor de 116 Nederlanders die, niet ver van de plaats van de hinderlaag, werden doodgeschoten; een Duitse represaillemaatregel die nog door andere zou worden gevolgd.

Middenplaat: De macabere overblijfselen van een slagveld aan het Oostfront dat niet werd geruimd. Boguslaw Perzyk en enkele vrienden met voorwerpen die zij in de omgeving van Warschau ontdekten.

Achterplaat: De begrafenis op 15 oktober 1986 van Pilot Officer Charles Barber op het St. Oswald kerkhof in Finningley in Yorkshire. Foto genomen door korporaal Diane Edmonds van de WRAF.

Het auteursrecht van foto's voorzien van de afkorting RIOD berust bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam.

De plaats van de aanslag, op de middag daarna, 7 maart 1945. De foto is genomen kijkend in de richting Arnhem. De stoffelijke resten van Rauter's ordonnansofficier en van z'n chauffeur liggen nog in-eengezakt in de BMW 326 cabriolet. (RIOD)

HET DRAMA BIJ 'DE WOESTE HOEVE' DE ZOGENAAMDE AANSLAG OP RAUTER

DOOR KAREL MARGRY

In de nacht van 6 op 7 maart 1945 reed een BMW-cabriolet, met de kap open, langs de weg tussen Arnhem en Apeldoorn. In de auto zaten drie Duitsers. Plotseling, in de buurt van 'De Woeste Hoeve', zagen de chauffeur en de overige twee inzittenden dat vanuit het duister voor hen met een zaklantaarn werd gezwaaid. De man aan het stuur aarzelde, maar trapte toen toch op de rem. Twee mannen in Duitse uniformen stonden op de weg. Terwijl de auto vaart minderde, klonk een boze stem uit het voertuig. Plotseling verscheurde een korte vuurstoot uit een automatisch wapen de stilte van de kille nacht. Een ogenblik was het doodstil. Toen opeens doorzeefde een hagel van kogels de auto van alle kanten. Enkele seconden later lagen de inzittenden voor dood in het voertuig. Een van hen was de toen meest gehate en meest gevreesde man in Nederland: SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS und der Polizei, Hanns Rauter.

RAUTER

Tussen mei 1940 en mei 1945 werd het bezette Nederland bestuurd door de Reichskommissar dr. Arthur Seyss-Inquart, een Oostenrijker die door Hitler persoonlijk in die functie was benoemd. Onder hem stonden vier Generalkommissare van wie Rauter ongetwijfeld de belangrijkste was. Friedrich Wimmer was Generalkommissar für Verwaltung und Justiz, Hans Fischböck Generalkommissar für Finanz und Wirtschaft en Fritz Schmidt Generalkommissar zur besonderen Verwendung (wat in de praktijk inhield het behartigen van de belangen der National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP) in Nederland). Rauter zelf bekleedde de functie van Generalkommissar für das Sicherheitswesen.

Overigens ontleende Rauter veel meer macht aan zijn tweede kwaliteit, namelijk die van Höhere SS und Polizeiführer Nordwest (H.SS Pf.), waarbij Nordwest de pangermaanse benaming voor Nederland was. De Höhere SS- und Polizeiführer waren Himmler's persoonlijke vertegenwoordigers in de gebieden waar zij benoemd waren, en aan niemand anders dan aan hem waren zij verantwoording schuldig. Rauter's positie was een anomalie aangezien hij in zijn functie van Höhere SS- und Polizeiführer rechtstreeks bevelen ontving van Himmler, ofschoon wel verondersteld werd dat hij ze door Seyss-Inquart liet goedkeuren. In feite, wanneer puntje bij 't paaltje kwam, was Rauter's loyaliteit aan Himmler groter dan zijn gevoel van ondergeschiktheid ten opzichte van Seyss-Inquart. Himmler was zijn enige echte held aan wie hij volledig was toegewijd en die hij te allen tijde zou gehoorzamen.

Als Höhere SS- und Polizeiführer had Rauter het bevel over alle SS-eenheden in Nederland. Hiertoe behoorden de Ordnungspolizei (de gewone Duitse politie), de Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst (de geheime politie en de veiligheidsdienst, afgekort Sipo und SD) en alle Waffen-SS formaties die in Nederland waren gelegerd. Toen er later uit Nederlandse vrijwilligers eveneens SS-eenheden werden geformeerd, kwamen deze ook onder bevel van Rauter. Bovendien viel ook de gehele Nederlandse politiemacht onder hem.

Als Höhere SS- und Polizeiführer moest Rauter de verrijkende politieke ambities van Himmler steunen en de SS-ideologie in Nederland ingang doen vinden. Zijn politieke tegenstander daarbij was Generalkommissar Schmidt die de NSB van Anton Mussert steunde, doch die de stiekeme bedoeling

De Höhere SS- und Polizeiführer Nordwest, Hanns Rauter in 1943, in een typerende houding.

Rauter met de Nederlandse luitenant-generaal b.d. Hendrik Seyffardt, commandant van het 'Vrijwilligers-legioen Nederland'. Dit Legioen, dat onmiddellijk na de invasie van Rusland was opgericht als onderdeel van de 'anti-Bolsjewistische kruistocht' van het Derde Rijk, stond formeel los van de SS. Rauter echter had andere plannen, en vanaf het begin oefende en vocht het Legioen onder de Waffen-SS. Spoedig realiseerde Seyffardt zich dat hij niet meer was dan een zetbaas. De foto werd genomen in Den Haag op 26 juli 1941, kort na het défilé van de tweede groep vrijwilligers die naar het Oostfront zou vertrekken. (RIOD)

had eens Gauleiter van Nederland te worden als dit door Duitsland zou zijn geannexeerd. Om hem hierin te dwarsbomen richtte Rauter, als tegenkracht tegen de NSB, een Nederlandse politieke SS op, een eerste stap in zijn streven om Nederland te doen opgaan in Duitsland, maar dan wel onder leiding van de SS.

Op het gebied van de Nazi-ideologie verzorgde Rauter binnen zijn ressort de zeer talrijke 'rassenkundige', opvoedkundige en propagandistische activiteiten van de SS.

Voor de Nederlanders echter, die van deze politieke machinaties niets afwisten, riep de naam Rauter slechts gevoelens van angst en vrees op. Indien Seyss-Inquart voor hen het symbool was van de Nazi-bezetting, vervulde Rauter die rol ten aanzien van de Nazi-terreur. De Reichskommissar vaardigde gedurende de vijf lange bezettingsjaren het ene na het andere decreet uit. Meestal waren deze vergezeld van een bepaald soort dreigement of maatregel die als straf zou gelden indien men niet aan het decreet gehoorzaamde; het was echter altijd de Höhere SS- und Polizeiführer Nordwest die dergelijke maatregelen moest toepassen, en de beruchte rose aanplakbiljetten waarop doodstraffen, deportaties en standrechtelijke executies werden aangekondigd, droegen onderaan de tekst onveranderlijk zijn naam.

Zijn verschijning alleen al was afschrikwekkend - een lange, stoer- en gehard-uitziende man met een arendsneus en een Skorzeny-achtig litteken op z'n gezicht. In het bezette Nederland was hij, meer dan wie ook, de personificatie van alle kwaad en alle onmenselijkheid die het Nazisme inhield.

Rauter was inderdaad het prototype van de Nazi. Ofschoon niet gespeend van enige intelligentie, en vooral, boerenslimheid was hij geen intellectueel. Het aanbrengen van nuanceringen in z'n gedachten was hem vreemd. Hij zag zichzelf graag als een man van actie en vastberadenheid die snelle beslissingen kon nemen. Hij verachtte zwakheid. Hij die op een vreemde manier overgedienstig was tegenover Himmler, hield ervan over anderen te bevelen en hij was bepaald een natuurlijke leider. Maar bovenal was hij soldaat, een vechter, en hij was dat al een leven lang. Hanns Albin Rauter werd op 4 november 1895 in Klagenfurt in Oostenrijk geboren. Hij studeerde aan de Technische Hochschule in Graz toen in 1914 de oorlog uitbrak en hij zich als vrijwilliger aanmeldde voor het keizerlijk Oostenrijkse leger. Als officier in het Gebirgsschüt-

zenregiment 1, vocht hij in Italië en aan het Albanees front. Twee keer werd hij gewond. Toen hij, in 1918 in Graz terugkeerde, verkeerde Oostenrijk in de grootste verwarring. Er heerste binnenlandse revolutionaire onrust, en daarnaast kreeg het oude keizerrijk achtereenvolgens te maken met invallen van annexionistische legers uit Joegoslavië, Polen en Hongarije. Rauter meldde zich bij een Freikorps van nationalistische studenten (waarvan hij al spoedig de leider werd), en nam deel aan het terugslaan van de indringers.

In 1919 was hij in Stiermarken de medeoprichter van een soort vrijwillige landstorm, de Steierische Heimatschutz, toentertijd een van de vele rechtsextremistische vrijkorpsen in Oostenrijk. Op z'n hoogtepunt had dit para-militaire korps zo'n 20.000 leden. In de jaren twintig organiseerde Rauter voortdurend marsen met een provocerend karakter, en leidde hij zijn strijdersbende in straatgevechten met socialistische groepen met als doel fabriekstakingen te breken en, in het alge-

meen onrus te stoken. In 1931 bereidde de Steierische Heimatschutz zelfs een (mislukte) staatsgreep voor, waarbij Rauter een dag lang de stad Graz belegerde.

De Steierische Heimatschutz was nog meer pan-germaans en nog antisemitischer dan andere vrijkorpsen en reeds in 1927 knoopte Rauter's organisatie nauwe betrekkingen aan met de Oostenrijkse afdeling van de NSDAP. Toen in 1933 beide organisaties werden verboden, vertrok Rauter naar Duitsland waar hij de volledige opname van zijn Heimatschutz in de Nazi-partij bewerkstelligde. Voorts was hij betrokken bij de hulpverlening aan uit Oostenrijk gevluchte nazi's.

Himmler kwam onder de indruk van zijn talenten en benoemde hem in 1935 tot SS-Oberführer (brigade-generaal). In 1938 werd hij stafchef in het SS-district Silezië. Daar bevond hij zich nog steeds toen hij op 22 mei 1940 werd uitgekozen om in het pas bezette Nederland de functie van Höhere SS- und Polizeiführer te gaan bekleden.

Zijn primaire taken als H.SS Pf, naast die welke een politiek en ideologisch karakter hadden, waren de orde handhaven en onrust onder de bevolking tegengaan en iedere vorm van verzet de kop indrukken; elke ondergrondse organisatie vernietigen; en het uitvoeren van de jodenvervolgning in Nederland.

Rauter toonde voor het eerst zijn ware gezicht in februari 1941. Op de 22e en 23e van die maand waren in Amsterdam bijna 400 Joden gearresteerd tijdens de eerste grote razzia's in Nederland. Dit leidde tot een massaal protest van de Amsterdamse bevolking. Op gang gebracht door de communisten, maar anderzijds ook spontaan, braken er in heel Amsterdam proteststakingen uit die oversloegen naar andere steden in de Zaanstreek, Noord-Holland en Utrecht. Rauter antwoordde meedogenloos: hij zond Duitse politie en SS-troepen naar Amsterdam en liet ze het vuur openen op de demonstranten. Elf mensen vonden de dood, negen in Amsterdam, twee in Zaandam, terwijl honderden anderen werden gearresteerd. Door dit gewelddadig optreden konden de stakingen worden gebroken. Vier stakers kregen de doodstraf en vele anderen gevangenisstraffen. De burgemeesters van Amsterdam, Haarlem en Zaandam werden verantwoordelijk gesteld voor het gebeurde en moesten plaats maken voor collaborateurs. Ook werden de gemeenten gestraft. Amsterdam bijvoorbeeld kreeg een boete van 15 miljoen gulden.

De Februaristaking uit 1941 had geen halt kunnen toeroepen aan de deportatie van Joden uit Nederland. Deze ging ongehinderd en precies volgens plan verder. Uiteindelijk zouden 104.000 van de 140.000 Nederlandse Joden naar concentratiekampen in Westerbork en Vught worden gezonden, om vandaar te worden getransporteerd naar de gaskamers van Auschwitz en Sobibor. Hoewel Rauter de praktische tenuitvoerlegging van de anti-joodse maatregelen overliet aan de bureaucraten van de Zentralstelle für jüdische Auswanderung in Amsterdam, was hijzelf natuurlijk in hoge mate persoonlijk verantwoordelijk voor hetgeen

De drukke hoek van het Spui en de Grote Marktstraat thans. Het Haagsch Modehuis heeft zijn naam gewijzigd in Lampe.

plaatsvond. Bovendien was hij degene die ook voortdurend zonder mededogen jacht maakte op ondergedoken Joden en iedereen die hen hulp had geboden zeer streng liet straffen.

In 1942 veroorzaakte Rauter een nieuwe golf van schrik en verontwaardiging. Tijdens twee afzonderlijke razzia's werden zo'n duizend prominente Nederlanders gearresteerd, waarbij Rauter bekendmaakte dat zij als gijzelaars zouden dienen voor elke sabotagedaad. In augustus 1942 volgde de executie van vijf gijzelaars, na een geval van spoorwegaansluiting in Rotterdam. Dit ter dood brengen van onschuldige mensen veroorzaakte grote beroering. De Nederlandse bevolking moest echter nog leren dat het doodschieten van mensen als represaillemaatregel, voor Rauter een geijkte manier was om terug te slaan en een treurige, bijna dagelijkse routine zou worden.

Een groep die het zwaar te verduren kreeg onder Rauter's vastberadenheid ieder oppositie weg te vagen, waren de studenten aan de universiteiten. Reeds in 1940 waren de Leidse universiteit en de Technische Hogeschool in Delft tijdelijk gesloten geweest wegens demonstraties van studenten tegen het ontslag van joodse hoogleraren. De universiteiten bleven centra van onrust. Veel studenten begonnen illegale krantjes of traden toe tot andere ondergrondse organisaties. In februari 1943 besloot Rauter tot een grote schoonmaak. In vier universiteitssteden werden razzia's gehouden en bijna 600 studenten gearresteerd. Het wetenschappelijk onderwijs kwam tot stilstand. De meerderheid van de studenten weigerde de door de Duitsers geëiste loyaliteitsverklaring te tekenen en dook onder. Zij die werden gepakt werden op transport gesteld naar werkkampen in Duitsland. Op 29 april 1943 verordeneerden de Duitsers, zonder voorafgaande waarschuwing, dat het hele voormalige Nederlandse leger, dat 300.000 man telde, opnieuw in krijgsgevangenschap zou worden gevoerd. Als reactie brak weer een algemene staking uit die deze keer een landelijk karakter had en vooral aansloeg op het platteland. Evenals in 1941 gebruikte Rauter geweld en intimidatie om de orde te herstellen. Tientallen stakers werden standrechtelijk geëxecuteerd, dikwijls op het erf van hun fabriek of werkplaats. Om het effect zo groot mogelijk te maken, werden de doodvonnisen onmiddellijk bekendgemaakt. Met het toepassen van dergelijke dwangmaatregelen verliep de staking.

De April-Mei-Stakingen, zoals zij bekend zouden worden, maakten Rauter's naam berucht tot in het kleinste dorp. Aan de Duitsers was het door de stakingen eindelijk duidelijk geworden dat hun pogingen het Nederlandse volk voor zich te winnen, definitief hadden gefaald. Vanaf dat ogenblik werden pure economische uitbuiting, gekoppeld aan de totale uitroeiing van het verzet, hun enige doelen. Voor Rauter was het nu niet meer nodig zijn meedogenloosheid te verbergen. Als erkenning voor de manier waarop hij tegen de stakingen was opgetreden, bevorderde Hitler hem tot SS-Obergruppenführer generaal und General der Polizei. Kort daarna vaardigde Rauter opnieuw een decreet uit waardoor ieder huisgezin werd getroffen.

Rauter (tweede van links), uittorend boven de andere hoofdrolspelers in het bezette Nederland: links van hem Anton Mussert, de leider van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB), en rechts Reichskommissar dr. Arthur Seyss-Inquart. De foto werd genomen op 11 oktober 1941, tijdens de eedsaflegging van de vierde groep legionairs die Nederland verliet. Deze groep bestond voornamelijk uit NSB-ers en, evenals z'n rivaal Seyffardt (die hier reeds in de stoet naar het tweede plan is verhuisd), hoopte ook Mussert z'n mannen buiten de SS te houden. Die hoop was echter ijdel: in mei 1943 werd het Legioen formeel in de Waffen-SS opgenomen. (RIOD)

Het was duidelijk geworden dat de Nederlanders meer naar de BBC en Radio Oranje luisterden, dan naar de genazificeerde Nederlandse omroep. Rauter had hiervoor een simpele oplossing: ieder radiotoestel in het land moest worden geconfisqueerd. Meer dan 800.000 radio's werden inderdaad ingeleverd. Daarna was het bezit van een radio illegaal en gevaarlijk. Rauter had de oorlog verklaard aan het Nederlandse volk.

In het kader van de Arbeitseinsatz werden gezonde mannen uit de bezette gebieden opgeroepen voor tewerkstelling in Duitse fabrieken. Zowel in Nederland als elders in Europa doken duizenden mannen onder om aan deze gedwongen arbeid te ontkomen. Rauter had de taak ze op te sporen en geen middel liet hij daarbij ongebruikt. Reeds in 1940 had hij voor iedereen die ouder was dan vijftien een persoonsbewijs ingevoerd. Dit document was bijna niet te vervalsen waardoor het aannemen van en reizen onder een valse identiteit bijzonder moeilijk was geworden. De Duitse politie verscherpte nu de controle van persoonsbewij-

zen. Plotselinge controles vonden plaats bij de uitgangen van theaters en bioscopen. Soms werden voetbalstadions of kerken omsingeld en iedere man gecontroleerd op zijn persoonsbewijs. Vanaf juli 1943 organiseerde Rauter 'mensenjachten' op nog grotere schaal: hele dorpen of stadswijken werden afgegrensd, waarna iedere woning werd doorzocht. Op die manier konden duizenden Nederlandse mannen worden gepakt en naar Duitsland worden gedeporteerd.

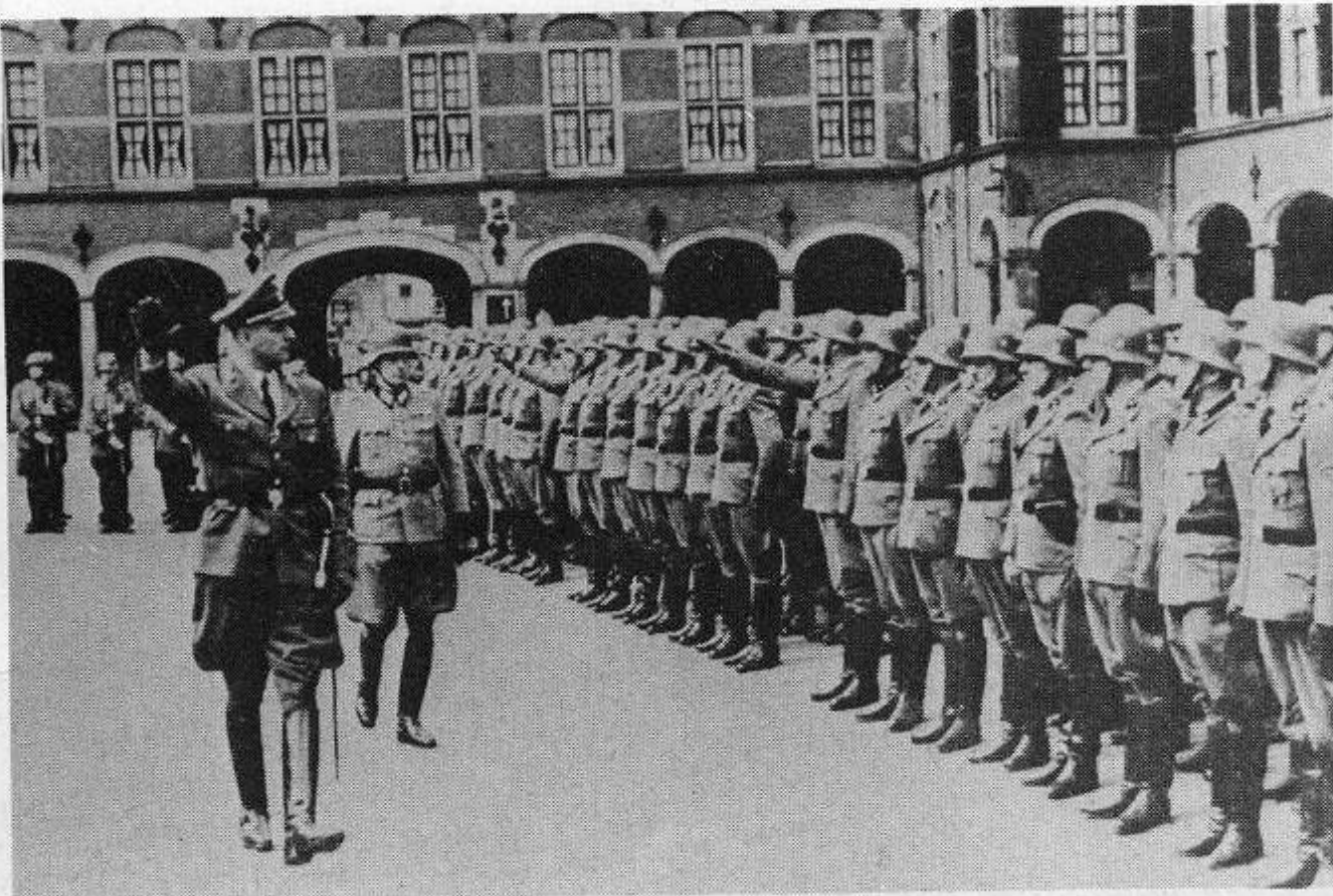
Niettemin had eind 1943 het aantal onderduikers - Joden, studenten, ex-militairen, leden van de ondergrondse en vluchtelingen voor de Arbeitseinsatz - het indrukwekkende getal van 250.000 bereikt. Om deze ongrijpbare massa 'uit te roken', probeerde Rauter zelfs het voedseldistributiesysteem te gebruiken. Daarvoor werd de zogenaamde Tweede Distributiestamkaart geïntroduceerd die alleen zou worden uitgereikt aan degenen die, onder overlegging van een persoonsbewijs, het document persoonlijk in ontvangst kwamen nemen. Rauter hoopte hiermee tot een algehele herregistratie van de volwassen bevolking te komen en degenen die waren ondergedoken op deze manier van voedsel en andere artikelen verstoken te houden. Slechts de gezamenlijke inspanning van illegale groepen en van 'goede' ambtenaren kon, door op grote schaal documenten te vervalsen, en door ambtelijke 'sabotage', op het nippertje bereiken dat dit plan schipbreuk leed.

Tijdens de hele bezetting voerde Rauter een meedogenloos gevecht tegen de steeds groeiende Nederlandse illegaliteit. Hoewel hij een zekere bewondering voor de mannen en vrouwen van het verzet niet verborgen kon houden - in zijn verwrongen optiek herkende hij in hen 'de beste raciale elementen' van het volk - bestreed hij ze genadeloos. Iedereen die ervan werd verdacht te werken voor een illegaal blad, hulp te verlenen aan geallieerde vliegers, gewapend verzet te plegen of spionage te bedrijven, werd gearresteerd door de gevreesde Sicherheitsdienst. Om in de ondergrondse te kunnen infiltreren maakte Rauter gebruik van infiltranten-verraders. Om geheime zenders op te sporen zochten zijn mannen met behulp van radiopeilingen de ether af. En Rauter had ook bijzonder veel succes, met name in 1942 en 1943 toen hele verzetsgroepen werden ontdekt en gearresteerd. Massaprocessen vonden plaats. Honderden verzetsstrijders werden geëxecuteerd, duizenden naar concentratiekampen gezonden waaruit zij nimmer terugkeerden.

Naarmate de oorlog vorderde werd de strijd

Het Binnenhof in Den Haag. Rechts de Ridderzaal.

Rauter inspecteert de troepen, tijdens een van de vele militaire plechtigheden op het Binnenhof.(RIOD)

Een leeg Binnenhof thans.

steeds grimmiger. Toen, vanaf februari 1943, enkele verzetsgroepen, begonnen met aanslagen te plegen op NSB-ers, organiseerde Rauter een nieuw soort contra-terreur die hierop neerkwam dat volledig onschuldige mensen heimelijk en onverhoeds werden vermoord. Deze campagne van sluipmoorden kreeg de naam Operatie 'Silbertanne'. Voor iedere bij een aanslag gedode NSB-er zouden drie mensen worden omgebracht. Sonderkommando's van Nederlandse SS-ers, gekleed in burger, voerden deze moorden uit, meestal onder dekking van de duisternis.

In 1944, en speciaal na de invasie in Normandië, bereikte Rauter's rol een wrede climax. Iedere daad van gewapend verzet werd nu gevolgd door represailles. Gevangen genomen verzetsstrijders, die zonder vorm van proces ter dood waren veroordeeld en wier grote aantallen de gevangenis deden uitpuilen, werden 'Todeskandidaten' genoemd en konden in willekeurige aantallen worden geëxecuteerd als er ergens gewelddadig verzet was gepleegd. Deze executies vonden plaats in het openbaar en de Duitsers lieten de dode lichamen aan de kant van de weg liggen als een grimmige waarschuwing aan iedereen die passeerde. Rauter was in de late zomer van 1944 waarlijk de beul van Nederland geworden.

Toen de geallieerde legers snel oprukten naar de grenzen van Nederland werd Rauter, met z'n verleden als Freikorps-lid, steeds onrustiger. Hij had zich altijd meer militair dan politiemann of politicus gevoeld. Nu Nederland weer oorlogstoneel zou worden zag hij een mogelijkheid naar zijn geliefd krijgsbedrijf terug te keren.

In juni 1944 was hij al benoemd tot General der Waffen-SS, een militaire rang die hem werd verleend naast zijn andere functies. Op 15 september meldde hij zich voor het eerst in Oosterbeek op het

hoofdkwartier van Generalfeldmarschall Walther Model, bevelhebber van Heeresgruppe B. Hoewel de twee, op dat moment in Nederland aanwezige pantserdivisies van de Waffen-SS in Nederland, zoals gebruikelijk was, onder operationeel commando stonden van de reguliere Wehrmacht, had Rauter enkele Waffen-SS eenheden die nog wel onder hem vielen. Dit waren het in 1942 ten behoeve van de bewaking der concentratiekampen in Nederland opgerichte SS-Wachbataillon 'Nordwest', en drie depotbataljons van de 'Landstorm Nederland' met Nederlandse vrijwilligers. Op 17 september 1944, zodra hij van de luchtlanding bij Arnhem had gehoord, verliet Rauter Den Haag en reed naar een nieuw hoofdkwartier in Apeldoorn. Twee van z'n bataljons hadden reeds in het zuiden de strijd aangebonden, maar de overige ontbood hij onmiddellijk naar Arnhem. Komend uit het westen als deel van de Kampfgruppe Tettau, een voor de gelegenheid samengestelde eenheid, leden deze ongevoefde bataljons zware verliezen tegen de Britse luchtlandingstroepen. De restanten ervan maakten tenslotte deel uit van de Duitse ring rond de perimeter bij Oosterbeek. Gedurende de hele slag bleef Rauter aan het front en probeerde hij een stem in het kapittel te hebben, hoewel hij geen enkel feitelijk commando voerde. Na de Duitse overwinning bij Arnhem - waarop hij bijzonder trots was - vroeg Rauter een echt eigen militair commando, als gevolg waarvan de Kampfgruppe Rauter tot stand kwam. Deze bestond uit het SS-Wachbataillon, het SS-Grenadierregiment 1 'Landstorm Nederland' en het SS-Polizeiregiment 3, samengesteld uit drie bataljons geuniformeerde politie. (De eerste twee eenheden werden kort daarna samengevoegd tot de SS-Freiwilligen-grenadierbrigade 'Nederland'. Van oktober 1944 tot februari 1945 moest deze heterogeen samengestelde groep bewakingsopdrachten uitvoeren

op de Veluwe en de IJsselbruggen bewaken tegen mogelijke luchtlandingsaanvallen.

Rauter gaf nu al z'n aandacht en energie aan militaire vraagstukken. Hoewel hij officieel nog H.SS Pf. was, had hij de belangstelling voor politiezaken verloren en liet deze over aan z'n ondergeschikte, SS-Brigadeführer (generaal-majoor) dr. Eberhard Schöngarth, Befehlshaber der Sipo und des SD. Deze wijziging was echter niet bekend bij het gros van het Nederlandse volk dat Rauter als de opperste bruto van het Nazidom bleef zien, het monster dat zij hadden geleerd te vrezen en te haten.

Op 6 februari 1945 kreeg Kampfgruppe Rauter de status van een provisioneel legerkorps onder de 25. Armee van General Günther Blumentritt, en kreeg voorts langs de Rijn en de Waal een frontsector toegewezen tussen Tiel en het even over de Duitse grens gelegen Emmerik. Aan de Nederlandse SS-Brigade (op 10 februari omgedoopt tot 34. SS-Grenadierdivision 'Landstorm Nederland') en het SS-Polizeiregiment werden toegevoegd Fallschirmjägerregiment 23 (van de 2. Fallschirmjägerdivision), een tankbataljon, een Sturmgeschütz bataljon, drie regimenten artillerie en een regiment luchtafweergeschut. Het hoofdkwartier van het legerkorps was in Didam gevestigd, zo'n vijftien kilometer ten oosten van Arnhem.

Dagelijks ging Rauter er met z'n Schwimmwagen op uit om verdedigingswerken te inspecteren en commandoposten te bezoeken. Deze tochten waren niet zonder risico: de geallieerde overmacht in de lucht was op haar hoogtepunt en binnen twee weken had Rauter al twee chauffeurs verloren door beschietingen uit vliegtuigen. Hoezeer hij echter het soldatenleven bemindde, hij kon niet al z'n taken als hoogste SS-functionaris in Nederland terzijde schuiven. Seyss-Inquart, die de kantoren van zijn Reichskommissariat naar Apeldoorn, dichterbij de buurt van Duitsland had ver-

Links: Rauter en (midden) Gertrud Seyss-Inquart-Máchka, de vrouw van de Reichskommissar, tijdens een bezoek aan de SS-Schule 'Avegoor' in Ellecom (zie de kaart op p. 7). De school was opgericht in mei 1941 onder leiding van SS- Hauptsturmführer dr A. Brendel, en was een soort ideologisch trainingscentrum voor de Nederlandse SS. Niet verrassend maakten lichamelijke en schietoefeningen een regelmatig terugkerend onderdeel uit van het lesrooster, naast politieke lessen. NSB-ers die een vuur-

wapenvergunning wensten, moesten in 'Avegoor' een cursus pistoolschieten volgen en konden aldus worden geïndoctrineerd met de leerstellingen van de SS. (RIOD)

Rechts: Thans is 'Avegoor' een opleidingscentrum voor de ambtenarenvakbond Abva/Kabo. Sinds de dagen van de meer sinistere opleiding die er plaats vond, is het gebouw opvallend ongewijzigd gebleven.

Rechts: Het huis in de Kerkstraat in Didam waar in februari-maart 1945 Rauter's legerkorps-commandopost was gevestigd. Van daar vertrok hij op zijn fatale reis richting 'De Woeste Hoeve'. Het huis was van de familie von der Haar die toentertijd naar elders was geëvacueerd. Een zoon uit het gezin drijft nog steeds de ernaast liggende textiel- en modezaak.

plaatst, verwachtte hem eens per week voor een bespreking en iedere woensdagmorgen reed Rauter daarvoor naar Apeldoorn.

Op dinsdag 6 maart week hij echter van z'n gebruikelijke weekagenda af omdat hij de dag daarop twee bijeenkomsten in Apeldoorn moest bijwonen: niet alleen de vaste vergadering met Seyss-Inquart, maar daarnaast ook een bespreking op het op het hoofdkwartier van de 25. Armee. Hij besloot daarom reeds diezelfde avond naar Apeldoorn te vertrekken. Hij zou dan de nacht kunnen doorbrengen in het hotel waar hij gewoonlijk logeerde en reeds de volgende ochtend vroeg aan de slag kunnen gaan. Rauter gaf z'n nieuwe chauffeur opdracht omstreeks tien uur 's avonds met een auto klaar te staan. Weinig vermoedde hij welke dramatische gevolgen deze schijnbaar zo onbelangrijke wijziging van z'n werkschema, zou hebben.

DE HINDERLAAG

In september 1944 werden de drie belangrijkste verzetsorganisaties, de Knokploegen (KP), de Ordedienst (OD) en de Raad van Verzet (RVV), verenigd in de Binnenlandse Strijdkrachten (BS)

Links: De bestemming die Rauter niet bereikte: het hoofdkwartier van Seyss-Inquart in Apeldoorn. In september 1944 was het huis gevorderd door dr Friedrich Wimmer, Seyss-Inquart's Generalkommissar für Verwaltung und Justiz, maar in maart 1945 had de Reichskommissar er zelf ook zijn bureau. In de voortuin bouwden de Duitsers een ondergrondse bunker die als hoofdkwartier kon dienen, maar Seyss-Inquart maakte er alleen gebruik van tijdens luchtaanvallen. De foto werd in april 1945 genomen, kort na de bevrijding van Apeldoorn, toen de bunker voor het publiek

werd opengesteld; '6 1/4' was de Nederlandse scheldnaam voor Seyss-Inquart. (Gemeenteraadschef Apeldoorn) **Rechts:** Voor de oorlog was het pand Loolaan 54 eigendom van jonkheer C.C. Beelaerts van Emmichoven. Tegenwoordig heeft het pand huisnummer 554 en is er een kantoor gevestigd van de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen van het Ministerie van Defensie. De bunker, thans buiten gebruik en afgesloten met een ijzeren hek, kan slechts worden bezocht na speciale toestemming.

die onder bevel stonden van Prins Bernhard. De BS was verdeeld in gewesten en toen in november 1944 het front zich had gestabiliseerd langs de grote rivieren, lagen veertien van de negentien BS-gewesten nog in bezet gebied. Daartoe behoorde ook Gewest 6 dat de Veluwe omvatte, met haar uitgestrekte golvende heidevelden en grote bossen, een van de weinige gebieden in Nederland die zich leenden om er als maquisards verzet te plegen. Binnen Gewest 6 was Apeldoorn het zenuwcentrum.

De Apeldoornse BS had van de KP een klein ploegje overgenomen, de zogeheten GG-Groep die alleen werd gebruikt voor de meer riskante op-

Rechts: De muren en het dak van de bunker waren 1,5 meter dik. Binnenin bevonden zich drie grote vertrekken, een telefooncentrale, een bureau-ruimte compleet met slaapkamer, en een toilet. Er waren twee trappen die naar buiten leidden, een naar het huis en een naar de straat. Beide hadden luchtfilter-installaties om de inwoners te beschermen tegen gasaanvalen. De ventilatorschachten zijn thans nog te zien op het met gras bedekte dak van de bunker.

drachten. De groep was goed bewapend met Sten-guns, pistolen en handgranaten en had voorts op een of andere manier de hand kunnen leggen op SS-uniformen, waardoor de leden ervan gewoonlijk vermomd als Duitsers optraden. De leider was een energieke jonge automonteur, Geert Gosens.

Begin maart 1945 had de Apeldoornse BS te kampen met een ernstig transportprobleem. In de voorafgaande weken was zij al haar beschikbare personen- en vrachtwagens kwijtgeraakt, voornamelijk door intensief speurwerk van de Duitsers. Twee van de voertuigen waren verborgen gehouden in de garage van het pand Molendwarsstraat 6, het huis waar Geert Gosens woonde. Hij lag boven te slapen toen de SD een inval in zijn woning deed en slaagde erin, slechts gekleed in ondergoed, over het dak weg te komen. De volgende dag, kenmerkend voor z'n karakteristieke vermetelheid, keerde hij terug met een Stengun en vanaf de overkant van de straat opende hij het vuur op de Duitsers die bezig waren de auto's uit de garage te halen. Hij schoot de banden lek en slaagde er opnieuw in weg te komen. Maar de voertuigen konden niet op de Duitsers worden terugveroverd. Het transportprobleem werd acuut op dinsdag 6 maart. Volgens verkregen inlichtingen zou de volgende morgen bij een exportslagerij in het nabijgelegen Epe, een vrachtauto van de Wehrmacht 3.000kg varkensvlees voor het Duitse leger komen ophalen. In een land dat sinds de afgelopen herfst systematisch door de Duitsers werd uitgehongerd, was zo'n bericht van vitaal belang. Indien men het vlees te pakken zou kunnen krijgen, zou dit de magere voedselvoorraden van de BS zelf kunnen aanvullen en de rest zou clandestien kunnen worden gedistribueerd over de hongerige bevolking. De plaatselijke Sabotagecommandant van de BS in Apeldoorn gaf Gosens en z'n groep opdracht een poging te doen het plan uit te voeren.

Gosens dacht een eenvoudige manier te hebben gevonden: indien de groep, gekleed in Duitse uniformen, enige tijd voor de komst van de Duitsers zelf, met een vrachtauto bij de slagerij zou aankomen, zou men het vlees simpelweg kunnen inladen en er daarna mee weggrijden. Maar dat plan creëerde een ander probleem: waar zou men op zo korte termijn een vrachtauto vandaan moeten halen? Zelfs indien men erin slaagde een privévoertuig te regelen, of er desnoods een te stelen, zou het gebruik daarvan toch altijd ongunstige gevolgen kunnen hebben, vanwege de moeilijkheden die de eigenaar erdoor zou kunnen krijgen. Het was ook geen echt goede oplossing, aangezien de vrachtauto, om geen verdenking op te wekken, er moest uitzien als een Duits legervoertuig. Gosens besloot daarom dat er een echte Duitse vrachtwagen moest worden buitgemaakt

Molendwarsstraat 6 in Apeldoorn, het huis waar de leider van de BS-groep, Geert Gosens, woonde. Rechts is de garage waar de Apeldoornse ondergrondse twee voertuigen had staan. Door de geopende deuren ervan opende Gosens het vuur op de Duitsers binnen, nadat deze zijn huis in de daaraan voorafgaande nacht hadden overvallen. Het was het verlies van deze en alle andere voertuigen die de groep had, dat Gosens ertoe bracht de hinderlaag te leggen, waarvan Rauter in de nacht van 6 op 7 maart 1945, bij toeval, het slachtoffer werd.

wat nog diezelfde nacht zou moeten gebeuren. Zodra hij deze beslissing had genomen, liet Gosens zijn mannen weten dat zij elkaar zouden ontmoeten aan de Korteweg 17, de bakkerswinkel van een betrouwbare vriend, Jaap Jonker, en een van de geheime adressen van de GG-groep. Zes mannen waren die avond aanwezig: vier Nederlanders - Gosens zelf, Henk de Weert, Karel Pruis en Wim Kok - en twee Oostenrijkers: Sepp Köttinger en Herman Kempfer. De aanwezigheid van Köttinger en Kempfer was opmerkelijk: het waren Waffen-SS-ers die van hun eenheid waren gedeserteerd en zich bij de Nederlandse ondergrondse hadden aangesloten. Beiden waren getrainde soldaten en voor de groep waren zij van grote waarde. Wanneer de groep een operatie uitvoerde in Duitse uniformen nam Köttinger, de meest op de voorgrond tredende van de twee, de leiding op zich en als er bij de operatie Duits moest worden gesproken, deed hij het woord. (Het is de ironie van de ge-

schiedenis dat, toen Rauter - een Oostenrijker - in Nederland het slachtoffer werd van een hinderlaag, twee van zijn belagers dus ook Oostenrijkers waren!) Eenmaal bij elkaar, begonnen de zes mannen een plan te maken. De discussie spitste zich toe op de vraag wat de beste plaats zou zijn om een hinderlaag te leggen. Sommigen hadden voorkeur voor de weg Apeldoorn-Amersfoort, maar Wim Kok stelde daarentegen de weg naar Arnhem voor. Die weg was rustig, de bossen waar hij doorheen liep boden voldoende dekking en er woonden maar weinig mensen dichtbij de weg. Bovendien was het niet ver van een van de schuilplaatsen van de groep, een kampeerterrein genaamd 'Coldenhove' in de bossen van Eerbeek. Hoewel Kok een nieuw lid was van de groep - in het dagelijks leven was hij marechaussee - en dit de eerste actie zou zijn waaraan hij deelnam, aanvaardden de anderen zijn voorstel. Reeds eerder had de groep daar een Duitse wagen overvallen, waarbij de inzittenden gevangen waren genomen en de auto zelf in brand was gestoken. Deze actie had geen Duitse represailles tot gevolg gehad en was blijkbaar geheel onopgemerkt gebleven.

Die avond, kort na tien uur ging, de groep per fiets op pad naar de Arnhemse weg. Allen waren gekleed als Duitsers, behalve Kok die zijn eigen marechaussee-uniform aan had. Köttinger droeg het uniform van een SS-Oberscharführer (sergeant), Gosens en De Weert dat van een SS-Rottenführer (korporaal), terwijl Pruis en Kempfer er als gewone SS-soldaten uitzagen. Allen waren gewapend met Stenguns. Gosens had ook nog een Walther-pistool.

Zij waren net op weg toen zij, bij de spoorwegovergang op de Christiaan Geurtsweg, werden aangehouden door iemand van de Luftschutzwacht van het stationsemplement.

'Halt, wo fahren Sie hin?' 'Was geht das Sie denn wohl an wo ich hin-fahre' snauwde Köttinger terug, met alle arrogantie van een SS-onderofficier. De man was echter niet gauw van z'n stuk gebracht: 'Was ist denn deine Parole, Mensch?' wilde hij weten.

'Meine Parole ist "Frankenstein".' 'Aber das ist ja unsere Parole nicht...' 'Ich habe nur zu tun mit die Parole unserer Einheit und mit die Ihrige habe ich nichts zu schaffen', zei Köttinger en daarmee lieten ze de overdonderde Duitser achter en vervolgden hun weg.

Vijf kilometer verder, in Beekbergen, testten ze uit of ze konden doorgaan voor een verkeerspatrouille: schijnend met een zaklantaarn hielden ze een voertuig aan, een particuliere vrachtauto, en vroegen naar de papieren van de chauffeur. De Nederlander achter het stuur had blijkbaar niets verdachts in de gaten en gehoorzaamde prompt. Met gesterkt zelfvertrouwen vervolgden de mannen

Als hun geheime hoofdkwartier in Apeldoorn zelf, gebruikte de groep van Gosens dit huis aan de Zwolscheweg, dat eigendom was van de familie Verdonk. De straat kreeg na de oorlog de naam Koninginneweg. Het gebouw huisvest thans een wetswinkel.

hun fietstocht tot zij bij 'De Woeste Hoeve' een herberg langs de weg, kwamen. Tweehonderd meter verder stopten zij, legden hun fietsen in de berm, stelden hun wapens op scherp en wachtten af. Al spoedig hoorden zij een auto naderen, maar aan het geluid van de motor te horen was het een personenauto en niet de vrachtwagen die zij nodig hadden, dus lieten zij dit voertuig ongehinderd voorbijgaan. Langzaam stierf het geluid weg in de verte totdat het opnieuw doodstil was geworden. Dit herhaalde zich verscheidene keren met auto's uit beide richtingen. Op dat uur van de avond was er maar weinig verkeer en de minuten tikten voorbij. Het was nu bijna middernacht en, ondanks de nerveuze spanning, voelden de mannen de kou in hun kleren dringen.

Opeens, plotseling, spitsten alle zes hun oren. Ver weg in de duisternis, uit de richting Arnhem, kwam het geluid horen van een zwaardere motor. Geen twijfel mogelijk, dit moest een vrachtauto zijn. Snel klommen zij uit de greppel, stonden op en namen hun van te voren afgesproken posities in. Köttinger flitste zijn zaklantaarn aan.

Anderhalf uur eerder, ongeveer op het moment dat het groepje BS-ers uit Apeldoorn wegfietste, verliet Rauter het pand in de Kerkstraat in Didam waar zijn legerkorps-commandopost was gevestigd. De grijs-groene BMW-cabriolet, een doodgewone stafauto, stond klaar met de kap open. Rauter had een koffer bij zich die vol zat met vuil goed dat hij in Apeldoorn wilde laten wassen. Die bond hij vast op het bagagerek aan de achterkant van de auto. Zoals altijd nam hij de zitplaats naast de chauffeur. Zijn ordonnansofficier, Oberleutnant (1e luitenant) Exner, zat achterin.

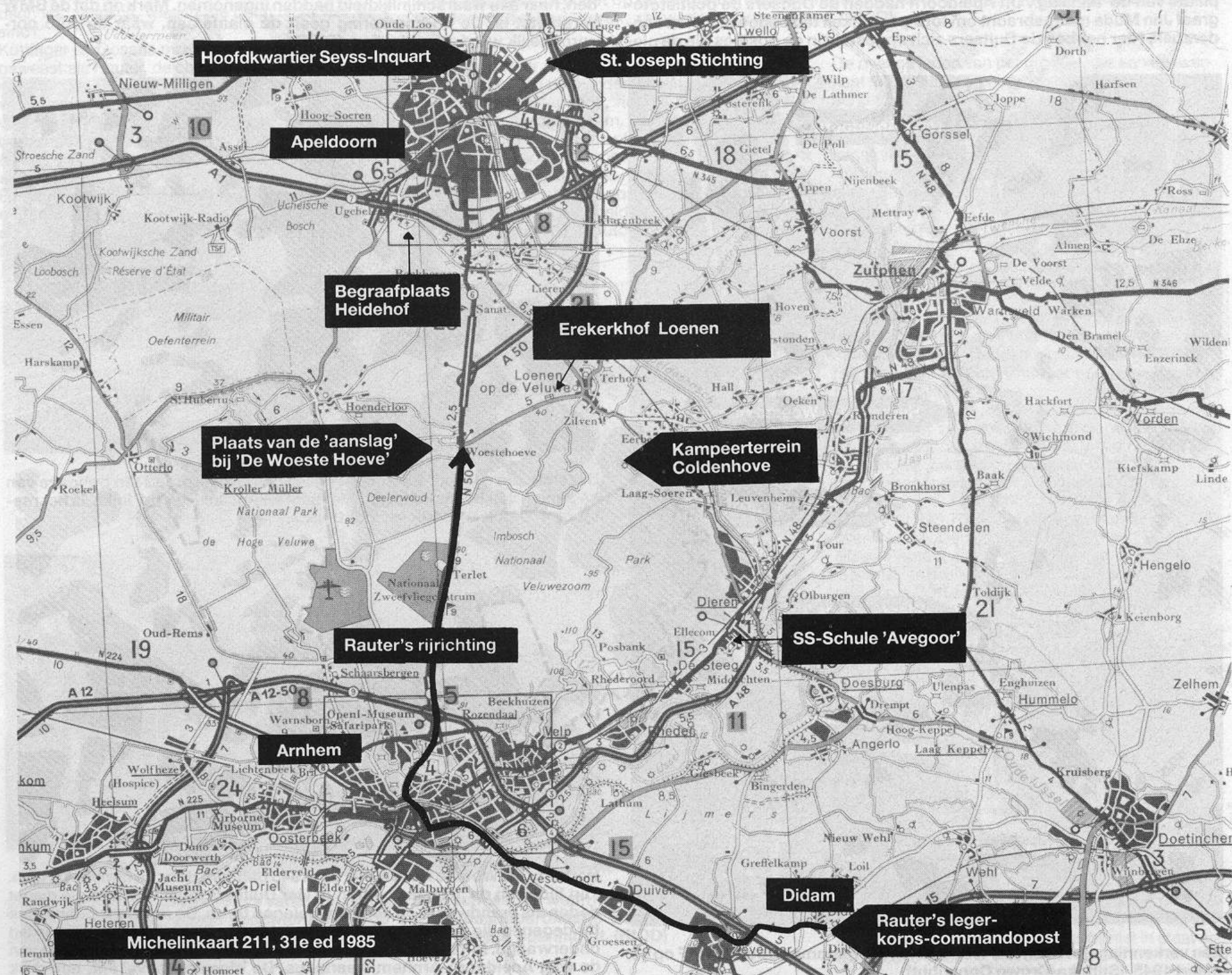
Vanuit Didam namen zij de weg naar Zevenaar en vandaar de hoofdweg naar Arnhem. Sinds de Duitsers in september 1944 de algehele evacuatie van de Gelderse hoofdstad hadden bevolen was Arnhem, mede door de systematische plunderingen, een spookstad geworden. De door de Duitsers opgeblazen Rijnbrug lag verwrongen en doormidden gebroken in de rivier. Vanuit het oosten Arnhem

De bakkerswinkel van Jaap Jonker aan de Korteweg 17, vanwaar het BS-team vetrok voor het leggen van een hinderlaag bij 'De Woeste Hoeve'. De man die kort na de oorlog de bakkerij van Jonker overnam, kan zich nog herinneren dat hij in de dakbalken van de schuur aldaar verborgen explosieven vond. De bakkerij is thans verdwenen, en de winkeldeur is veranderd in een zijraam van een particulier huis.

binnenrijdend, passeerde Rauter's auto de door de felle gevechten in september beschadigde en zwartgeblakerde huizen en gebouwen bij de noordelijke brugafrit, en sloeg vervolgens de Eusebiusbuitensingel in. Even later reed de BMW de stad uit, heuvel op richting Apeldoorn. De auto had verduisteringskoplampen en slechts enkele meters van de weg ervoor waren zichtbaar.

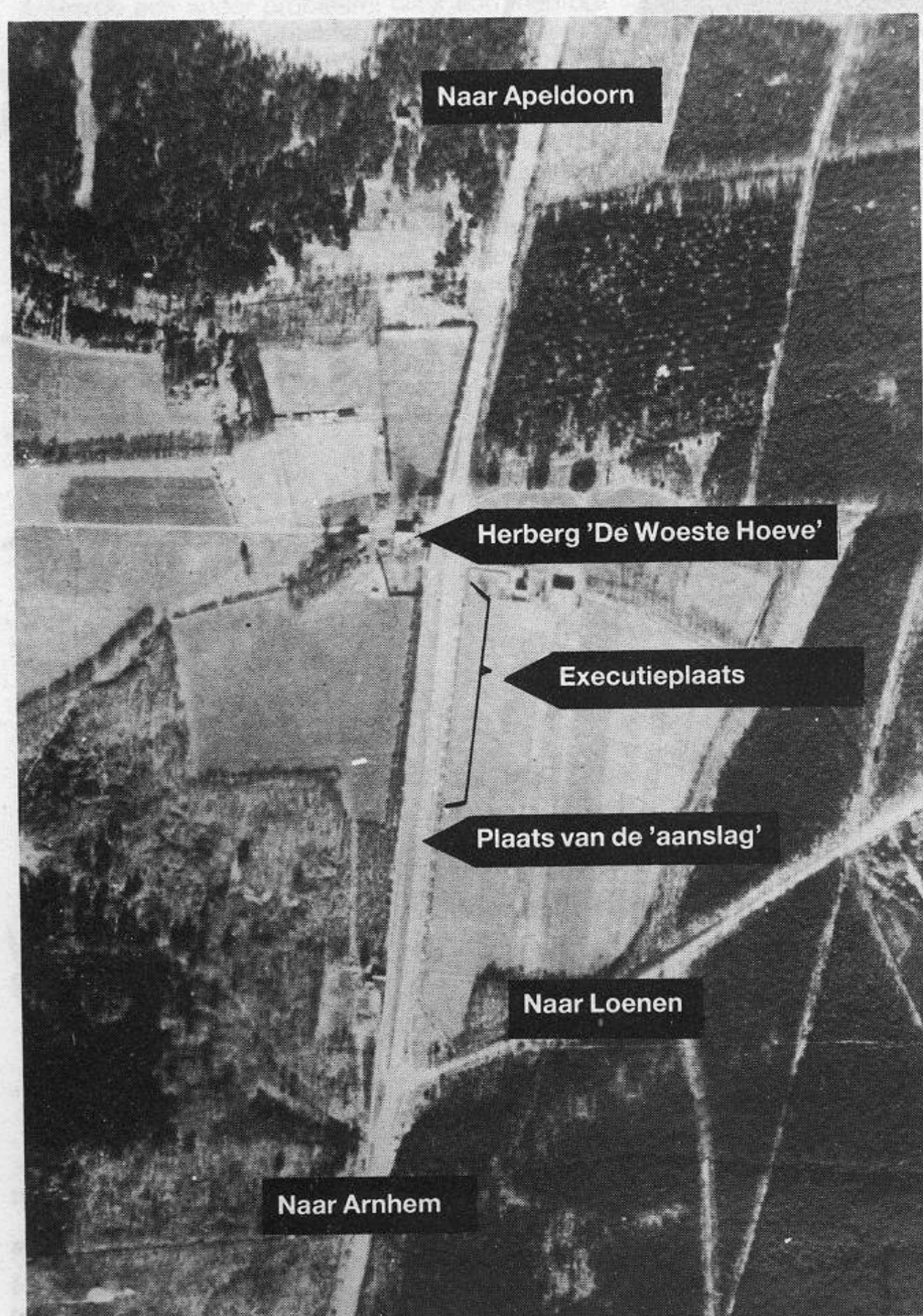
Plotseling flitste in de verte een wit licht op. Starend door het duister zag Rauter twee geuniformeerde mannen op de weg staan, van wie een beduidde dat de auto moest stoppen. (Klaarblijkelijk had hij de anderen die meer in de duisternis stonden, niet gezien.) Hij begreep onmiddellijk dat er iets niet in de haak was en zijn behoedzaamheid in deze was waarschijnlijk nog vergroot door een

Op 7 maart 's middags onderzocht een ploeg van de Sicherheitsdienst de plaats van de 'aanslag'. Uit Apeldoorn hadden de Duitsers de politiefotograaf Jan Muda meegebracht om foto's te maken ten behoeve van het onderzoek. Hier hebben de Duitsers zich opgesteld in de posities die de ple-

gers van de 'aanslag', gezien de plekken waar lege hulzen werden gevonden, naar alle waarschijnlijkheid hadden ingenomen. Merk op dat de BMW verplaatst is. De krijtmarkering geeft de plaats aan, waar de auto oorspronkelijk werd aangetroffen. (RIOD)

Een verkenningfoto van 'De Woeste Hoeve', genomen door de RAF op 15 maart 1945. (Stiboka/Crown Copyright)

Dezelfde plek 42 jaar later. De weg is lichtelijk verbreed ten behoeve van de aanleg van het fietspad aan de rechterkant. In de verte, links, is het restaurant 'De Woeste Hoeve' zichtbaar.

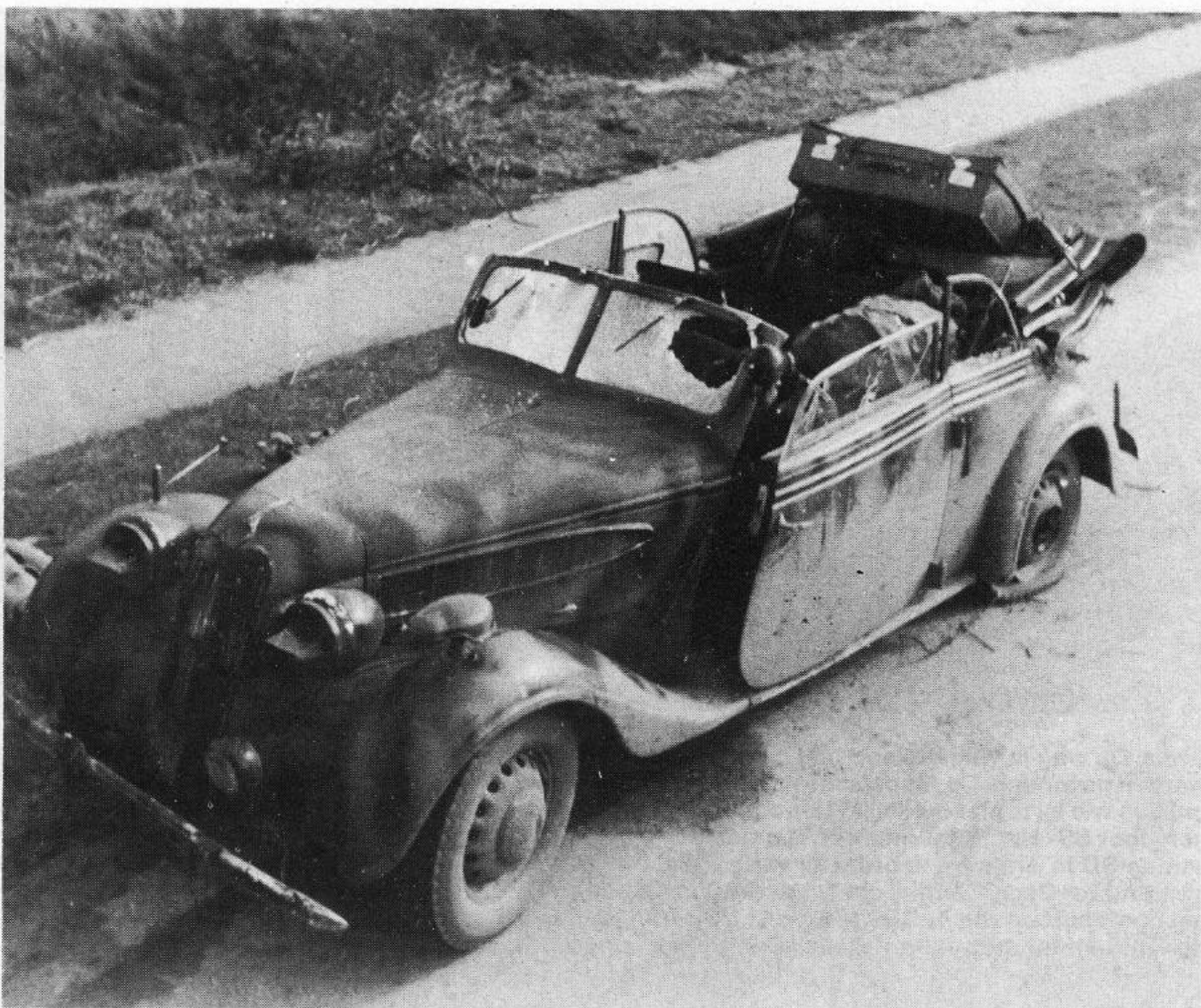
Herberg 'De Woeste Hoeve' werd in 1945 beheerd door de familie Aartsen. Ten tijde van de 'aanslag' waren er vier Duitsers ingekwartierd die dienst deden als brandwacht op een nabijgelegen toren. De Aartsens behoorden tot degenen die de dag na de 'aanslag' door de Sicherheitsdienst werden ondervraagd. In 1987, toen deze foto werd genomen, was het gedeelte van de weg Apeldoorn-Arnhem waarlangs 'De Woeste Hoeve' ligt, nog druk met verkeer.

merkwaardige samenloop van omstandigheden. Slechts twee weken tevoren namelijk had hijzelf - na voorafgaand overleg met Generaloberst (kolonel-generaal) Johannes Blaskowitz, bevelhebber van Heeresgruppe H, en met General der Flieger Friedrich Christiansen, Wehrmachtbefehlshaber in Nederland - verordonneerd dat nergens in Nederland op enig tijdstip van de dag of op enig nachtelijk uur, patrouilles buiten de bebouwde kom verkeer mochten aanhouden. Deze order was een rechtstreeks gevolg geweest van de recent toegelaten reeks aanslagen van verzetsgroepen op Duitse voertuigen, en was speciaal bedoeld dit soort overvallen te bemoeilijken. Patrouilles, met inbegrip van die van de Nederlandse politie, mochten alleen controlepunten vestigen aan de rand van de bebouwde kom van steden en dorpen, daarbuiten was het verboden. Toen Rauter dus twee geuniformeerde mannen zag, van wie een met een lantaarn, was hij er van overtuigd dat dit geen officiële wegversperring kon zijn. En hoewel het door zijn hoofd flitste dat de mannen de auto mogelijk aanhielden omdat zij panne hadden of wilden waarschuwen voor een ongeluk op de weg, besloot hij geen enkel risico te nemen. 'Achtung!...fertig machen... vor uns wahrscheinlich Terroristen!' schreeuwde hij en greep naar zijn machinepistool. 'Niet stoppen' beval hij zijn chauffeur, met volle vaart vooruit en op hen inrijden! 'Jij dekt de achterkant' schreeuwde hij naar Exner die ook een machinepistool had.

Later stelde Rauter de onervarenheid van zijn nieuwe chauffeur verantwoordelijk voor het gebeurde. In plaats van snelheid te maken en recht op ze in te rijden, aarzelde de chauffeur, en trapte toen op de rem. Terwijl de auto vaart minderde zagen de inzittenden dat de linker man, degene met de lantaarn, de nummerplaat van de auto bescheen en aanstalten maakte om naar papieren te vragen. Nog steeds niet ter hoogte van de twee mannen op de weg, richtte Rauter zijn machinepistool op de man die het dichtst bij hem was, degene rechts van hem, en schreeuwde: 'Was ist denn los, Mensch, wissen Sie denn nicht wer wir sind?'

Köttinger en Gosens moeten net zo verbaasd zijn geweest als Rauter, de chauffeur en de ordonnansofficier. De verzetslieden hadden verwacht een vrachtauto te zien aankomen, maar wat zij zagen was een personenwagen. Zij hadden gedacht de inzittenden gemakkelijk te kunnen overheersen, en helemaal niet gerekend op Duitsers die tekst en uitleg eisten en naar hun wapens grepen.

Er was geen tijd om na te denken. De auto moest nog tot stilstand komen. In een fractie van een seconde kwam Gosens tot een beslissing en hij haalde de trekker over. Zijn eerste vuurstoot, een

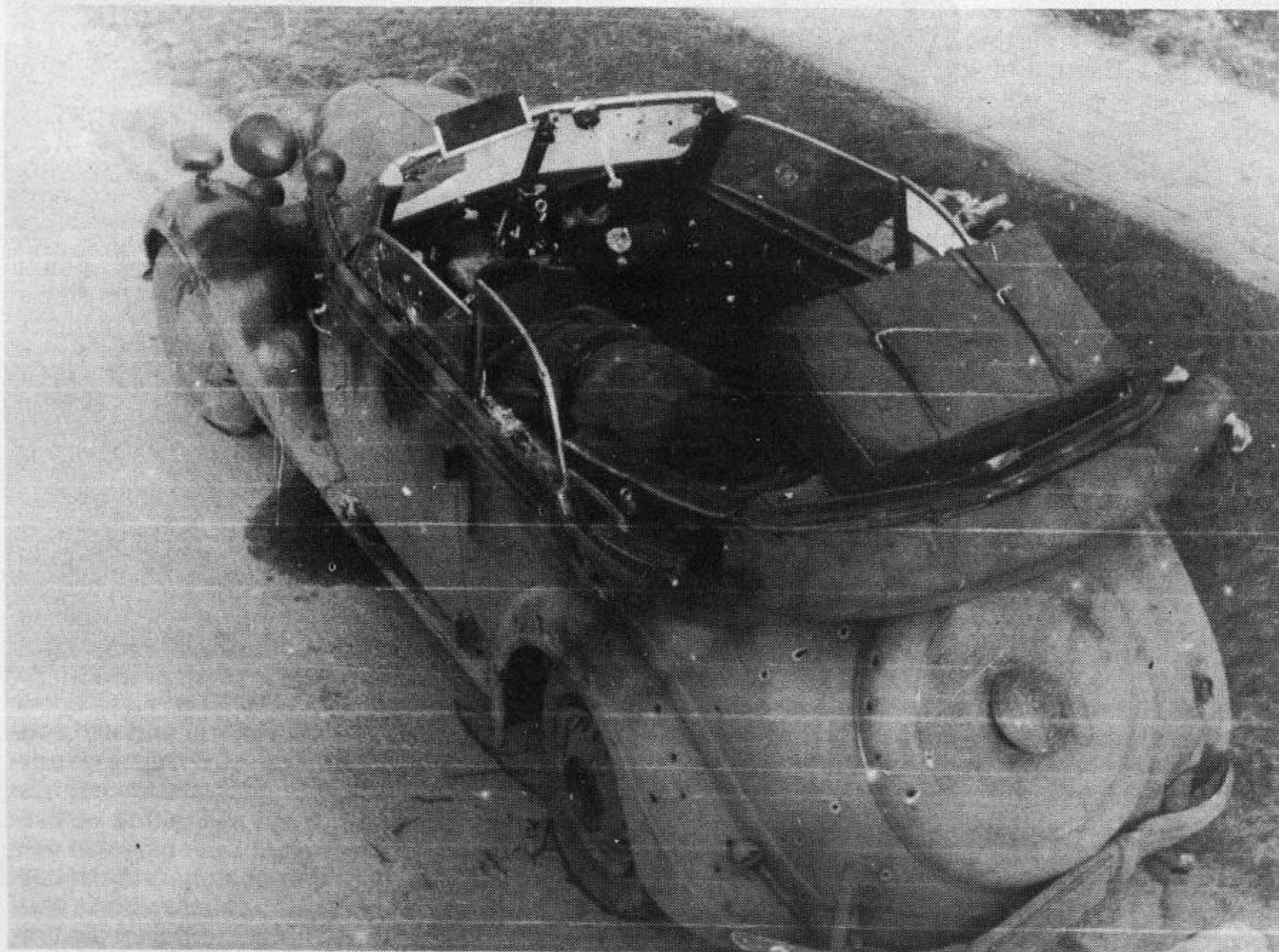
Het dode lichaam van Oberleutnant Exner ligt nog steeds met zijn gezicht in achterwaartse richting, de positie die hij innam toen hij dodelijk werd getroffen. Zijn pistoolmitrailleur, die rechts van hem zichtbaar is en omhoog wijst, houdt hij eveneens nog vast. Een ander wapen, waarschijnlijk dat van Rauter, is links op de achterbank zichtbaar. Deze foto toont ook duidelijk de gaten in de voorruit als gevolg van Gosens' eerste salvo. De auto was een BMW 326 met een zes-cylindermotor van 50pk. De wagen kon een maximum snelheid halen van 115km per uur. Tussen 1936 en 1941 werden er totaal 4.060 gebouwd. Let op de verduisterde koplampen aan de voorzijde. In de grote koffer, vastgebonden op het bagagerek, zat wasgoed van Rauter. (RIOD)

korte, ging door de voorruit en trof de Duitser die op de plaats van de bijrijder zat. 'Niet schieten en onmiddellijk uitstappen!', riep hij terwijl de BMW eindelijk tot stilstand kwam. Maar het was duidelijk dat deze Duitsers niet van plan waren te gehoorzamen en het wilden uitvechten. Alles gebeurde razendsnel. Terwijl Köttinger, nog steeds voor de auto, naar rechts holde en positie koos aan de kant waar de chauffeur zat, snelde Gosens langs de andere kant van de auto naar achteren en schreeuwde 'Vuur!'

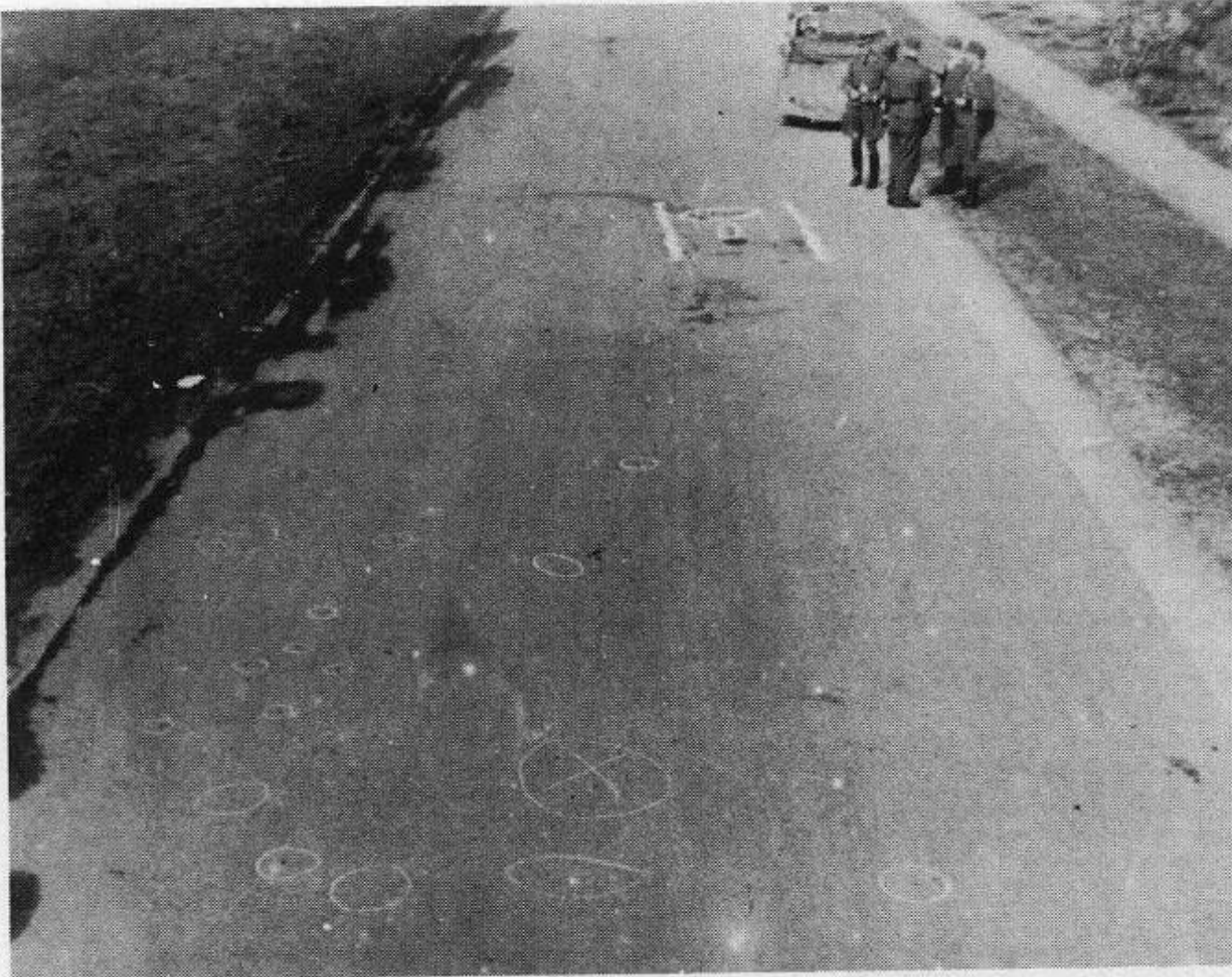
De overige leden van het groepje, die aan de overkant van de weg stonden en een paar meter naar achteren, hadden tot dan toe niet deelgenomen aan de actie. In het duister konden zij slechts vaag onderscheiden wat er gebeurde en toen zij Gosens' schreeuw hoorden, vreesden zij dat hij en Köttinger mogelijk in hun vuurlijn zouden staan. Niettegenstaande dat, gehoorzaamden twee van hen - De Weert en Pruis - en zij openden met hun Stenguns het vuur op de auto. Köttinger schoot ook en de BMW met de inzittenden kwam onder een moorddadig kruisvuur te liggen. Binnen enkele seconden was het voorbij. Niets bewoog meer in de auto en het vuren stopte. Uit het aantal magazijnen dat zij hadden gebruikt, leidden de mannen later af dat zij met hun Stenguns tenminste 234 patronen hadden afgevuurd. Het was ongelooflijk, maar noch Köttinger noch Gosens was hierbij geraakt.

In het moordende vuur was Oberleutnant Exner, die zich met zijn pistoolmitrailleur naar achteren had gewend, doorzeefd met kogels en onmiddellijk gedood. Een schot raakte de chauffeur achter het rechter oor, waarna hij, nog steeds de handrem omklemmend, levenloos ineenzakte, zijn lichaam tegen dat van Rauter die, hevig bloedend, voorover was gevallen.

Maar Rauter, die onmiddellijk was geraakt bij Gosens' eerste vuurstoot door de voorruit, was niet dood. Die eerste kogels waren door de vingers gegaan van zijn rechterhand, door z'n onderkaak (waardoor z'n kaakbeen werd verbrijzeld), en door een van z'n longen. Doordat hij het verst verwijderd was van de aanvallers toen de auto tot stilstand kwam, is het mogelijk dat hij wat meer dekking had dan de andere twee op het moment dat het schieten opnieuw begon. Toch ging van achteren nog een kogel door zijn nektervel waardoor zijn lichaam tegen de voorruit werd gesmeten. Daarna, op het moment dat hij z'n linkerarm ophief om de dode chauffeur opzij te duwen en zichzelf aan de voorruit op te trekken, ging er een kogel door z'n linker oksel. Tenslotte schampte een andere z'n linkerarm. Rauter beweerde later dat hij na dit alles er nog in slaagde een grote .45 Colt te grijpen die in het dashboardkastje lag en met z'n niet gewonde hand de veiligheidspal om te zetten. Wat daarvan ook waar moge zijn, terwijl hij daar lag liet hij het wapen ongebruikt, of was hij niet in staat er iets mee te doen.

Jan Muda nam de meeste foto's vanaf het dak van de vrachtwagen waarmee hij en de anderen naar 'De Woeste Hoeve' waren gekomen. Merk op dat het dashboardkastje waaruit Rauter, hoewel zwaar gewond, een Colt tevoorschijn wist te halen, nog steeds openhangt. (RIOD)

Links: De weg is volgetekend met cirkels die aangeven waar lege hulzen werden gevonden. Op Muda's foto's zijn vier Duitsers zichtbaar, maar wie precies wie is, is niet duidelijk. Het onderzoek van de SD werd aangevangen door SS- Hauptsturmführer Thomsen en SS-Untersturmführer Buhe van de SD in Arnhem. Voordat zij vertrokken arriveerde nog SS- Hauptsturmführer Oscar Gerbig, chef van de SD in Apeldoorn, met drie man van het hoofdbureau van de SD in Zwolle, nl. SS- Hauptsturmführer Hans Harders, SS-Untersturmführer Walter Bartels, en de Nederlandse politie-in-

specteur Marten Slagter, een beruchte collaborateur die mogelijk eveneens een Duits uniform aan had. (RIOD) **Rechts:** Toen deze foto in 1987 werd genomen, was de oude N-50 van Arnhem naar Apeldoorn nog een van de drukste tweebaans-wegen in Nederland en was het een hachelijke onderneming om er vergelijkingsfoto's te maken. Sinds het gereedkomen van het nieuwe stuk autosnelweg even ten oosten van de oude weg, in november 1988, is het op dit gedeelte aanmerkelijk rustiger geworden.

Nadat het vuur had opgehouden naderden de zes mannen, geschrokken en ontgaan, voorzichtig de auto en wierpen bij het licht van de zaklantaarn een vluchtige blik naar binnen. Het enige geluid dat de inzittenden gaven was een diep gerochel. De zes waren ervan overtuigd dat zij allen dood of stervende waren. 'We hebben ze, die honden', liet een van het groepje zich ontvallen. Volgens een andere versie riep de man enkel 'Hij is dood!' Het kwam eruit als een natuurlijke bevrijding van de opgekropte spanning, maar voor Rauter, die half be-

wusteloos in de auto lag, was het een bevestiging dat de hinderlaag speciaal was opgezet om hem te vermoorden. Voor hem was het ondenkbaar dat een aanslag op hem bij toeval was gepleegd, door een samenloop van omstandigheden. Toch was dat precies wat er was gebeurd. De BS-ers waren erop uit getrokken om een vrachtauto te bemachtigen, niet om Duitsers overhoop te schieten. Zij hadden totaal geen idee wie hun slachtoffers waren, nog minder dat zij de hoogste SS-er in Nederland hadden neergeschoten. (Sterker nog, alles

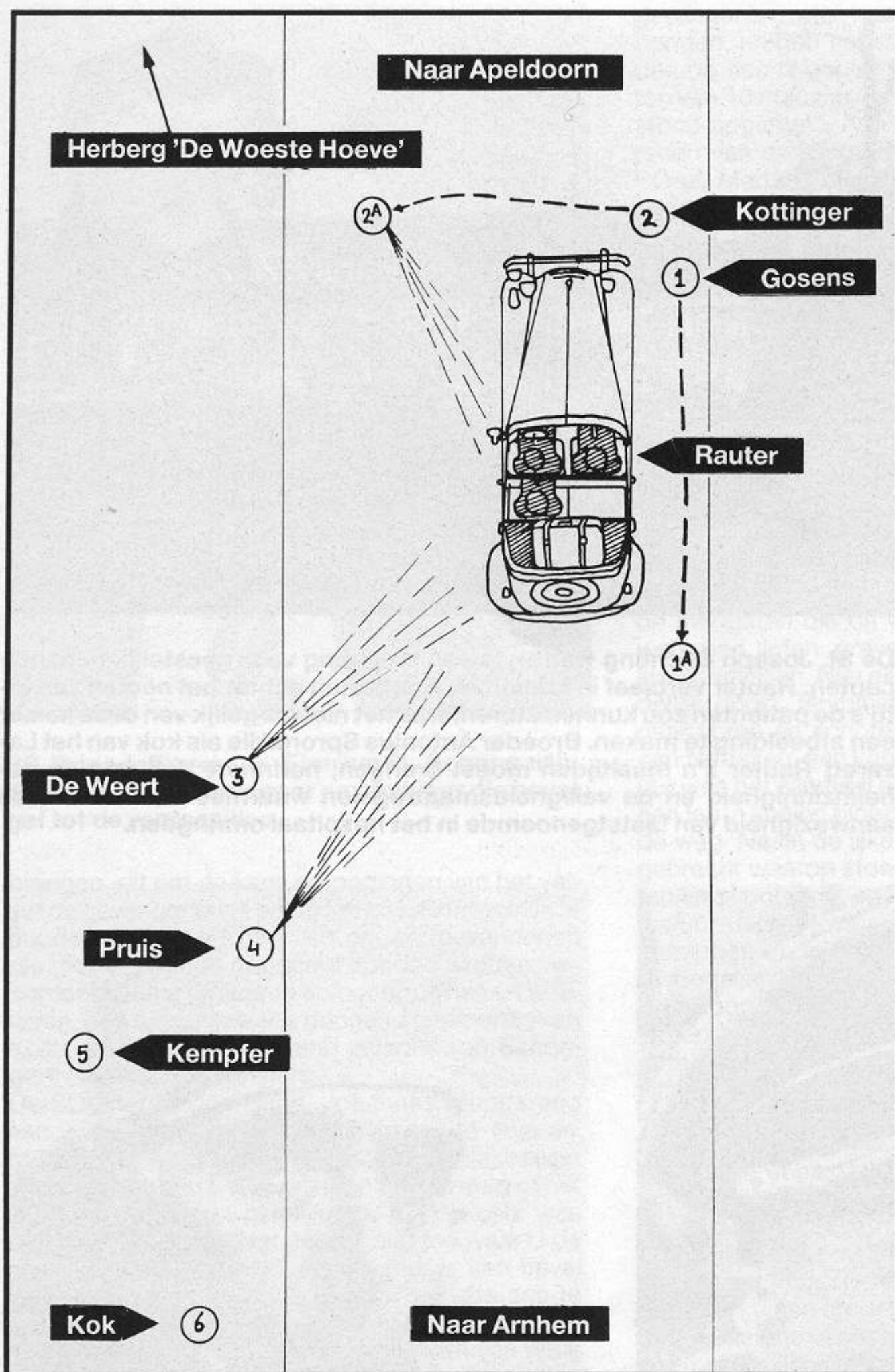
was zo snel gegaan dat zij zich zelfs vergisten in het aantal inzittenden. Zij meenden na afloop dat zij niet drie maar vier Duitsers hadden gedood.) Mogelijk waren zij erachter gekomen als zij de wagen doorzocht hadden op geheime documenten, maar daaraan dachten zij niet. Plotseling hoorden de ontzette BS-ers een voertuig aankomen uit de richting Arnhem. Hun Stenguns waren leegggeschoten en zij hadden geen tijd meer om de BMW van de weg te halen. Gauw pakte zij hun fietsen en verstopten zich in de greppel

Links: Een kist met recherche-materiaal staat in de berm naast een grote plak opdrogend gips. De SD maakte afdrukken van alle bandensporen in de buurt van de BMW. Rauter's verklaring dat hij na de 'aanslag' een vrachtwagen had horen stoppen en weer vertrekken, was echter een vals spoor. Zijn aanvallers waren op de fiets gekomen en het voertuig dat hij voorbij hoorde komen was een vrachtauto van de Wehrmacht. (RIOD) **Rechts:** Een weinig spectaculair stuk wegdek, gefotografeerd in 1987. Het kostte onze auteur, Karel Margry, heel wat moeite de precieze loop der gebeurtenissen bij 'De Woeste Hoeve' te reconstrueren; zo bevatte het officieuze verslag van de verzetsgroep uit 1946 slechts schuilnamen voor de zes gewapende mannen en, zo zegt hij: 'Het kostte mij alleen al een hoop tijd om achter hun ware namen te komen. Drie leven er nog, maar zij blijven nog steeds weinig genegen om over het verleden te praten. Ik was

echter in staat de stukjes van de legpuzzel door middel van andere bronnen in elkaar te passen, daaronder Rauter's verklaringen die hij na de oorlog schreef in gevangenschap. De puzzel was bijna gereed toen een van de overlevenden, in een openhartige bui, besloot het zwijgen te verbreken. Hij bevestigde niet alleen de meeste van mijn vermoedens, maar vertelde ook nieuwe details. Ik sprak ook met de gepensioneerde Nederlandse inspecteur van politie die de foto's voor de SD nam, die voorts aanwezig was bij 'De Woeste Hoeve' na de represaille-executies, en die tenslotte de slachtoffers identificeerde toen het massagraf zes weken later werd geopend. Ik denk daarom dat ik kan zeggen dat dit de eerste keer is dat het volledige, ware verhaal over de zogenaamde "aanslag" naar buiten is gebracht.'

Het kampeerterrein 'Coldenhove' in de bossen bij Eerbeek was de geheime schuilplaats van de groep. 'Coldenhove' is sindsdien gemoderniseerd tot een vakantie-bungalowpark.

De driesprong bij de ingang van het dorp Loenen waar de zes BS-ers, nadat zij waren weggefietsd van de plaats van de 'aanslag', werden aangesproken door een Duitse schildwacht.

aan de westelijke kant van de weg. Een vrachtauto van de Wehrmacht stopte naast de BMW en bleef daar enkele seconden met draaiende motor staan. Iemand sloeg met een portier en met loeiende motor reed de vrachtwagen in volle vaart richting Apeldoorn. (Rauter, die alleen kon horen maar niet kon zien wat er gebeurde, dacht dat het zijn overvallers waren die met een voertuig wegreden.)

Voor de tweede keer waagden de verzetsmensen zich naar de auto. De zaklantaarn, waarvan de batterijen bijna op waren, gaf op dat moment nog maar een zwak schijnsel af. Toen zij opnieuw een voertuig hoorden naderen uit de richting Arnhem, besloot het bang geworden groepje mannen dat het tijd was geworden om zich uit de voeten te maken. Volgens plan keerden zij niet terug naar Apeldoorn, maar gingen naar hun geheime schuilplaats op het kampeerterrein Coldenhove, enkele kilometers oostelijker gelegen. Bij de ingang van het dorp Loenen, op de afslag naar Eerbeek en dichtbij het Hotel De Eikelboom, hield een Duitse schildwacht hen per abuis voor mannen van zijn eigen onderdeel en vroeg zonder enige achterdocht: 'Ist es kalt, Franz?' De mannen verzekerden hem dat hij zich geen zorgen hoefde te maken, sloegen snel de weg naar Eerbeek in en fietsten verder. Rond 's nachts twee uur bereikten zij veilig hun onderkomen in Coldenhove.

Ondertussen was bij 'De Woeste Hoeve' Rauter nog steeds niet gevonden. Hij was te zwak om zich uit de auto te werken. Bloed stroomde uit z'n kaakwond en uit de wonden in z'n bortschas, en hij was kletsnat van het zweet. De hele nacht lag hij te wachten. Drie keer hoorde hij vrachtwagens passeren en twee keer probeerde hij de aandacht te trekken door zijn Colt in de nacht af te vuren. Het duurde tot de vroege morgen, tot rond de zes uur, voordat hij werd gevonden door militairen die met een konvooi paarden op weg waren naar het schietterrein De Harskamp. Enkele minuten later werden de bewoners van herberg 'De Woeste Hoeve' gewekt door opgewonden Duitsers die de telefoon wilden gebruiken. Door dit telefoontje kregen de Duitse autoriteiten in Apeldoorn voor het eerst te horen dat Rauter in een hinderlaag was ge-

vallen. Onmiddellijk werd het Reserve Kriegslazarett, dat was ondergebracht in de gebouwen van de St. Joseph Stichting aan de Deventerstraat, gealarmeerd en vertrok er een ambulance naar De Woeste Hoeve. Rauter, die zijn geheime kaarten en documenten had overhandigd aan de mannen die hem hadden gevonden, was tegen de tijd ernstig verzwakt door bloedverlies, en zowat bevroren van de kou.

Toen hij om 's morgens om half negen in het hospitaal aankwam, werd hij in kamer 26 gelegd en kreeg onmiddellijk twee liter bloed toegediend.

DE REPRESAILLES

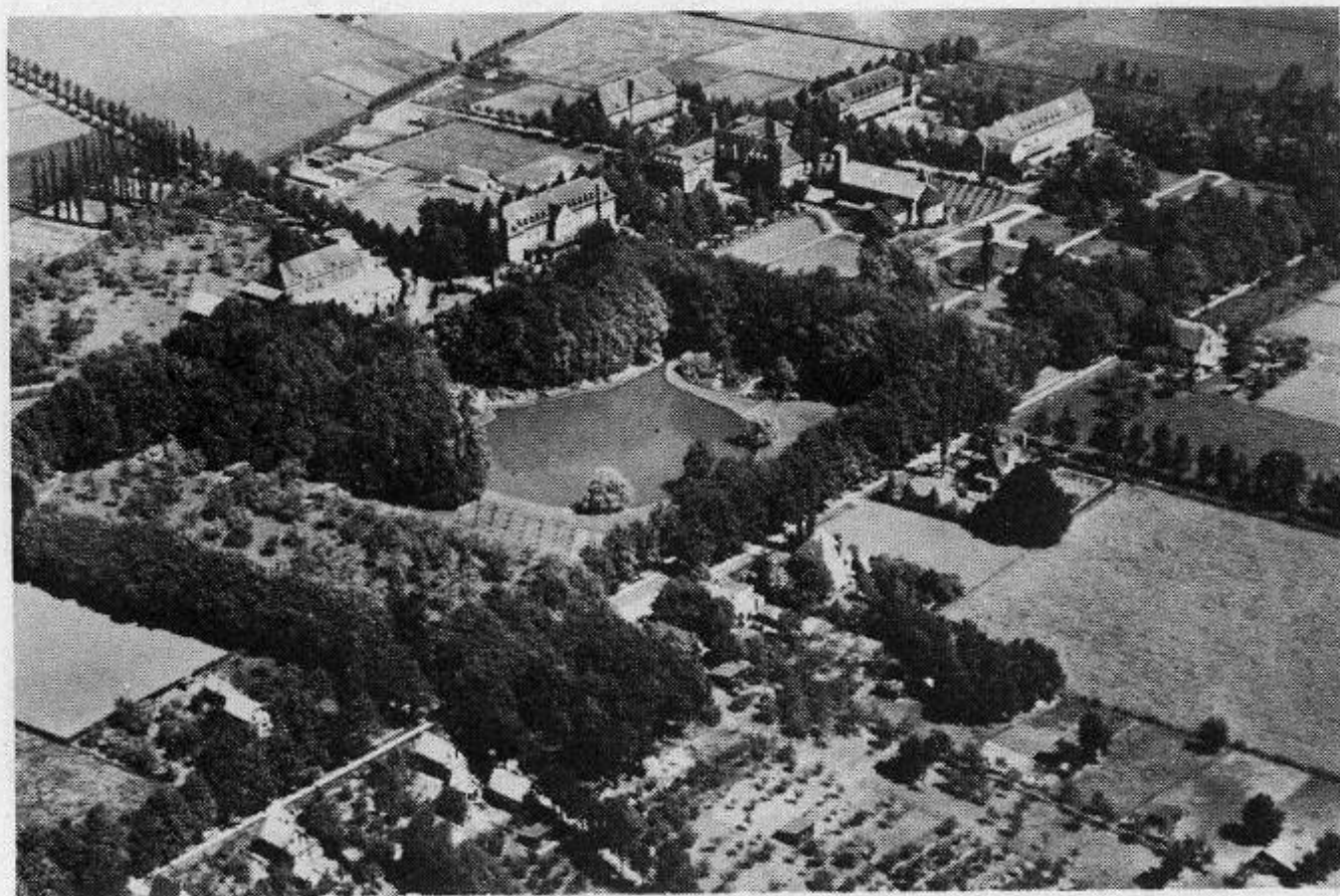
Nu zette het raderwerk van de Sicherheitsdienst zich in beweging. Het eerst arriveerde bij De Woeste Hoeve een onderzoeksteam van twee man afkomstig van het bureau van de SD in Velp bij Arnhem. Kort daarop voegde zich bij hen SS-Hauptsturmführer (kapitein) Oscar Gerbig, SD-chef in Apeldoorn. De SD-ers onderwierpen de auto, waarin nog steeds de twee dode lichamen lagen, en de grond erom heen aan een nauwkeurig onderzoek. Inspectie van de talloze patroonhulzen wees uit dat zij van Britse makelij waren en dit deed het vermoeden rijzen dat de ondergrondse bij de zaak was betrokken. Van alle bandensporen in de buurt van de BMW werden gipsafdrukken gemaakt. Toen Gerbig later in de ochtend naar Apeldoorn terugkeerde, trof hij daar een speciaal door het hoofdkwartier van de SD, dat zich in Zwolle bevond, voor dit onderzoek geformeerd rechercheerteam, en die middag ging hij met deze SD-ers opnieuw naar 'De Woeste Hoeve'. De Duitsers hadden enkele Nederlandse politie-rechercheurs opgeroepen om mee te gaan en de politie-fotograaf, Jan Muda, kreeg opdracht een reeks onderzoeksfoto's te nemen. In de herberg werd een vertrek vrijgemaakt om verhoren te kunnen afnemen, waarna de inwonenden en hun bureaus werden ondervraagd. De burgers, die represailles vreesden (van een van de ingekwartierde Duitsers in 'De Woeste Hoeve', met wie zij op vriendschappelijke voet stonden, had zij gehoord dat Rauter zich on-

der de slachtoffers bevond), ontkenden ook maar iets gezien te hebben. Slechts een van hen gaf toe dat hij 's nachts had horen schieten. Geen van de ondervraagden echter werd gearresteerd.

Zij hadden inderdaad geluk. Bij het nemen van represailles had de SD de gewoonte daarvoor mensen uit te kiezen die dichtbij de plek woonden waar een aanslag was gepleegd. In zulke gevallen plachten de Duitsers huizen in brand te steken en de bewoners te executeren. Het groepje BS-ers kon terecht worden verweten dat zij, langs de ruim 25 kilometer lange weg tussen Arnhem en Apeldoorn, voor hun hinderlaag een plek hadden gekozen waar drie huizen in de buurt lagen.

Dat tegen de bewoners uit de directe omgeving niets werd ondernomen, betekende niet dat er geen represailles zouden volgen. Wat volgde waren de verschrikkelijkste vergeldingsmaatregelen die tijdens de hele duur van de Duitse bezetting van Nederland zouden worden genomen, en die tot de meest beruchte oorlogsmisdaden zouden gaan behoren die in het land zijn gepleegd.

Nu Rauter zelf buiten spel was, viel zijn taak toe aan zijn plaatsvervanger, de Befehlshaber der Sipo und des SD, SS-Brigadeführer Schöngarth. Zodra hij van de aanslag had gehoord, reed Schöngarth van zijn hoofdkwartier in Zwolle naar Rauter's bureau in Apeldoorn om te vernemen wat er precies was gebeurd. Daarna ging hij ook naar 'De Woeste Hoeve' en keek er zelf korte tijd rond. Weer terug in Apeldoorn bezocht hij eerst Gerbig op diens bureau. Die vertelde hem dat het onderzoek goede voortgang maakte en hij was zelfs in staat een foto te laten zien van een mogelijke verdachte. Bijna niet te geloven, maar het was een afbeelding van Geert Gosens, die goed bekend was bij de Apeldoornse SD. Feitelijk wees alles met betrekking tot de aanslag op Gosens en diens 'bende', zei Gerbig, en hij verzekerde Schöngarth dat zijn mannen al het andere werk terzijde hadden gelegd om hem te pakken te krijgen. Schöngarth nam het album met portretfoto's van de verdachten mee en ging toen naar het hospitaal om zijn chef te zien die, eerder in de middag reeds bezoek had gehad van Seyss-Inquart. Rauter was nog erg zwak en het kostte hem moeite om te spreken. Hij

Nadat hij was gevonden, werd Rauter overgebracht naar de St. Joseph Stichting aan de rand van Apeldoorn, die door de Duitsers was gevorderd en waar toen het Reserve-Kriegslazarett Apeldoorn was gevestigd. Bij het nemen van deze luchtfoto van het ziekenhuiscomplex in 1960, waren de grote, uit de oorlog daterende Rode Kruis-tekenen op de daken nog te zien. Tegenwoordig zijn zij nauwelijks meer te zichtbaar. (KLM)

De St. Joseph Stichting was en is een inrichting voor geestelijk gehandicapten. Rauter verbleef in kamer 26. Aangezien echter het nemen van foto's de patienten zou kunnen storen, was het niet mogelijk van deze kamer een afbeelding te maken. Broeder Antonius Spronk die als kok van het Lazarett Rauter z'n maaltijden moest brengen, herinnert zich nog de geheimzinnigheid en de veiligheidsmaatregelen waarmee de Duitsers de aanwezigheid van laatstgenoemde in het hospitaal omringden.

vertelde Schöngarth dat hij er absoluut van overtuigd was dat de hinderlaag was opgezet met het duidelijke doel hem te vermoorden. Hij schatte het aantal aanvallers op ongeveer zes, maar slechts van een kon hij een beschrijving geven. Hij herinnerde zich namelijk heel goed dat de man wiens gezicht hij had gezien, uitstaande oren had. Toen Schöngarth hem daarna de foto van Gosens liet zien, was hij er zeker van diens gezicht te herkennen.

Op het einde van de middag tenslotte had Schöngarth een ontmoeting met Seyss-Inquart op diens hoofdkwartier waar zij overlegden welke represaille-maatregelen moesten worden genomen. Voor de Duitsers die erbij betrokken waren stond het vast dat dergelijke maatregelen zouden moeten volgen, ongeacht of de eigenlijke daders zouden worden gepakt of niet. Een aanslag op de hoogste SS-functionaris in Nederland eiste de strengste bestraffing. Na de oorlog beweerde Rauter dat toen Seyss-Inquart en Schöngarth hem in het hospitaal bezochten, hij hun dringend had verzocht geen represailles te nemen maar, geliet op Rauter's eigen, voordien opgebouwde reputatie, klinkt dit hoogst onwaarschijnlijk. Toch is het niet duidelijk wie precies de opdracht voor de represailles uitvaardigde, of wie bepaalde hoeveel en welke personen er zouden worden doodgeschoten.

Naar Seyss-Inquart tijdens het proces in Neurenberg verklaarde, had Schöngarth hem gedurende hun ontmoeting gezegd dat hij persoonlijk van Himmler orders had ontvangen om 500 prominente Nederlanders dood te schieten, doch dat hij (Schöngarth) die eis te buitensporig vond. Hij achtte het beter een kleiner aantal ter dood te brengen, en dan geen onschuldige gijzelaars maar Todeskandidaten, gevangenen dus die toch reeds de doodstraf hadden gekregen. (Hoeveel hij er op dat moment precies in gedachten had, is echter niet duidelijk. Het meest waarschijnlijke getal is 300: 150 zouden dan moeten worden doodgeschoten bij 'De Woeste Hoeve' zelf en 150 elders in Nederland.)

Na de oorlog verklaarde Schöngarth evenwel dat het bevel om de executies uit te voeren van Seyss-Inquart was gekomen. Het is bijna zeker dat deze verklaring onjuist was: Seyss-Inquart was formeel niet gerechtigd bevelen te geven aan Schöngarth die immers deel uitmaakte van de bevelsketen der SS en niet viel onder het Reichskommissariat.

Wat Himmler's aandeel in deze kwestie betreft: de Reichsführer-SS was in deze fase van de oorlog bevelhebber van Heeresgruppe Weichsel die tegen de Russen vocht, en voor Schöngarth zou het bijzonder moeilijk zijn geweest contact met hem te krijgen in de weinige uren waarin dit mogelijk was geweest. Bovendien zou hij, indien het bevel van Himmler persoonlijk afkomstig was geweest, dit nimmer hebben durven veranderen. Mogelijk heeft hij met het hoofdkwartier van de SS of van de Gestapo in Berlijn getelefoneerd, maar het is hoogst onwaarschijnlijk dat hij met Himmler zelf heeft gesproken.

Van de vier *telexberichten* betreffende Rauter waarvan bekend is dat deze op 7 maart naar

Een opmerkelijke vergelijking: Rauter op het toppunt van zijn macht in 1941, en Rauter de verslagen Nazi, nog steeds herstellende in het hospitaal na de oorlog. (RIOD)

Himmler's mobiele hoofdkwartier in zijn Sonderzug zijn verzonden, was er geen bij afkomstig van Schöngarth. Het eerste bericht was van Blumentritt (doorgeseind om 14.15 uur), en de andere van Rauter's adjudant, Hauptmann Leissing (17.30 uur), van een generaal van de Waffen-SS, genaamd Grawitz (18.15 uur), en het vierde en laatste van Seyss-Inquart (18.46 uur). Geen van deze berichten repte zelfs maar van represailles en, veelbetekender nog, dat deed ook Himmler niet, in zijn enige antwoordtelegram aan Seyss-Inquart, de volgende dag.

De meest waarschijnlijke hypothese is dat Schöngarth, en niemand anders, de beslissingen nam en dat hij, om anderen in de verantwoordelijkheid ervoor te laten delen, niet alleen overleg pleegde met Seyss-Inquart, maar het tegenover deze ook deed voorkomen alsof hij rechtstreekse orders had ontvangen van Himmler. Toen Seyss-Inquart instemde met de beslissingen die hij al had genomen, kon Schöngarth daarna zijn gang gaan. Eerder al had hij Gerbig opgedragen een lijst samen te stellen van mensen in Apeldoornse gevangenis die in aanmerking kwamen om te worden geëxecuteerd. Nu, nog voordat hij Apeldoorn verliet, telefoneerde hij persoonlijk met tenminste twee van zijn andere SD-commandanten, die in Deventer en in Groningen, aan wie hij opdracht gaf hetzelfde te doen. Eenmaal teruggekeerd in Zwolle, delegeerde hij dit karwei aan zijn ondergeschikte, Obersturmbannführer (luitenant-kolonel) Hans Koltitz. De gevangenen uit de noordelijke en oostelijke

provincies moesten naar Apeldoorn worden gebracht en bij 'De Woeste Hoeve' worden gefusilleerd; de anderen moesten worden geëxecuteerd in de plaatsen waar hun gevangenis stond.

Van de vroege tot de late avond van 7 maart telefoneerde Koltitz koortsachtig met de verschillende SD-chefs in Nederland. Er waren niet genoeg Todeskandidaten beschikbaar en Koltitz moest met de SD-chefs marchanderen over het aantal slachtoffers dat zij zouden leveren. Het eind van het liedje was dat er ook gevangenen werden aangewezen die nog niet ter dood waren veroordeeld of slechts gearresteerd waren omdat zij kleine vergripen hadden gepleegd.

SS-Sturmbannführer (majoor) Willy Lages, de SD-chef in Amsterdam, ontving van Koltitz het verzoek 75 Todeskandidaten te leveren. Lages echter had er slechts 59 - 53 in Amsterdam en 6 in Utrecht - die Koltitz snel accepteerde. In de vroege morgen van 8 maart werden de 53 gevangenen uit Amsterdam doodgeschoten op het terrein van het theehuis Rozenoord, dat even buiten de hoofdstad aan de Amstel lag. De Duitsers dwongen, zwaaiend met hun geweerkolven, voorbijgangers op de dijk naar de slachting te kijken. De zes Todeskandidaten uit Utrecht werden niet in het openbaar geëxecuteerd, maar naar het fort De Bilt gebracht, pal aan de rand van de stad en daar doodgeschoten. De SD-chef in Rotterdam, Herbert Wölk, vertelde toen hij werd opgebeld, dat hij al zijn Todeskandidaten naar zijn collega in Den Haag of naar het concentratiekamp in Amersfoort had laten over-

SS-Brigadeführer dr Eberhardt Schongarth, Rauter's plaatsvervanger en opvolger die bevel gaf tot de represailles.

brengen, dit om de kans op pogingen van het verzet de gevangenen te bevrijden zo klein mogelijk te houden. Wölk had nog tien andere gevangenen die mogelijk tot de doodstraf zouden worden veroordeeld, maar hij schrok ervoor terug hen uit te leveren, ook na een tweede dringend telefoontje van Kolitz en een even dringend verzoek van Schongarth's adjudant, Transfelt.

De SD-chef in Den Haag, Johannes Munt kreeg van Kolitz opdracht 80 slachtoffers te leveren. Munt had er nog maar een twaalfal beschikbaar in de gevangenis in Scheveningen en hij vroeg of het aantal kon worden gehalveerd, maar Kolitz was niet te vermurwen: 'Het doet er niet toe waar U de mensen vandaan haalt', zei hij, 'het is een bevel van de hoogste instantie en daar is niets aan te doen.' Munt pijnigde zijn hersens. De dag tevoren had hij 49 Todeskandidaten van hem en van Wölk naar Amersfoort laten brengen. Om 23.00 uur liet hij zijn plaatsvervanger de Lagerkommandant in Amersfoort bellen en hem opdracht geven deze 49 dood te schieten. Nu had hij er nog 31 nodig en, in wanhoop, kwam hij tenslotte tot het besluit dat het er niet toe deed of het Todeskandidaten waren of niet. Hij wist dat er een aantal mensen in hechtenis werd gehouden dat onlangs was gearresteerd wegens plunderingen na afloop van het grote RAF-bombardement op het Hjaagse Bezuidenhout op 3 maart. Te middernacht begaf hij zich naar de Scheveningense cellenbarakken en selecteerde eigenhandig, door uiterst korte ondervragingen, uit deze groep elf gevangenen om te worden gevoegd bij het aantal dat het slachtoffer zou worden van de represaillemaatregelen. Deze elf, samen met 27 Todeskandidaten die Munt nog bijelkaar had weten te schrapen, werden de volgende morgen op de Waalsdorpervlakte doodgeschoten. Ongeveer tegelijkertijd werden de 49 gevangenen in Amersfoort op de schietbaan, even buiten het kamp, geëxecuteerd. Aldus was Munt er verantwoordelijk voor dat het door Kolitz opgeëiste aantal van 80 nog met zeven werd overtroffen ...

De uitgebreidste van alle vergeldingsmaatregelen vond echter plaats bij 'De Woeste Hoeve' zelf. Uit gevangenis in Apeldoorn, Deventer, Zwolle, Assen en zelfs helemaal uit Groningen werden in totaal 116 gedetineerden gehaald. Velen behoorden tot het verzet, maar er waren erbij die niets ernstiger hadden misdaan dan buiten spertijd over straat te lopen. Zij werden in drie bussen en vier vrachtwagens overgebracht naar 'De Woeste Hoeve'. Gerbig had het bevel over de operatie.

Het was nog donker toen de Ordnungspolizei, met een sterkte van ongeveer 150 man, al bij De Woeste Hoeve aankwam. Het gebied werd afgegrensd en bij de huizen in de buurt kwam een wacht te staan. Om 06.00 uur werden de voorbereidingen even onderbroken, toen in de nabijgelegen bossen een V1 neerstortte. Om 07.45 uur arriveerden de bussen en vrachtwagens die op een zijweg werden geparkeerd. Gerbig had beslist dat de gevangenen in vijf groepen van twintig en een van zestien, zouden worden gefusilleerd. Elke groep moest op haar beurt wachten. Wanneer het zover was reden een of twee voertuigen naar de plek waar de overval had plaatsgevonden en de

gevangenen, wier handen op hun rug waren gebonden, kregen het bevel uit te stappen. Zij werden op een rij geplaatst tegenover een vuurpeloton van 40 man dat aan de andere kant van de weg stond opgesteld. Aan iedere groep las Gerbig de reden van de executie voor, en een Nederlandse SD'er, Marten Slagter, vertaalde wat er werd gezegd.

Eén lid van het vuurpeloton, Oberwachtmeister der Ordnungspolizei Helmut Seiffards, weigerde, voordat de executies begonnen, eraan deel te nemen. Hij werd prompt gearresteerd en later zelf gefusilleerd. (Zijn executie is altijd meegerekend in het aantal van degenen die bij 'De Woeste Hoeve' werden doodgeschoten, waardoor als totaal niet 116, maar steeds abusievelijk 117 wordt genoemd.) Kort voor 08.00 uur klonk het eerste salvo. De executie van elke groep duurde ongeveer vijf minuten. Slechts een gevangene deed een vluchtpoging: Jan Thijssen, de landelijke leider van de Raad van Verzet. Zijn poging faalde en hij werd met de anderen doodgeschoten. Een man viel dood in een van de mangaten die de Wehrmacht ook langs deze weg had laten graven ter bescherming tegen luchtaanvallen. Niet alle slachtoffers waren onmiddellijk dood. Tenminste vier keer gingen SD-ers naar voren en schoten mensen, om er een eind aan te maken, een kogel door het hoofd. Om 08.15 uur was het allemaal afgelopen. Een lange rij mannen lag in koelen bloede vermoord aan de kant van de weg. Naast de lijken was een mededeling aangebracht waarop stond: 'Zo doen wij met terroristen en saboteurs', en iedereen die in het volgende halfuur voorbij kwam, moest van zijn of haar fiets afstappen en werd gedwongen het bord met de mededeling te lezen.

In de loop van de dag na de nacht waarin de GG-Groep ongewild een aanslag had gepleegd op de auto waarin, zonder dat de leden van de groep het wisten, Rauter had gezeten, bereikte Gosens en de andere vijf, in hun schuilplaats in Coldenhove, het bericht dat er gevangenen werden verplaatst en het gerucht dat zij zouden worden doodgeschoten op de plek van de hinderlaag. Onmiddellijk besloot Gosens dat zij moesten proberen de gevangenen te bevrijden. Hij ging ervan uit dat, indien zij het vuur openden op het executiepeloton, de gevangenen mogelijk een kans zouden hebben in de ontstane verwarring weg te komen. Het idee was natuurlijk volslagen onrealistisch, maar wel typerend voor de waaghals die hij was. Op de ochtend van de 8e, met uiteengenomen Stens en, als lichte mitrailleurs zelfs enkele Brens, in hun fiets-tassen, reden de mannen van hun schuilplaats naar een punt ten oosten van de weg, en volgden daarna een pad dat hen door de bossen naar een plek recht tegenover de herberg 'De Woeste Hoe-

ve' voerde. Zij arriveerden echter te laat. De executies hadden al plaatsgevonden, en alles wat zij konden doen was toekijken hoe de Duitsers de dode lichamen netjes in een rij langs de weg legden.

Het aantal slachtoffers van het bloedbad moet de jonge verzetsstrijders tot in het diepst van hun ziel hebben geschokt. Zij hadden zich immers voorgenomen een vrachtwagen te kapen en hadden niet verwacht dat daarop enige represailles zouden volgen; op dat moment hadden zij, wellicht, al gehoord dat Rauter in de auto had gezeten die zij hadden beschoten, maar geen van hen had kunnen voorzien dat op zo'n grote schaal wraak zou worden genomen. Nu werden zij plotseling geconfronteerd met de gruwelijke afloop. Diepbedroefd en gedesillusioneerd keerde de groep terug naar de schuilplaats op het kampeerterrein.

In de loop van de middag begonnen de Duitsers bij de lijken de touwen, en bij sommigen het koperdraad, waarmee de handen achter de rug waren gebonden door te snijden. Een groep rechercheurs van de Apeldoornse politie arriveerde om de doden te onderzoeken op papieren of op andere zaken waaruit hun identiteit zou blijken. Nauwelijks waren de politiemannen daaraan begonnen of er kwam een order van de SD uit Zwolle die identificering verbood. Om 15.30 uur kwamen er vijf vrachtwagens aanrijden die de stoffelijke resten overbrachten naar de begraafplaats Heidehof in het dorp Ugchelen, om te worden bijgezet in een massagraf.

DE NASLEEP

In totaal waren 263 mensen doodgeschoten als represaille voor wat ogenschijnlijk een moordaan-slag leek. Aanvankelijk noemden de bezettingsautoriteiten Rauter daarbij in het geheel niet. Het aanklagbiljet dat de Nederlandse bevolking op 9 maart op de hoogte bracht van de executie van 'eenige honderden terroristen en saboteurs', droeg als kop 'De Höhere SS- und Polizeiführer Northwest maakt bekend', en verwees slechts naar een 'laffen en arglistigen overval op de inzittenden van een Duitse auto', zonder mee te delen wie die inzittenden waren en of zij waren omgekomen of niet.

Daarna, waarschijnlijk omdat alleen al het aantal geëxecuteerden erop wees dat iets ongewoons was gebeurd, en omdat geruchten omtrent het neerschieten van Rauter niet meer waren tegen te houden, besloten de Duitsers zijn betrokkenheid niet langer te verzwijgen. In plaats daarvan deden zij het nu voorkomen alsof hij in het hospitaal was overleden. Aanvankelijk werd dit in brede kring geloofd, echter niet lang. Het nieuws van Rauter's

De als vergeldingsmaatregel uitgevoerde executies bij 'De Woeste Hoeve' vonden plaats even voorbij de plek waar de 'aanslag' op Rauter zich had afgespeeld. Het gedenkteken voor de slachtoffers staat precies op de plaats waar de mannen ter dood werden gebracht. Onze auteur, Karel Margry, bestudeerde bij zijn onderzoek naar de achtergronden en de details van de represailles, ook de dossiers van de na-oorlogse processen die werden gevoerd tegen de erbij betrokken Duitsers. Dit stelde hem in staat de precieze loop der gebeurtenissen rondom 'De Woeste Hoeve' vast te stellen, alsmede de nasleep ervan.

Op 8-3-45 werden hier
117 Vaderlanders door
de Duitse overweldi-
gers op gruwzame wijze
vermoord

Links: Onmiddellijk na de bevrijding werd er bij 'De Woeste Hoeve' een eenvoudig gedenkteken opgericht ter herinnering aan de slachtoffers van de represailles op 8 maart 1945. Later (boven) werd de houten plaquette vervangen door een bronzen en werden er bomen en struiken geplant om een meer blijvend monument te creëren. (Gemeentearchief Apeldoorn)

aanwezigheid in het hospitaal sijpelde naar buiten en 'goede' politiemensen lieten de resultaten van het onderzoek van de SD uitlekken. De illegale kranten bleken merkwaardig goed geïnformeerd: naamlijsten van degenen die het slachtoffer waren geworden van de represailles; Rauter's verblijfplaats; zelfs het feit dat de plegers van de aanslag in Duitse uniformen waren gestoken en dat zijn chauffeur en zijn ordonnansofficier waren gedood - dit alles werd binnen korte tijd in de illegale pers gepubliceerd.

Het Nederlandse publiek was verbijsterd en meer dan geschokt over het aantal doden. Elke vreugde over het uit de weg ruimen van Rauter werd overschaduwd door de smart en het verdriet over de executies.

Al die tijd echter, zelfs binnen de kringen van het verzet, bleef het een raadsel wie precies voor de aanslag verantwoordelijk was. Het illegale *Parool* bijvoorbeeld, schreef op 17 maart: 'Intusschen is het hoogst twijfelachtig of, of de aanslag door Nederlanders werd gepleegd. De leiders der verzetsbeweging hebben er geen opdracht toe gegeven. Het is veeleer aannemelijk dat de schietpartij door Rauter's vijanden uit de Wehrmacht of door NSB-

ers werd georganiseerd, of dat een der vele kleine groepjes Duitse deserteurs die plunderend en roovend over de Veluwe trekken, voor het schieten verantwoordelijk is.'

De oorsprong van dit gebrek aan informatie binnen het verzet is te vinden bij het Hoofdkwartier van de BS in bezet gebied. De voormannen van het Nederlandse verzet waren reeds lang tot de overtuiging gekomen dat het geen zin had om hoge Nazi's, als Rauter of Seyss-Inquart te doden omdat er toch altijd iemand in hun plaats zou komen en hen vermoorden alleen maar vergeldingsmaatregelen op grote schaal zou uitlokken. Oorlogsmisdadigers moesten pas na afloop van de oorlog worden berecht. Bovendien vreesden de leiders de uitwerking die represailles op de publieke opinie zouden kunnen hebben. De mensen waren al gauw geneigd het verzet 'een bende avonturiers' te noemen die door hun 'onverantwoordelijk gedrag' de levens van onschuldigen in gevaar brachten. Precies om die reden had de commandant van alle BS eenheden in bezet gebied, kolonel b.d. Henri Koot, op 14 februari een order uitgevaardigd waarin specifiek werd gewaarschuwd tegen dit soort uit verkeerde beweegredenen ondernomen acties. Voorts werd daarin be-

paald dat dergelijke acties niet meer mochten plaatsvinden zonder specifieke opdracht.

Toen het nieuws van de aanslag bij 'De Woeste Hoeve' en de daarop gevolgde represailles, het BS-hoofdkwartier in Amsterdam bereikte, waren Koot en zijn medewerkers dan ook razend. Evenals de Duitsers dachten zij dat opzettelijk, een poging was gedaan Rauter te vermoorden. Koot reageerde woedend en zond onmiddellijk een speciale koerier naar Gewest 6 om meer bijzonderheden te vergaren.

Geert Gosens echter had reeds plichtsgetrouw de precieze omstandigheden van het gebeurde gerapporteerd aan de Geheime Dienst Nederland, een van de grootste ondergrondse spionage- en verbindingnetwerken in het land. Het schijnt echter dat dit rapport Amsterdam nooit heeft bereikt. Het tweede rapport werd opgesteld door de Gewestelijke Sabotage-Commandant, Gijsbert Numan. Het was een van zijn ondergeschikten geweest, de plaatselijke Sabotagecommandant in Apeldoorn, die Gosens de fatale opdracht had gegeven. In dit stadium begon de hele zaak al snel een controverses te worden, die de hele verzetsbeweging op de Veluwe in een kwaad daglicht dreigde te zetten. In plaats van te trachten uit te

BEKANTMACHUNG

Der Höhere - und Polizeiführer Northwest gibt bekannt:

Wegen eines in der Nacht vom 6. zu 7. März 1945 von einer Terroristengruppe verübten feigen und hinterhältigen Überfalls auf die Insassen eines deutschen Kraftwagens wurden am 8. d. M. mehrere Hundert Terroristen und Saboteure öffentlich standrechtlich erschossen.

BEKENDMAKING

De Höhere - und Polizeiführer Northwest maakt bekend:

Tengevolge van een in den nacht van 6 op 7 Maart 1945 door een groep terroristen gepleegden laffen en arglistigen overval op de inzittenden van een Duitse auto werden op 8 dezer eenige honderden terroristen en saboteurs in het openbaar standrechtelijk doodgeschoten.

ABREISSEN ODER BESCHÄDIGEN DIESES PLAKATES IST STRAFBAR

AFSCHEUREN OF BESCHADIGEN VAN DIT PLAKAAT IS STRAFBAAR

Links: De Bekendmaking die de represailles aankondigde, werd in alle steden en dorpen aangeplakt. Niets in de tekst wees erop dat Rauter een der slachtoffers was van de 'aanslag', en de aanhef wekte zelfs de suggestie dat hij nog in functie was. Slechts de afwezigheid van zijn naam, gewoonlijk in hoofdletters onderaan het biljet, zou een aanwijzing kunnen opleveren voor wat er werkelijk was gebeurd. (Met dank aan het Verzetsmuseum Amsterdam) **Rechts:** Van degenen die bij 'De Woeste Hoeve' werden geexecuteerd moet om twee bijzondere redenen de Verzetsleider

Jan Thijssen worden genoemd. Als het nationale hoofd van de Raad van Verzet, was hij waarschijnlijk de meest prominente en qua positie de hoogste verzetsman die bij 'De Woeste Hoeve' ter dood werd gebracht. En van alle mensen die naar de executieplaats werden geleid, was hij de enige die trachtte te ontsnappen - een opmerkelijke staaltje van opstandigheid en verzet tot het bittere einde. Thans ligt hij in een familiegraf op de Algemene Begraafplaats te Bussum.

De slachtoffers bij 'De Woeste Hoeve' werden ter aarde besteld in een massagraf op de Algemene Begraafplaats 'Heidehof' in Ugchelen, even ten zuidwesten van Apeldoorn (zie de kaart op p. 7). Zes weken later, na de bevrijding, werden de stoffelijke resten weer opgegraven en de inspecteurs van politie Jan Muda en Sjoerd Adema kregen de afschuwelijke taak

te verrichten hen te identificeren aan de hand van kledingstukken en persoonlijke eigendommen die op hen werden gevonden. Op twee na, kon van alle 117 slachtoffers de identiteit worden vastgesteld. (Met dank aan J. Muda)

leggen dat alles het gevolg was geweest van een samenloop van omstandigheden, en dat niemand de rampzalige gevolgen had kunnen voorzien, verklaarde het eindrapport eenvoudigweg dat de BS op de Veluwe geen blaam trof voor hetgeen was gebeurd. Het maakte echter niet duidelijk of dit alleen betrekking had op de represailles, of ook op de aanslag op de auto waarin - toevallig - Rauter had gezeten en wekte hierdoor duidelijk de indruk dat de BS noch voor 't een, noch voor 't ander verantwoordelijk was. Het hoofdkwartier van de BS in Amsterdam, dat het rapport geloofde zoals het er stond, stelde geen verdere vragen meer en besloot de zaak te laten rusten tot na de bevrijding, wanneer de kwastie opnieuw zou worden onderzocht.

Rauter overleefde de oorlog. Na twee longpunctie-operaties, werd hij op 1 april overgebracht naar Groningen, en vandaar op de 13e naar Noord-Duitsland. Op 11 mei 1945 werd hij in een hospitaal in Eutin gearresteerd door de Britse Militaire Politie. Tijdens zijn gevangenschap onderging hij een beentransplantatie op zijn verminkte kaak. Hij was nog herstellende toen hij, op 6 februari 1946, werd overgedragen aan de Nederlandse autoriteiten om terecht te staan voor de terreur die hij gedurende viereenhalf jaar had uitgeoefend. Op 1 april 1948 begon zijn proces voor het Bijzonder Gerechtshof in Den Haag, en op 4 mei werd hij ter dood veroordeeld. Hij tekende beroep aan bij de Bijzondere Raad van Cassatie, die het vonnis van het hof op 12 januari 1949 bevestigde. Gratieverzoeken - niet van Rauter zelf - werden afgewezen, en op 25 maart 1949 volgde zijn executie.

Schöngarth, die in laatste instantie verantwoordelijk was voor de represailles die volgden op de 'aanslag' op Rauter, verscheen in 1946 voor een Britse militaire rechtbank in verband met een andere tegen hem ingebrachte beschuldiging wegens oorlogsmisdaden. Hij werd opgehangen. Van de mannen die Rauter's BMW beschoten, stierven er twee, Karel Pruis en Herman Kempfer, voordat de oorlog was afgelopen. Precies een week na de mislukte kaping liepen zij, terwijl ze bezig waren wapens uit het onderkomen in Coldenhove te vervoeren, in de armen van een Duitse patrouille en werden doodgeschoten. Sepp Kötting

Graf 1254 - 'een onbekende Nederlander' - een van de twee nimmer geïdentificeerde slachtoffers.

Na onderzoek en identificatie werden de doden opnieuw begraven of aan hun verwanten overgedragen. Het grootste aantal slachtoffers van de executies bij 'De Woeste Hoeve' dat nog bij elkaar begraven ligt, bevindt zich op het Nationaal Ereveld in Loenen dat werd aangelegd door de Nederlandse Oorlogsgravenstichting en werd ingewijd in 1949. Van de zestien man die hier begraven liggen, slechts 5km ten oosten van de plaats waar zij aan de Duitse wraak ten offer vielen, liggen er negen in vak E, graf 1249 tot en met 1257.

Rauter, zijn kaak nog gedeformeerd, in april 1948 tijdens de openingszitting van zijn proces voor het Bijzonder Gerechtshof in Den Haag. (RIOD)

De plek langs de Amstel waar 53 slachtoffers van de represaillemaatregelen uit Amsterdam, in de ochtend van de 8e maart 1945, publiekelijk werden neergeschoten. Tijdens de laatste maanden van de oorlog vonden op

deze plek, naar een nabij gelegen theehuis 'Rozenoord' genoemd, verscheidene van dergelijke terechtstellingen plaats. Het in 1969 opgerichte gedenkteken is gewijd aan allen die hier hun leven lieten.

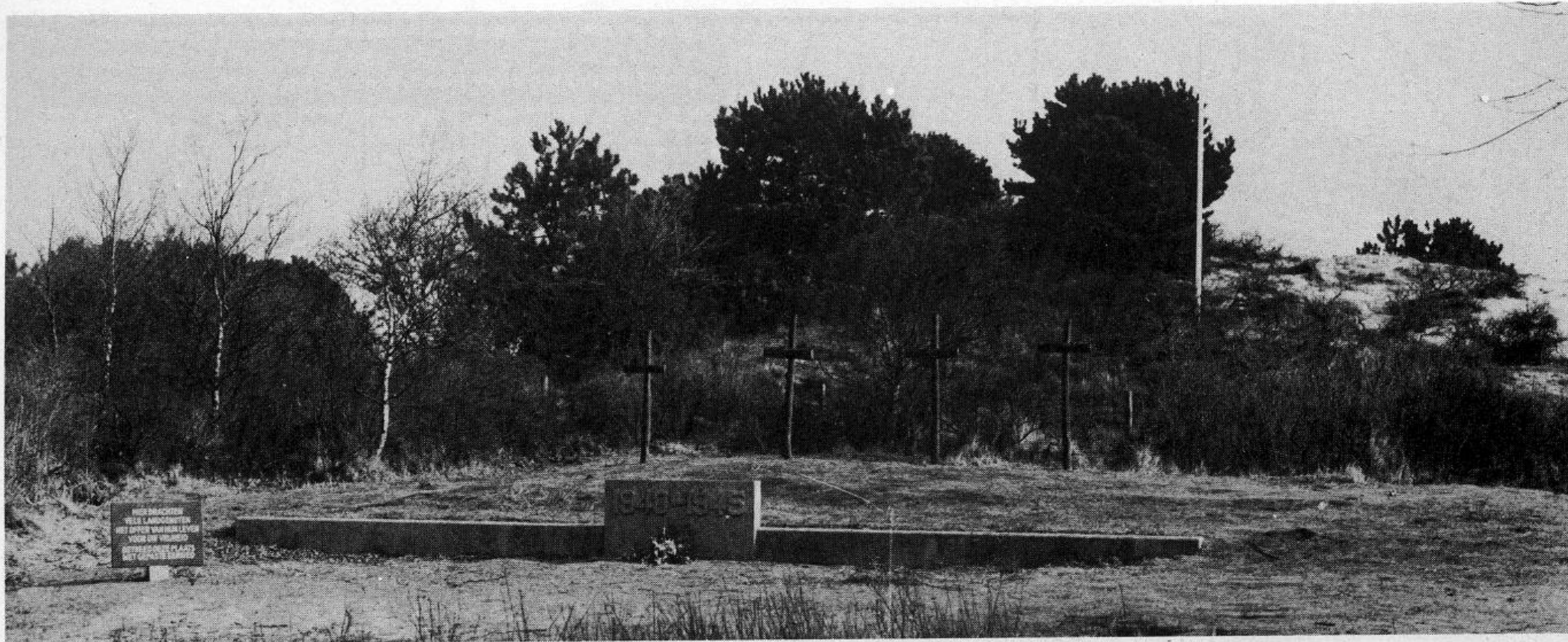
ger keerde na de bevrijding terug naar Oostenrijk en is inmiddels overleden. De andere drie leven nog. Henk de Weert en Wim Kok in Nederland, en Geert Gosens in Australië. Na de oorlog duurden de meningsverschillen rondom de affaire onverminderd voort. Gosens en zijn ploeggenoten besloten daarom de zaak naar buiten te brengen, en de verantwoordelijkheid op zich te nemen voor wat er was gebeurd. De historicus J. Middelbeek publiceerde in 1946 hun verhaal in *Ik draag U op*, het boek over het Apeldoorns verzet. Hoewel niet volledig, blijft dat verslag een primaire bron voor historici.

Onmiddellijk na de bevrijding van Apeldoorn in april 1945, werd bij 'De Woeste Hoeve', ter herinnering aan degenen die daar waren geëxecuteerd, een eenvoudig houten kruis opgericht, enkele meters verwijderd van de plaats waar de auto van Rauter onder vuur werd genomen. In Amsterdam, Utrecht, Amersfoort en in de duinen bij Den Haag bevinden zich ook gedenktekens voor hen die daar ter dood werden gebracht - slachtoffers van een massale wraakneming als gevolg van een onbedoelde aanslag.

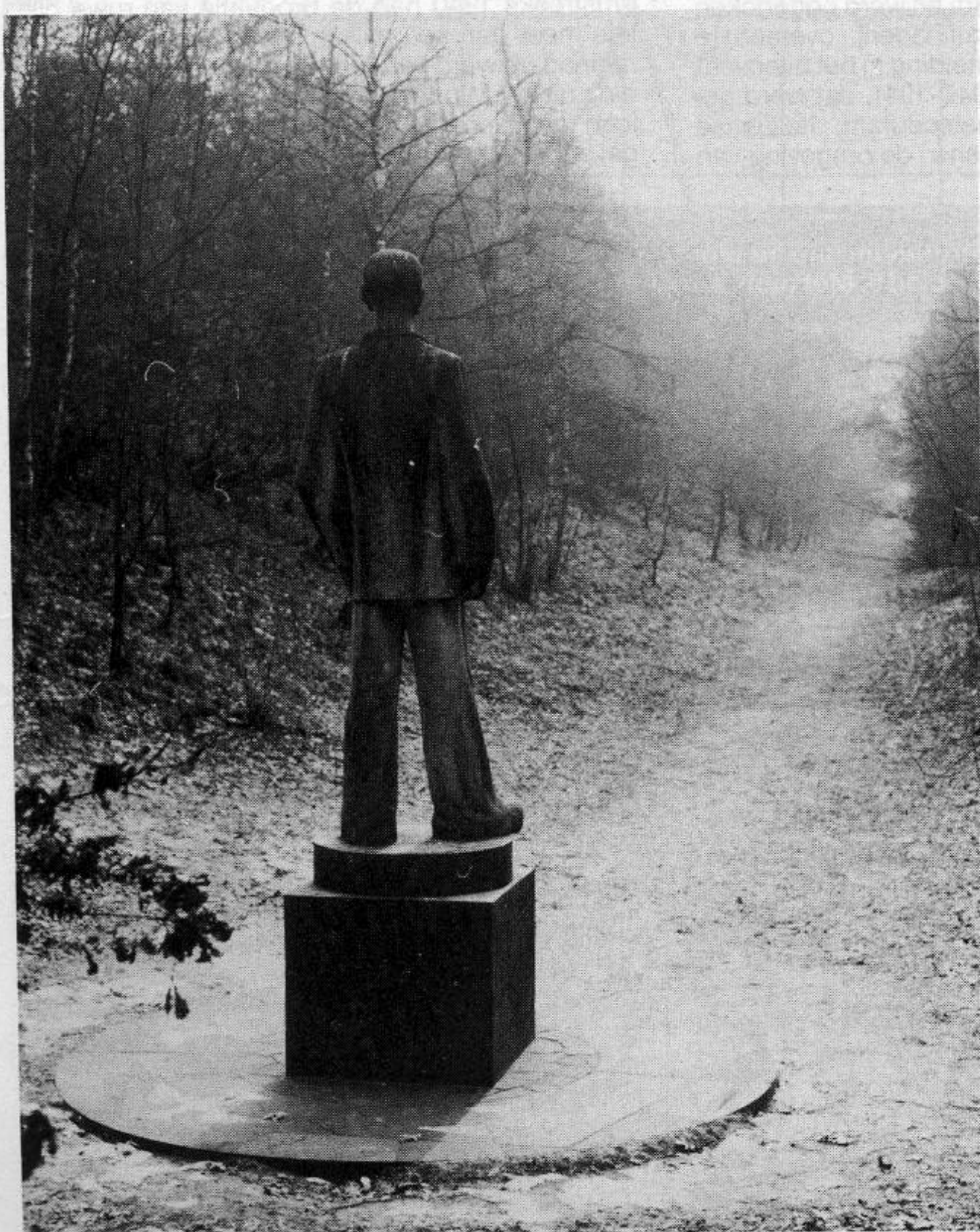
De kleine executieplaats in het fort De Bilt waar de zes Todeskandidaten uit Utrecht werden doodgeschoten. Het monument werd onthuld in 1949. Het fort is thans in gebruik als Marechausseekazerne, en toen deze foto

werd genomen waren politiemannen van de Mobiele Eenheid op de nabijgelegen schietbaan bezig met pistoolschietoefeningen.

Gedurende de hele oorlog gebruikten de Duitsers de Waalsdorpervlakte, aan de overkant van de weg langs de gevangenis in Scheveningen, om Nederlandse verzetsstrijders te fusilleren. Deze werden daarna ter plekke begraven. Als onderdeel van de represailles na aanleiding van de 'aanslag' op Rauter, werden hier op 8 maart 1945 om 08.00 uur 38 gevangenen doodgeschoten. Niet geboeid, moesten zij in groepen van vier tegen een paal gaan staan, waarbij sommigen weigerden te worden geblinddoekt.

Het vuurpeloton - 20 man van het III. Schutzpolizeibataillon - stond onder bevel van een Leutnant Paasch. Na de oorlog werden in de duinen bij de Waalsdorpervlakte enige honderden stoffelijke resten gevonden. Het monument en de herinneringsklok werden ingewijd in 1959. De plechtige herdenking 's avonds op 4 mei op de Waalsdorpervlakte, wordt elk jaar door de Nederlandse televisie uitgezonden.

Negenenveertig gevangenen in het concentratiekamp Amersfoort behoorden eveneens tot de slachtoffers van de represailles. In zes afzonderlijke groepen werden zij in de ochtend van 8 maart naar deze als schietbaan dienende holle weg gebracht, die net buiten het kamp lag. Lagerkommandant P. Berg las aan elke groep de redenen voor van de executie voordat hij bevel gaf om te vuren. Het standbeeld 'Man voor het vuurpeloton' van Frits Sieger, werd onthuld in 1953.

In 1979 onderging de gedenkplaats bij 'De Woeste Hoeve' opnieuw een reconstructie, waarbij het oorspronkelijke houten kruis werd vervangen door een nieuw. Tot op de dag van vandaag bevat de plaquette een fout die al in 1945 werd gemaakt: onder de '117 vaderlanders door de Duitse overweldigder vermoord', bevond zich in feite een Duitser, Oberwachmeister Helmut Seijffards die, na te hebben geweigerd aan de executies deel te nemen, zelf werd gefusilleerd en samen met de 116 Nederlanders werd begraven.

DE ITALIAANSE LUCHTAANVAL OP BAHREIN

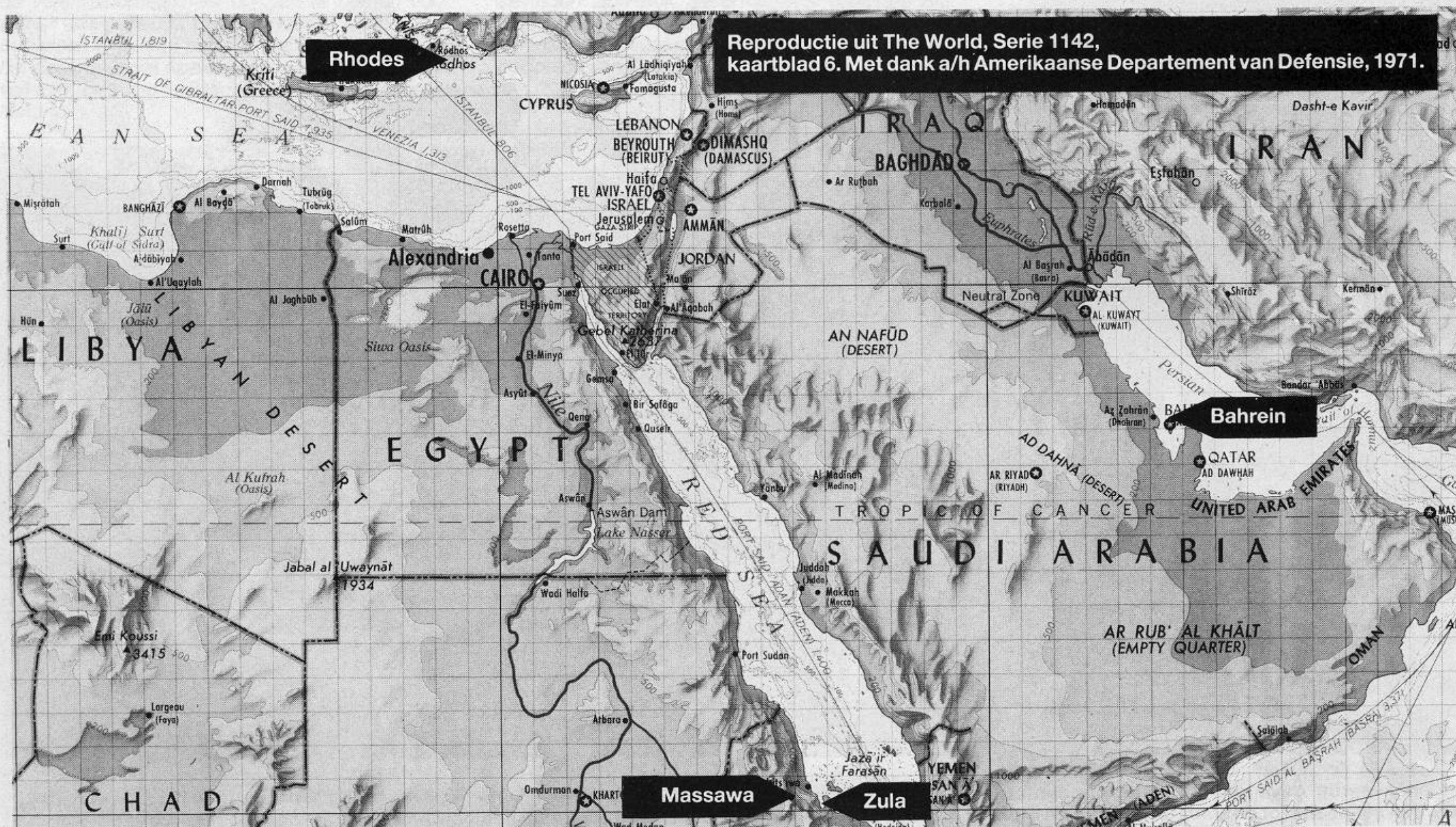
De brandstofmeters gaven nog slechts een hoeveelheid van 180 liter aan toen, op 19 oktober 1940 om 08.40 uur, vier Savoia Machetti SM 82 bommenwerpers van de Regia Aeronautica op het vliegveld Zula landden in Italiaans Somaliland, aan de oostkust van Afrika. Zij hadden een vliegtocht achter de rug van bijna 5.000km - vijftieneneenhalf uur achtereenvolgens in de lucht - en als doelwit hadden zij de olieinstallaties op Sitra, behorend tot de eilandengroep Bahrein die een Sheikdom in de Perzische Golf vormden, dat toen onder Brits protectoraat stond. Het was geen kleinigheid geweest

deze, volgens de toenmalige opvattingen, stoutmoedige lange-afstandsraid. Het succes ervan hield daarmee echter geen gelijke tred, al had de Italiaanse radio weliswaar de volgende dag omgeroepen dat 'Bahrein was vernietigd'. In feite bleek een plotkaart, die in Sitra binnen enkele dagen na de aanval was samengesteld, en werd opgedoken in de archieven van de raffinaderij, overeen te stemmen met de korte vermelding in het overzicht over de periode februari 1940-1941, dat werd gepubliceerd in de Britse staatscourant: 'Italiaanse vliegtuigen gooiden bommen in de omgeving van

DOOR KEVIN PATIENCE

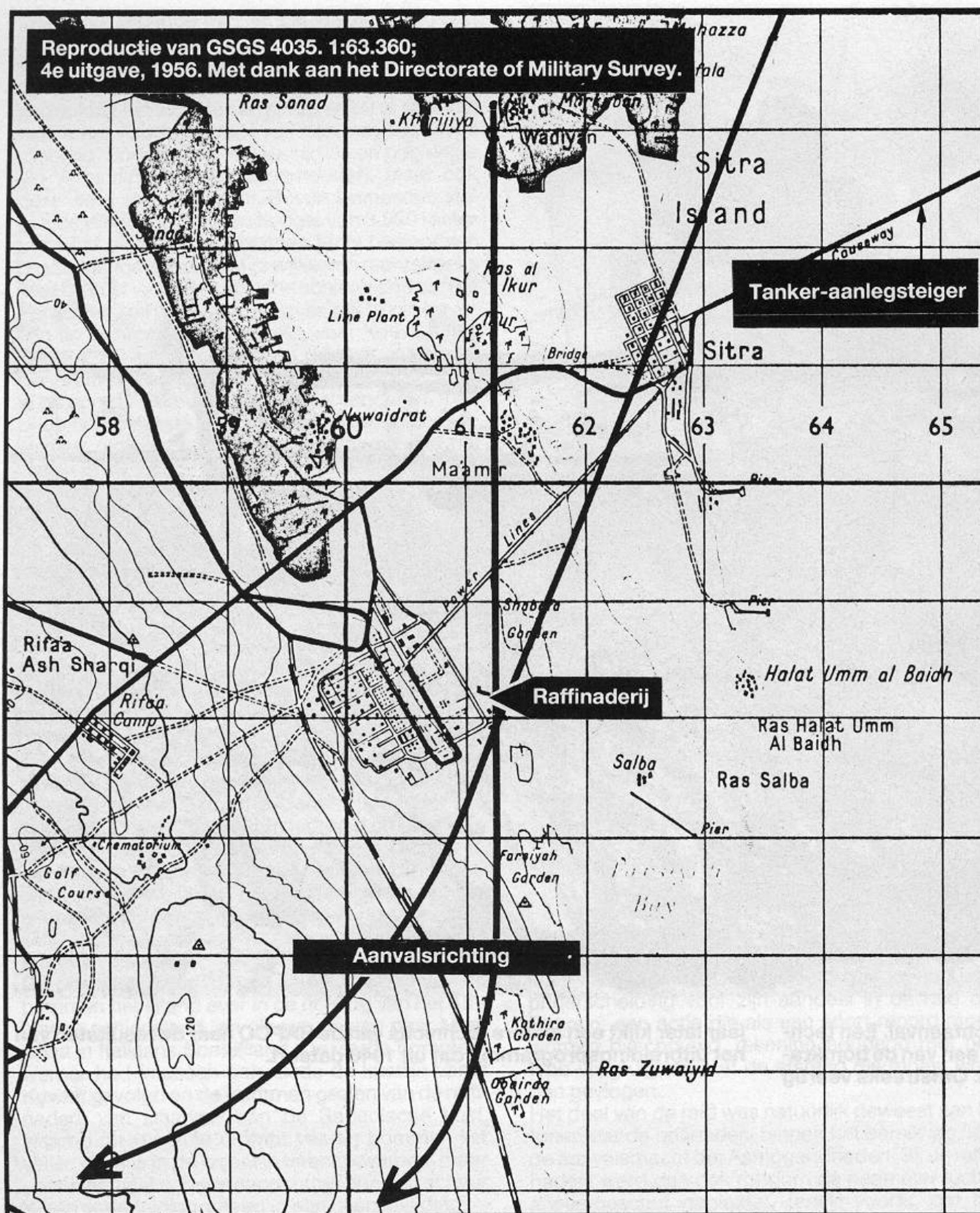
de raffinaderij. Niemand werd gewond en er werd geen materiële schade aangericht.'

In 1932 werd op het eiland Bahrein olie ontdekt, en omstreeks 1940 had de produktie van ruwe olie iets meer dan een miljoen ton bereikt, die op de raffinaderij werd verwerkt. De Britse oliebevoorrading uit het Midden-Oosten bedroeg toen tien miljoen ton afkomstig van de olievelden in Iran, en ongeveer 4 miljoen uit Irak. De exploitatie van de olie-

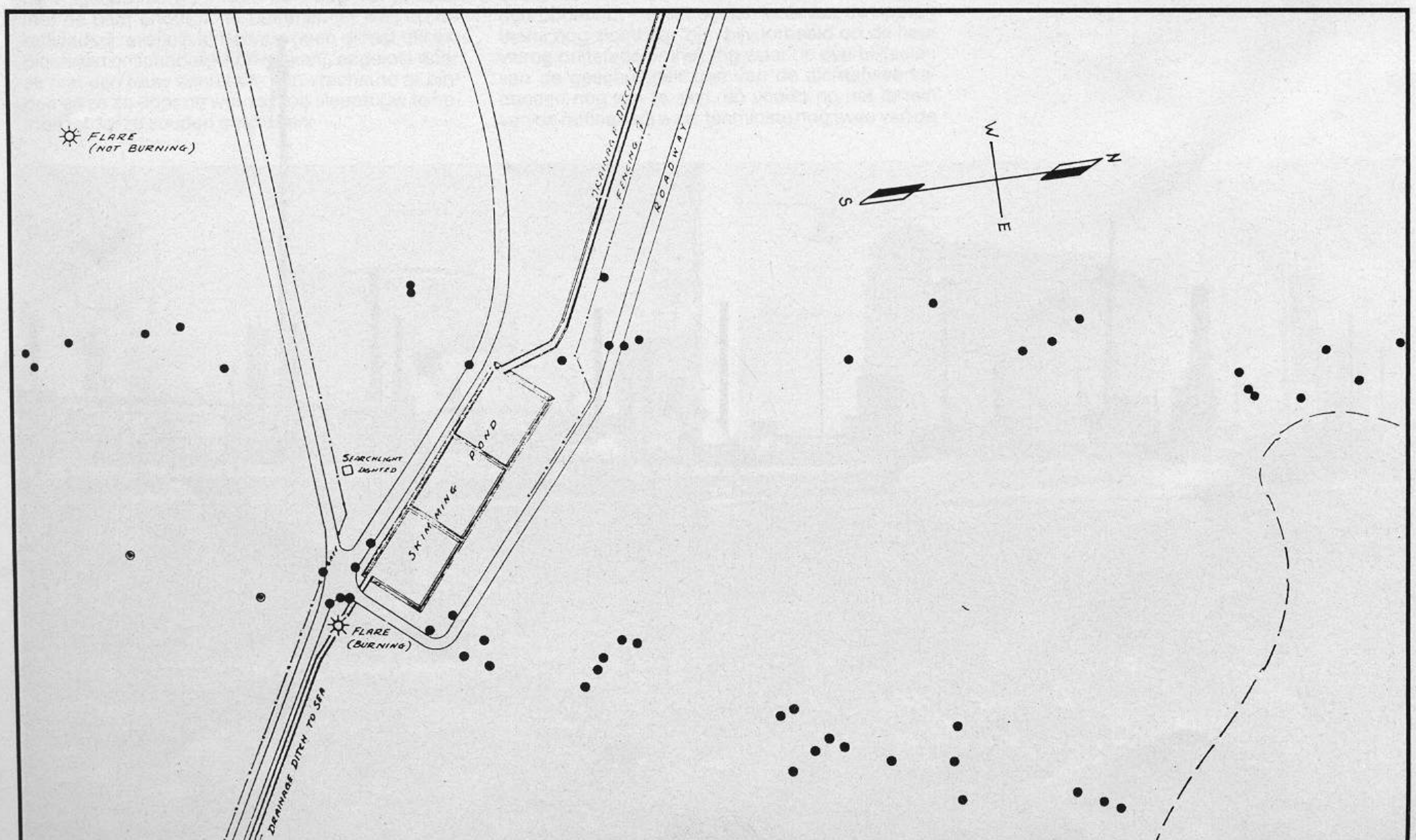
Geheel boven: Het zou aantrekkelijk zijn geweest in het onderschrift van deze foto mee te delen dat zij gemaakt was tijdens de raid. De afbeelding betreft echter een later in de oorlog genomen foto van een wat grotere formatie van SM's 82 boven de Middellandse Zee. Boven: Kaart waarop de

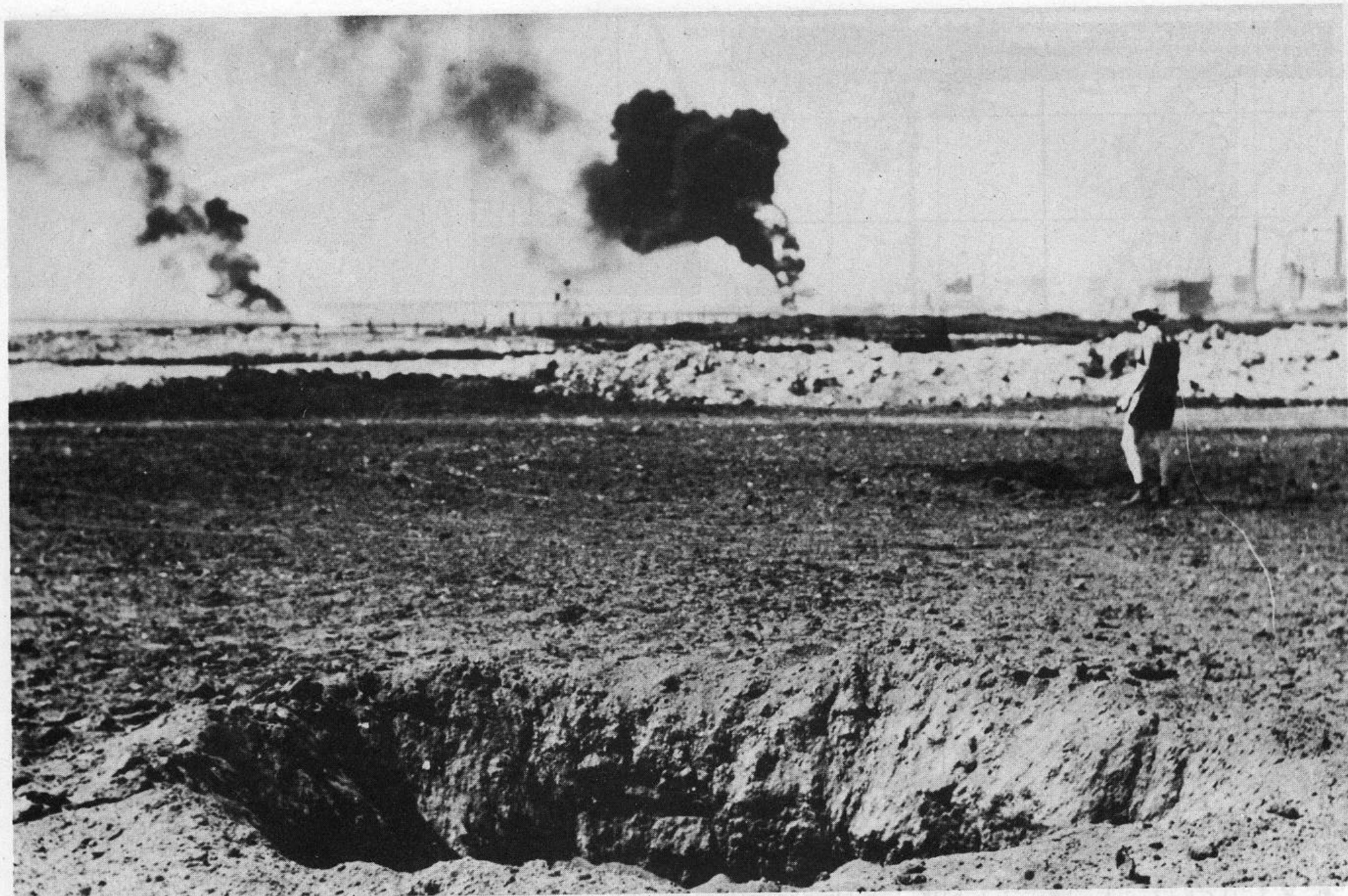
route is afgebeeld, die de vier SM's 82 van 18 op 19 oktober 1940 naar Bahrein namen. De verbluffende tocht van bijna 5.000km boven zee en boven de woestijn duurde vijftien en een half uur. Bij terugkomst hadden de toestellen elk nog 180 liter brandstof aan boord!

velden op Bahrein was in handen van de Amerikaanse maatschappij Standard Oil of California; de Britse regering bezat echter in tijd van oorlog preëemptieve rechten op de olieproductie. De olie uit Bahrein diende ter bevoorrading van de Britse marineschepen die konvooiën moesten escorteren in de Indische Oceaan.

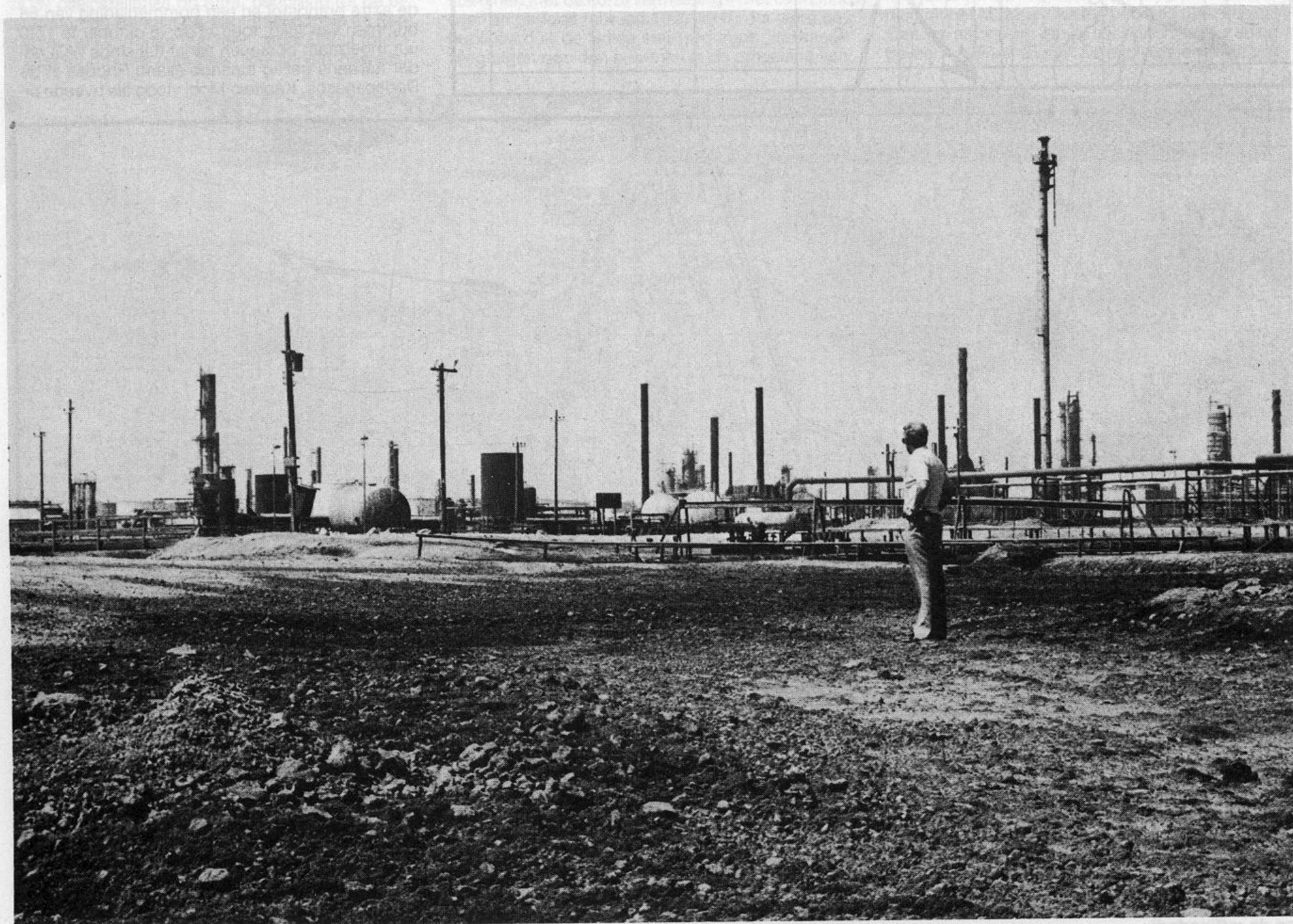
De raid was bedacht door kapitein Paolo Moci, thans gepensioneerd voorzitter van het Italiaanse Directoraat voor de Burgerluchtvaart. Toentertijd was hij echter testpiloot in Guidona (het Italiaanse equivalent van het Britse Farnborough, waar jaarlijks vliegemonstraties werden en worden gehouden). De raid had Mussolini's instemming, en zou worden geleid door majoor Ettore Muti, een vooraanstaand leider der fascistten. De vier SM 82 bommenwerpers behoorden tot de 41e Groep (41 Gruppo), twee van Flight 204 en twee van 205. De SM 82 had een bruto beladen gewicht van 8 ton. De toestellen hadden bijna een ton overwicht door de extra brandstof en een bommenlading van 66 bommen van 15kg, toen zij op 18 oktober te 17.10 uur moeizaam opstegen vanaf het sinds WO I onder Italiaans gezag staande eiland Rhodes in de Dodecanesos. Kapitein Moci vloog als tweede pi-

Dit is de enig bekende foto van de gevolgen van de luchtaanval. Een technicus van de Bahrain Petroleum Company staat naast een van de bomkraters, terwijl op de achtergrond nog branden woedden. Omstreeks veertig

jaar later kijkt een andere technicus van de BAPCO naar de resultaten van het uitbreidingsprogramma dat uit 1940 dateert.

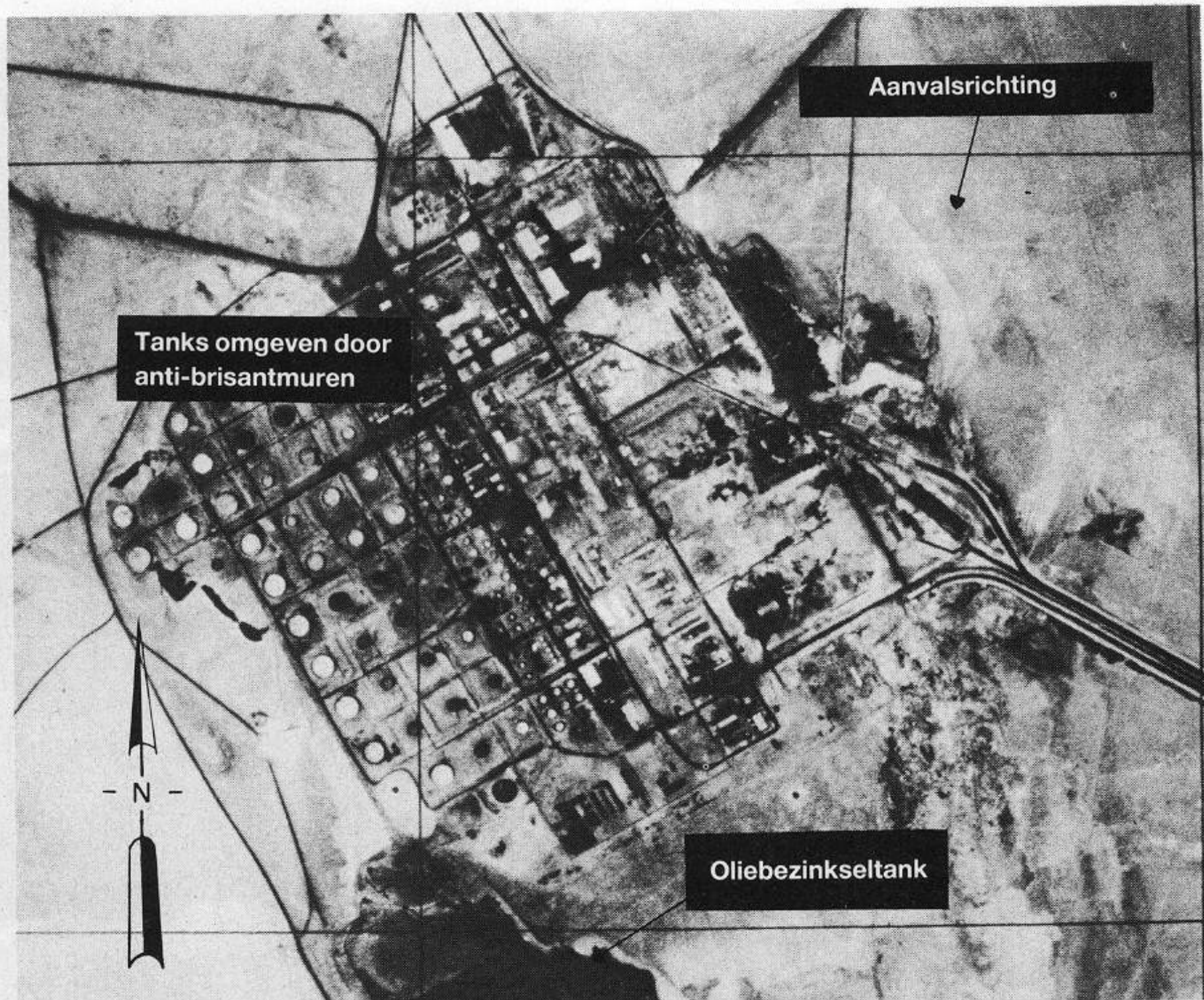
loot in het leidende toestel. Elk vliegtuig had een uit drie leden bestaande bemanning. Na het oostelijke deel van de Middellandse Zee te zijn gepasseerd, begon bij het naderen van de Syrische kust het zicht te verminderen en al spoedig raakte het visueel contact verloren met het vierde vliegtuig. Door middel van de radio kon nog enige tijd verbinding worden onderhouden, maar ook deze werd steeds minder. Boven Damascus stegen de vliegtuigen tot een hoogte van 3.000 meter. Het zicht bleef echter slecht en Moci besloot van de voorgenomen route af te wijken en rechtstreeks naar de kust van het Arabische schiereiland aan de Perzische Golf te vliegen. Na over Irak te zijn gevlogen en te hebben vastgesteld waar Koeweit lag, volgden ze verder zuidwaarts de kust van Saoedi-Arabië tot aan Bahrein.

In de nog duistere zeer vroege ochtenduren, toen zij de noordelijkste punt van het eiland naderden, werden plotseling de lichten ontstoken van het vliegveld bij Muharraq - de controletoren aldaar nam blijkbaar aan met vriendschappelijke toestellen te doen te hebben. Door het vliegveld als bakken te gebruiken, was het slechts een kwestie van minuten voordat de Italianen om 02.20 uur over de zuidelijke perimeter van de raffinaderij scheerden; zo'n negen uur en tien minuten na de aanvang van de missie.

Van de 92 bommen die de vliegtuigen lieten vallen, ontploften er 84 in de woestijn in een onregelmatige lijn tussen twee gasvlammen. De branden die de Italiaanse bemanningsleden in hun vluchtrapporten vermeldde, en die zij op hun terugweg nog over een afstand van honderden kilometers konden zien, waren vermoedelijk het gevolg van het prompte optreden van de General Manager die snel de vlammen hoger had gedraaid om een felle brand op de grond te kunnen simuleren. De raffinaderij kwam er zonder schade af. Van de onontpofte bommen, werden er vijf niet eerder dan na afloop van de oorlog gevonden toen de raffinaderij zich uitbreidde tot de met cocospalmen bedekte punt van het eiland.

De drie vliegtuigen staken na het werpen van de bommen het eiland over in de richting van het Arabische schiereiland, en gingen opweg naar Massawa in Italiaans Somaliland. De vierde bommenwerper had intussen ook reeds de kustlijn vanaf Kuweit gevolgd en de vlammen gezien van de raffinaderij van Dhahran aan de Saoedische kust, waarop dit vliegtuig prompt veertig bommen liet vallen die alle in de woestijn terechtkwamen, maar daar niet meer schade aanrichtten dan een scheur in een waterleidingbuis en in een oliepijpleiding.

De volgende morgen, werd de vraag wat te doen met de paar onontpofte bommen (er was op de raffinaderij, evenals in Bahrein geen dienst die explosieven onschadelijk kon maken), opgelost door ze met een touw achteraan een vrachtauto te binden en ze zo door de woestijn op sleeptouw te nemen totdat ze zouden ontploffen!

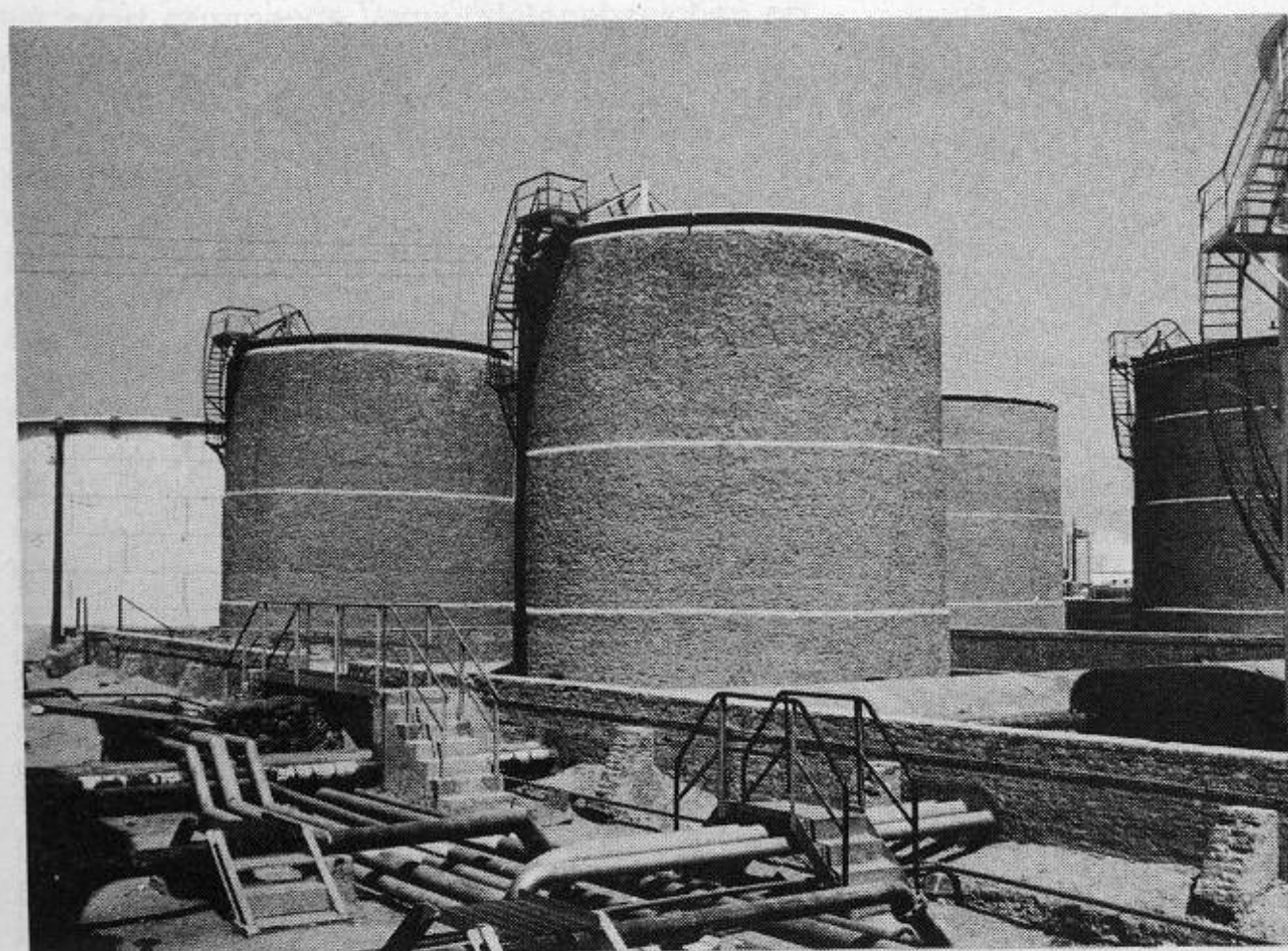

Luchtfoto van de raffinaderij die in 1950 werd genomen door Fairey Surveys.

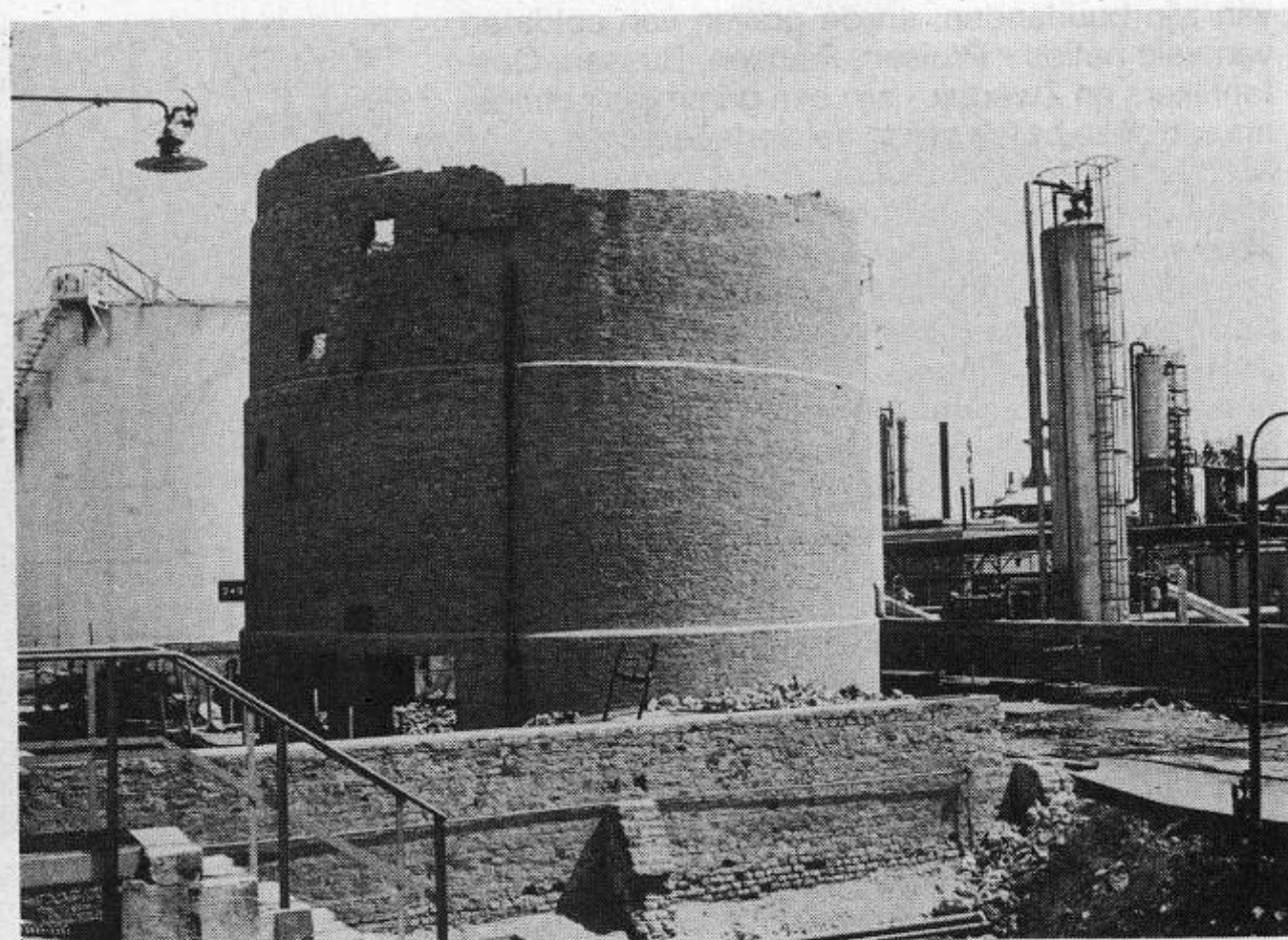
De vier bommenwerpers keerden vervolgens via Benghazi terug naar Rome. Op die terugweg voerden ze nog een aanval uit op Port Soedan aan de kust van de Rode Zee. Majoor Muti ontving een onderscheiding voor zijn aandeel in de raid op Bahrein, een actie die als een soort record moet worden beschouwd, rekening houdend met het type vliegtuig, en met de afstand die moest worden gevlogen.

Het doel van de raid was natuurlijk geweest aan te tonen dat de raffinaderij binnen het bereik lag van de aanvalsmacht der Asmogendheden. Bij de raffinaderij werd dan ook rondom de perimeter lucht-afweergeschut geplaatst, terwijl voorts, om de olietanks te beschermen, anti-brisant muren werden opgericht - maatregelen waarvan de sporen thans nog zichtbaar zijn: bijvoorbeeld op de heuvelrug buiten de omheining waar de overblijfselen van de geschutstellingen van de luchtafweerkanonnen nog zijn te zien, en voorts op het terrein van de raffinaderij waar tenminste nog twee van de

beschermende muren moeten worden neergehaald.

Links: Begin 1981 stonden de muren die aan de voorraadtanks bescherming moesten bieden tegen ontploffingen, nog overeind, maar *rechts* tegen het eind van dat jaar was de sloop begonnen van de laatste sporen uit de oorlog. Vier toestellen van de 41e Bommenwerpergroep namen deel aan de raid. Het eerste vliegtuig van Flight 205 werd gevlogen door majoor Giovanni Raina, met kapitein Paolo Moci (die de details van de vlucht had voorbereid) als tweede piloot. Majoor Muti vloog in dit toestel als derde bemanningslid. Het tweede vliegtuig van Flight 205 werd bemand door ka-

pitain Giorgio Meyer, luitenant Adolfo Rebez en sergeant Aldo Carretta. De andere twee toestellen waren afkomstig van Flight 204. Het eerste werd door luitenant-kolonel Federici met luitenant Buzzanca als tweede piloot en luitenant Ruspoli als derde bemanningslid. Het tweede toestel had als bemanning kapitein Zanetti (piloot), luitenant Cecconi en sergeant Badii. Gedurende de vlucht boven de woestijn werden filmopnamen gemaakt van de zonsopgang boven de zanderige vlaktes - naar wordt aangenomen de eerste van dergelijke opnamen die ooit werden gemaakt.

**'40~'45
TOEN & NU**

Het oostelijk front

DE SLAGVELDEN RONDOM WARSCHAU

De veldslagen aan het Oostelijk Front, waarbij een oppervlakte van 2,6 miljoen vierkante kilometer aan verwoesting ten prooi viel en, volgens voorzichtige schattingen, 30 miljoen mensen het leven verloren, werden door Duitsland en de Sowjet-Unie uitgevochten met een bitterheid, die voortspoot uit de opvatting dat geen zekerheid bestond op een menselijke behandeling als men gevangen werd genomen, en dat geen kwartier zou worden gegeven, of verwacht kon worden.

Polen, ineengeklemd tussen Oost en West, heeft heel lang het beeld vertoond een slagveld in Europa te zijn; niet alleen voor het beslechten van eigen binnenlandse conflicten, maar ook voor die van zijn buurlanden, en de graven van soldaten van vele naties - Pruisen, Fransen, Russen, Oostenrijkers en Zweden - zijn een grimmige getuigenis van deze botsingen in het verleden.

Al meer dan tien jaar is Boguslaw Perzyk, een 26-jarige landbouwingenieur uit Warschau, bezig de Poolse slagvelden uit de Tweede Wereldoorlog aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen. Aan de oppervlakte kan het lijken dat alle overblijfselen sindsdien zijn weggehaald, maar, zoals de uitgebreide exploraties van Boguslaw aantonen, is dit slechts een illussie omdat de aarde nog steeds geheimen blijft prijsgeven.

Niet verwonderlijk (al was het slechts louter met het oog op de grootte der strijdende partijen), komen er niet alleen voorwerpen naar boven, maar nu en dan ook de resten van degenen die bedolven raakten onder de aarde die, als gevolg van zware explosies omhoog werd geworpen. Ook bevinden zich deze resten van omgekomenen in ingestorte schuilplaatsen en dichtgegooide schuttersputjes. In hun aantal zijn begrepen degenen wier stoffelijke overblijfselen niet de soort formele begrafenis kregen die aan het Westelijk Front als normaal werd beschouwd.

Boguslaw vertelt het verhaal van zijn belangstelling voor het onderzoeken van de voormalige slagvelden rondom de Poolse hoofdstad vanaf de tijd dat hij een jaar of vijftien was. Over hoe hij zich voorstelde hoe het toen in werkelijkheid toeging, schreef hij deze korte impressie:

'Temidden van rook en vlammen, verliet een 132mm zichzelf voortstuwende Katoesjaraket, een van vele, de op een vrachtwagen gemonteerde lanceerinstallatie die behoorde tot het 94e

Artillerie-raketregiment dat posities had ingenomen aan de rand van een bos ten oosten van Oleśin. Terwijl het projectiel het hoogste punt van z'n baan bereikte, maakte het vervolgens een boog boven het glinsterende water van het Brodnokanaal dat, ver beneden, de vochtige weilanden doorsneed. Toen de raket door de aarde in haar val werd gestuit, boorde de hete, half lege, half met TNT gevuld cylinder zich in de vochtige grond. Dunne, messcherpe splinters, versplinterden de stammen van de reeds verminkte, 100 jaar oude pijnbomen op de westelijke helling van Heuvel 101. Door de kracht van de explosie werd de aarde in

DOOR BOGUSLAW PERZYK

beweging gebracht die, na omhoog te zijn geworpen, zich vervolgens een weg baande tussen de balken van het dak van een schuilloopgraaf, en tenslotte neerviel op het gezicht van de stil op de grond liggende man. Unteroffizier rang overeenkomend met die van sergeant, Paul Kapitan kwam weer bij bewustzijn. Meer dan een uur daarvoor was een granaatsplinter in zijn dijbeen gedrongen, en nu lag zijn linkerbeen, verbonden met twee tourniquets om een slagaderlijke bloeding tegen te

Geheel boven: Een Duitse propaganda foto met soldaten vande Wehrmacht die, tijdens de veldtocht in september 1939, de Poolse adelaar verwijderen van een grensslagboom. In 1944 **boven** waren de bordjes verhangen en de aanblik van onklare en vernietigde Duitse tanks in de Poolse bossen was gewoon geworden. Een Mk IV wordt hier gepasseerd door een Russische cavalerist.

De eerste vondsten, in juli 1978, van Boguslaw Perzyk op het buiten Warschau gelegen slagveld van Choszczowka, betroffen een Russische helm doorboord door granaatscherven - een droevig doch sprekend overblijfsel van de bittere slachting die tijdens WOII in heel Oost-Europa plaatsvond. Toen Boguslaw in mei 1986 naar het bos terugkeerde bemerkte hij, dat in 1982 een reusachtige bosbrand de laatste resterende littekens uit deze verschrikkelijke jaren had doen verdwijnen. Hiermee worden wij tegelijk eraan herinnerd dat zelfs in het Oosten de tijd en de eisen die een nieuwe generatie stelt de wonden uit de oorlog uiteindelijk zal helen.

gaan, als een houten blok op een bed van gras en twijgen. Precies vijf jaar geleden had hij hier in Polen z'n eerste oorlogservaring opgedaan als soldaat bij de 13. Gemotoriseerde Divisie. Thans zag het ernaar uit dat aan z'n diensttijd, hier bij Warschau een eind zou komen. Hij was al eerder gewond geweest (hij had genoeg littekens om die, en het zwart glimmende Verwundetenabzeichen op de bortszak van zijn uniform, te kunnen tonen), maar deze keer was de verwonding fataal - er bestond geen kans meer het been te behouden. De doffe pijn begon terug te komen, een teken dat het verdovingsmiddel z'n uitwerking begon te verliezen.. Hoewel de eerste hulppost zich in een nabijgelegen schuilloopgraaf bevond, enkele tientallen meters verderop, was er niemand bij de hand die hij er naar toe kon sturen. De weinige soldaten die de stelling bemanden, waren bezig de verdedigingswerken in te richten. Nadat het artillerievuur wat minder hevig was geworden, strompelde hij naar de met een poncho bedekte ingang om een hospitaalsoldaat te roepen. Hij bracht z'n handgranaat en z'n patroentas die aan z'n koppel hingen in orde en, om in evenwicht te blijven steunde hij op z'n MP-44 (een kort geweer tevens pistoolmitrailleur), en greep hij de poncho om die opzij te trekken.

'Een oorverdovende explosie deed het dak van de loopgraaf in elkaar storten, en een van de vallende pijnboomstammen verpletterde zijn schedel. Een brede streep licht en een met rook bedekte hemel waren de laatste dingen die zijn hersens registreerden.'

Zo stel ik mij voor hoe een soldaat, in september 1944 tijdens de gevechten rondom Warschau, de dood vond. Gebeurde het inderdaad op de manier zoals ik zoeven heb beschreven? De lezer heeft wellicht een ander beeld hiervan op zijn of haar netvlies. Mijn voorstelling van het gebeurde vindt zijn oorsprong in de synthese van historische gedocumenteerde feiten en de resultaten van tien jaar exploratie van het gebied waar de Sovjets en

de Duitsers vochten. Bij gebrek aan ooggetuigenverslagen of persoonlijke herinneringen, moet elke reconstructie van het gebeurde op een bepaalde plaats een gefingeerd karakter houden, en die altijd openstaat voor subjectieve beïnvloeding van de verbeelding. Wat betekent echter het explore-

ren van slagvelden en het zoeken naar voorwerpen, als men daarbij de verbeelding thuislaat! Voor iedereen die hier serieus tegenover staat, verhogen kennis en wetenschappelijk onderzoek de opwindende bij elke nieuwe ontdekking. Als de geest teruggaat in het verleden bij het opgraven van relikken op het voormalige strijdtonel is die prikkel ook aanwezig en leidt dan tot een interpretatie die verband houdt met de vindplaats en de vondst zelf. Anders gezegd: er ontstaat een 'situationele interpretatie' met betrekking tot de locatie en het gevonden voorwerp of artefact. Het kan zijn dat er geen methode is om er achter te komen hoe dicht men de realiteit benadert, en ongetwijfeld heeft een deel van de fascinatie voor dit alles, daarmee te maken.

MIJN BELANGSTELLING WORDT GEWEKT

Het gebeurde op een warme namiddag in juli 1970. Samen met een paar vrienden stond ik aan de rand van het noordelijk deel van Praga, bij een bushalte die zich naast wat geboomte bevond. Vermoed na een dag rondsnoeren in een bos vol met loopgraven en schuilkelders, zat ik op een bankje en schopte wat doelloses met mijn voet in de grond, totdat daardoor plotseling enkele roestige en verbogen patroonhouders tevoorschijn kwamen. Voor een tienjarige jongen was zo'n vondst op z'n minst genoeg reden tot vreugde; voor mij echter was het veel meer dan dat. Toen reeds had ik belangstelling voor paleontologie en archeologie, maar beide onderwerpen leken wat betreft interesse voor mij te ver verwijderd om, behalve in mijn verbeelding, ooit enig resultaat te kunnen boeken waarmee mijn nieuwsgierigheid zou kunnen worden bevredigd. Aangezien mijn belangstelling voor het verleden ook op militaire zaken betrekking had, betekende deze eerste vondst in zo verre een verandering, dat daardoor mijn interesse werd gewekt voor gebeurtenissen die meer recent hadden plaatsgevonden. Hoewel ik dat toen niet beseftte waren de patroonhouders die ik in mijn hand hield als zaden die op een vruchtbare, maar nog droge bodem vielen.

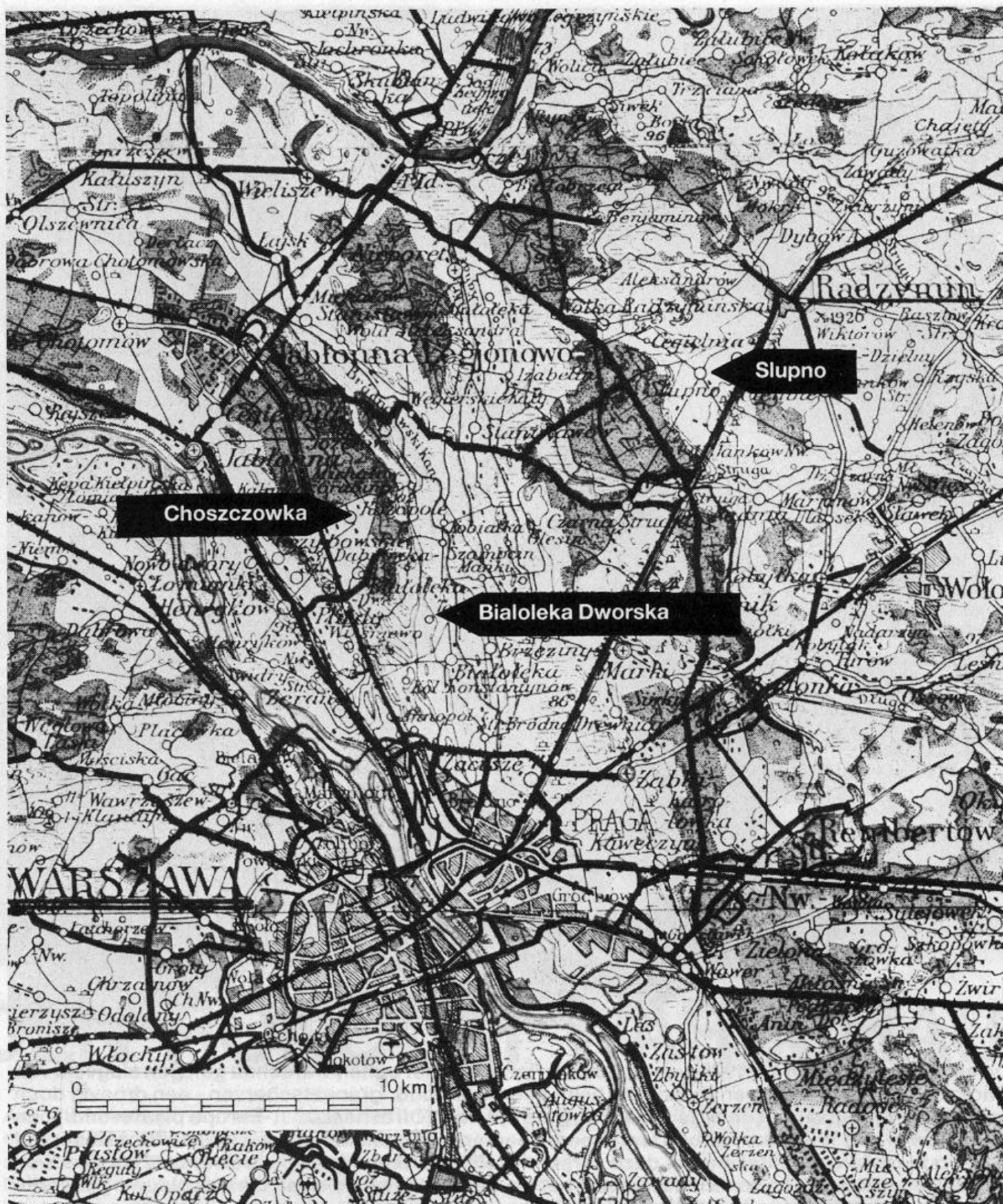
Een jaar later wilde ik weer naar datzelfde bos teruggaan. Helaas stapte ik bij de verkeerde bushalte uit waardoor ik in een heel ander bos terechtkwam dat, tot mijn onuitsprekelijk genoegen, letterlijk bezaaid was met loopgraven en schuttersputjes. Lopend tussen de pijnbomen raakte ik steeds dieper in het bos, totdat plotseling de bomen waren verdwenen en ik aan de rand stond van een grote open plek die omringd was door de verbrande resten van jonge bomen. De verschroeide aarde was schaars bedekt met geelachtige gras halmen en overal waren bomkraters en kras aangelegde loopgraven. Op de zandige grond lagen honderden granaatscherven nogal dof te schitteren in de oranjekeurige stralen van de ondergaande zon. De bovenrand van een zekere

loopgraaf lag vol met patronen, terwijl dichtbij de resten van een ontplofte raket uit de grond staken. De stilte die deze plek omvatte, en de door roest aangetaste patroonhouders die in mijn hand verkruiden, legden getuigenis af van de tijd die was verstreken sinds de gebeurtenissen hier hadden plaatsgevonden. Ik ging naar huis terug met een handvol metalen granaatsplinters. De lawine van indrukken was als regen in een woestijn en het zaad begon te ontkiemen. De stukjes metaal die ik mee terug nam en mijn toen opgedane indrukken vormen het enige dat nog over is van de thans niet meer bestaande, destijds met loopgraven doorsneden open plek. Eind 1972 werd het verbrande stuk grond geëgaliseerd en omgeploegd. In september 1982 werd de open plek, met enkele tientallen hectaren bos eromheen, opnieuw door brand verwoest. Twee jaar later kwam er ook een eind aan nog een groot stuk van deze bossen, het slagveld van Choszczowka, waar ik de eerste stappen had gezet in mijn 'opgravings-carrière'. Ik moet glimlachen als ik terugdenk aan deze eerste aarzelande stappen, met schop in de hand in bomkraters zoekend om vervolgens, na uren door het bos te hebben gedwaald, met lege handen thuis te komen. Ik was toen noch in staat diep genoeg te graven, noch eventuele vondsten te interpreteren. Elk schuttersputje leek een op zich zelf staande enclave, aangezien mij nog het inzicht ontbrak te onderkennen dat dit soort afzonderlijke zaken in een groter geheel thuishoren. Nog steeds koester ik de herinneringen aan die tijd toen ik, voor het eerst in mijn leven, een helm in mijn hand hield die ik in het gras had gevonden of een granaatjacket die van onder een heidestruik was komen rollen die tegen de wand van de loopgraaf groeide. Reeds in het begin van de jaren zeventig was het op de grond vinden van enig voorwerp uit WOII, reeds een zeldzaam geworden belevenis. Ik verzamelde niet alleen objecten, maar ook informatie. Tijdens mijn tienertijd kreeg ik belangstelling voor fortificaties en in alles wat ik maar te pakken kon krijgen over pillboxen, schuilkelders, schuilloopgraven, forten enz. Een van mijn schoolkameraden had mij verteld dat hij in een bos in de buurt van Struga een betonnen bunker had ontdekt, toen hij daar paddestoelen aan het zoeken was met andere familieleden. Na zijn volgende uitstapje naar diezelfde plaats, vertelde hij mij dat naast de bunker een weg liep die bezaaid was met stukken metaal en andere overblijfselen uit de oorlog. Ter ondersteuning van wat hij zei, liet hij mij verscheidene patronen zien en het ontstekingsmechanisme van een ontplofte granaat. In de late herfst wandelde ik zo'n twee kilometer noordelijk van Struga, over een zandweg die door de beboste heuvels liep

Soms zijn de voorwerpen die men vindt van een wat dodelijker aard. Een Duitse Eierhandgrate 39 aangetroffen op Heuvel 97 die deel uitmaakte van het slagveld bij Choszczowka, is na zo'n veertig jaar op de bosgrond te hebben gelegen nog steeds zeer gevaarlijk.

Een algemeen overzicht van Warschau en omgeving, met de drie voornaamste slagvelden. (WIG 1:300.000, 1933).

en die uitkwam op een grote weide. Een met aarde opgevulde loopgraaf stond loodrecht op de weg. Zig-zaggend rende ik er over heen, terwijl ik tot mijn enkels in de bladeren zakte. Enkele honderden meters verder doorsneed de loopgraaf de steile helling van een langgerekte heuvel. Door de bomen kon je de akkers en de weide zien die erachter lagen. Steeds zag ik Y-vormige schuttersopstellingen. Na een kilometer de loopgraaf te zijn afgelopen, was ik teleurgesteld niets te hebben gezien dat wees op het bestaan van een bunker. Gedurende de winter ontving ik nieuwe gegevens. Een vriend vertelde mij dat hij bij Bialoleka Dworska een heuvel had ontdekt die vol lag met geweer munitie en dat hij ook, rondom ingegroeid in de omringende bomen, kabels van een veldtelefoon had gezien. De schoolvakanties waren toen juist begonnen en we besikten over een zee van tijd. Na een paar kilometer te hebben gelopen langs met sneeuw bedekte wegen, bereikten we de heuvel. Ik keek er naar en zag dat de heuvel was bedekt met diverse schuilnesten. Dit maanlandschap, liggend onder de sneeuw, zag er interessant uit, maar tegelijkertijd ook bar en verlaten... Nadat er enkele honderden kilo's staal aan werden onttrokken, is de plek thans volledig dor en kaal. Ik heb mijn eerste aanrakingen beschreven met de drie best bewaarde slagvelden aan de rand van Praga. Als tiener heb ik toentertijd uren en uren op deze slagvelden rondgedwaald, turend naar de grond om mij zelfs het kleinste stukje metaal niet te laten ontgaan en ervan dromend dat ik iets van een wapen zou vinden, al was het maar het allerkleinste onderdeelje ervan. Was ik in staat geweest met mijn ogen als röntgenstralen de grond te onderzoeken, dan had ik kunnen zien hoe dichtbij de vervulling van die droom was. Zonder het te weten liep ik door loopgraven die niet alleen vol lagen met uitrustingsstukken en munitie, maar ook

met menselijke beenderen. Voordat ik mijn latere vondsten zal beschrijven, lijkt het mij het beste eerst een overzicht te geven van de achtergrond van de gebeurtenissen in 1944.

KORTE HISTORISCHE ACHTERGRONDINFORMATIE

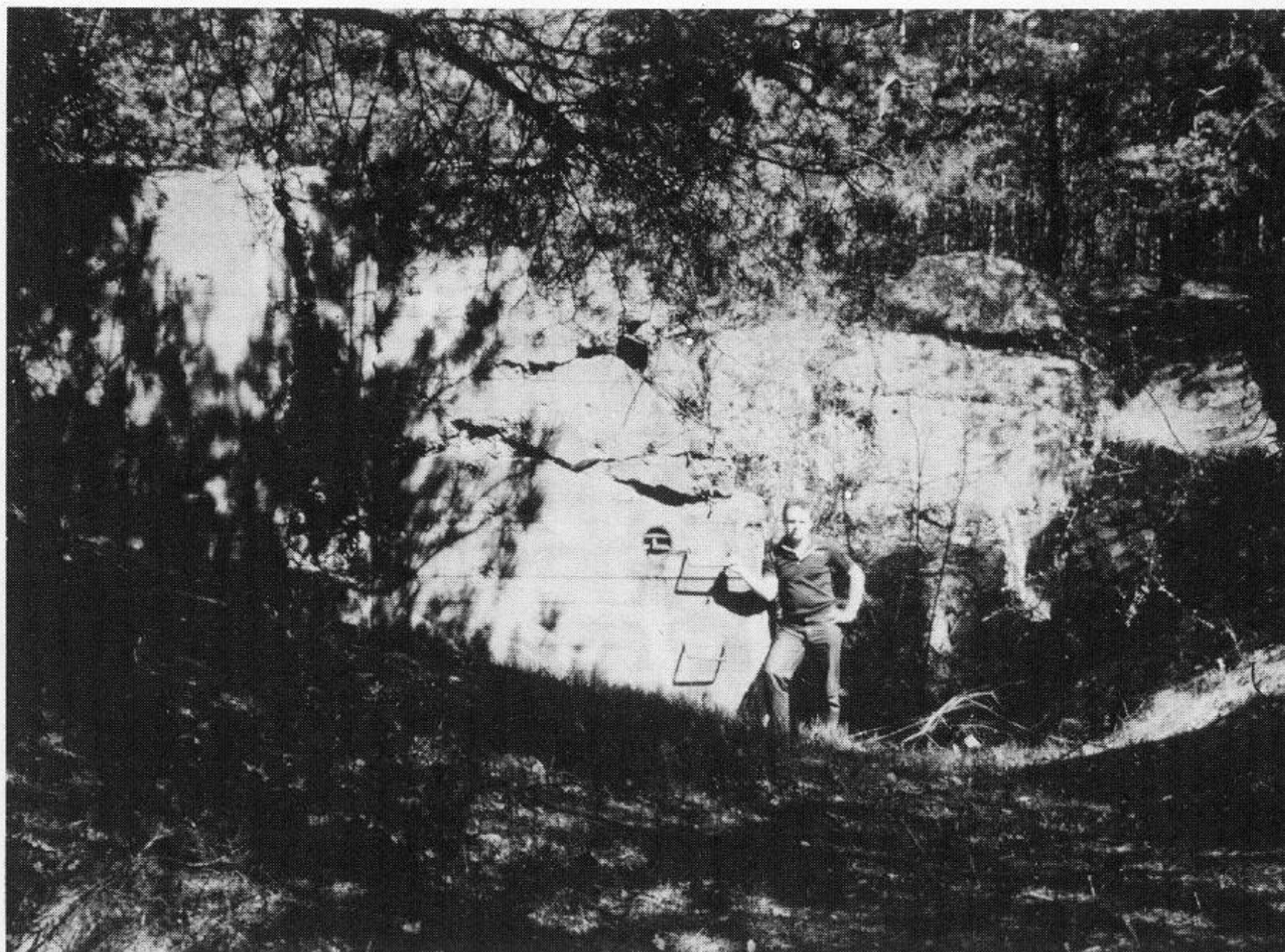
Praga, de voorstad van Warschau aan de rechteroever van de Wisla ook Vistula en Weichsel genoemd, ligt in de holle laagvlakte van Warschau die is ontstaan door de werking van de Wisla, de Boeg en de Narew in het Kwartair en door eolische processen. De trog die hierdoor is ontstaan loopt in een zachte helling van oost naar west en is geplooid door zandduinen die in sommige gedeelten een aaneengesloten heuvelrug vormen van vele kilometers lengte. Met uitzondering van de duinen is het terrein bedekt met deflationaire ploedalen die brede streppen land vormen, doorsneden met greppels welke het verkeer en het transport bemoeilijken. De geologische trog doorsnijdt de vork die de Wisla, Boeg en Narew vormen. De derde zijde van deze moerasachtige driehoek bestaat uit een plateau van zandduinen. Door de toegenomen mobiliteit van de legers in de 19e eeuw en een meer verspreid optreden tijdens veldslagen bij het bereiken van een grotere tactische beweeglijkheid, werd duidelijk welke defensieve voordelen het gebied bood. Dit viel samen met de betekenis die Warschau had als hoofdstad van Polen, die tevens zowel een belangrijk economisch middelpunt vormde, alsook het grootste transportcentrum van het land was. Volgens de Russische militaire opvattingen moest de Narew-Wisla linie de belangrijkste verdedigingsstelling vormen. Hiertoe behoorden ook de fortendriehoek Warschau/Modlin/Zegrze. Rond 1890 werd een plan opgesteld om de driehoek te sluiten door het bouwen van zes forten tussen Zegrze en Warschau. In 1905 beslo-

ten de Russen de hoofdverdedigingslinie naar het oosten te verplaatsen, buiten het territorium van het vroegere Poolse koninkrijk. Toen waren er echter reeds drie forten gebouwd, waarvan er na de Eerste Wereldoorlog weer twee werden ontmanteld. In september 1915 bezetten de Duitsers het gebied rondom Warschau. Zij verwachtten een Russisch tegenoffensief in de richting van Warschau, en in het najaar van 1915 kwam een netwerk van kleine verspreid opgestelde moderne veldversterkingen tot stand. De zuidelijke sector werd voorzien van betonnen schuilplaatsen, terwijl de Duitsers de overige sectoren uitrustten met schuilkelders opgetrokken uit hout, aarde en gegolfde metalen platen. In 1918 werden deze versterkingen gedeeltelijk afgebroken. In 1920 bouwden de Polen ze echter weer op toen het Russische Rode Leger Pools grondgebied binnentrok nadat in de Eerste Wereldoorlog de Duitsers het Russische Tsarenleger uit Polen had verdreven. Na ze weer te hebben opgebouwd, gebruikten de Polen de fortificaties als een achterste verdedigingslinie tegen de Sovjets die de posities half augustus 1920 bereikten.

Na de val van Polen in september 1939 en de verdeling ervan tussen Duitsland en de Sovjet-Unie, besloten de Duitsers in 1940 nieuwe fortificaties aan te leggen met de Narew, de Wisla en de San als uitgangspunten voor de aanval op Rusland. Aangezien de Duitsers met deze fortificaties een offensief doel voor ogen stond, ontwierpen zij zes bruggehoofden op de oostelijke oevers van de desbetreffende rivieren. Dat bij Warschau werd het grootste. De aanleg van wegen om de bouwmaterialen te transporteren begon datzelfde najaar nog. De bouw zelf ving aan in het voorjaar van 1941, maar vervolgens in mei stopgezet, aangezien de concentratie van strijdkrachten voor de operatie Barbarossa onverminderd voortging. Van de 80 'B' werken, kwamen er tenslotte zeventien tot stand. De mitrailleur-kazemat met periscoop en uitgerust met een panterschield van 200mm zou het voornaamste onderdeel moeten worden van de versterkingen; van de 72 die er waren voorzien, kwamen er echter slechts twaalf tot stand. Het tweede belangrijke element was de beveiligde artillerie-waarnemingspost van het type 120a. Hiervan werden er vier van de vijf gebouwd. Langs de gehele 80km lange sector kwamen voorts versterkingen, opgetrokken uit hout, aarde en stalen platen, die dekking moesten bieden aan de infanterie. De naderingsweg naar de stellingen was beschermd door een ononderbroken prikkeldraadversperring die was bevestigd aan stalen balken, verder door tank-vallen van allerlei aard, greppels, egelstellingen, enz.

Die fortificaties bleven ongewijzigd tot 1944. Toen het Russische zomer-offensief de Duitsers dwong terug te trekken, gaf Hitler op 22 juli van dat jaar bevel Warschau tegen elke prijs te behouden. Bewakingseenheden en technici begonnen het gebied verder te versterken, daarbij gebruikmakend van de plaatselijke bevolking voor het leveren van werkkrachten. Plannen kwamen tot stand om de defensieve kracht van de stellingen te verbeteren door het bouwen van lichte veldversterkingen, waarvoor de Duitsers geprefabriceerde elementen gebruikten die op alle spoorwegstations stonden opgestapeld. De bezetters slaagden er nog net in een loopgravenlinie en kleine mijnevelden aan te leggen, toen twee gebeurtenissen hun verdere plannen dwarsboomden. De eerste was de op 1 augustus begonnen opstand in Warschau, die de Duitse achterhoede desorganiseerde en veel troepen vasthield.

Het signaal om de opstand te beginnen hing af van wat aan de andere kant van de Wisla gebeurde. Op 18 juli, na een korte gevechtspauze, hadden de Sovjets hun aanvallen hervat. Het Eerste Witruisische Front stootte door in de richting van midden Polen met het doel de lijn Lublin-Bialystok te bereiken. Het Tweede Tankleger, op de linkerflank van het front, kwam op 26 juli, in de buurt van Deblin en Pulawy, bij de Wisla aan. (Bij de slag om Lublin was de bevelhebber van het tankleger, generaal S. Bogdanow gewond geraakt, en vervangen door zijn stafchef, generaal A. Radzjewski). Als gevolg van het niet verwachte succes, kreeg het leger de opdracht Warschau aan te vallen. Deze beslissing had zowel een operationele als een politieke reden tot grondslag. Wat degenen die verantwoordelijk waren voor dit bevel hadden nagelaten in hun berekeningen op te nemen was het feit dat de Duitsers bijzonder belang hechtten aan de militaire betekenis van Warschau. Dat was de eerste belangrijke fout. De tweede, die besliste over de afloop van de hele operatie, was de manier

Deze als onderdeel van de offensieve fortificaties voor de aanval op Rusland - de Operatie Barbarossa - gebouwde bunker, een kazemat voor een zware mitrailleur, bestaat nog steeds en bestrijkt de naderingswegen naar Heuvel 104 op het slagveld van Slupno. De Russen vernietigden de bunker gedeeltelijk onmiddellijk nadat zij deze hadden veroverd en de Duitsers hun hoofdstellingen aan de naderingswegen tot de rivier hadden verlaten.

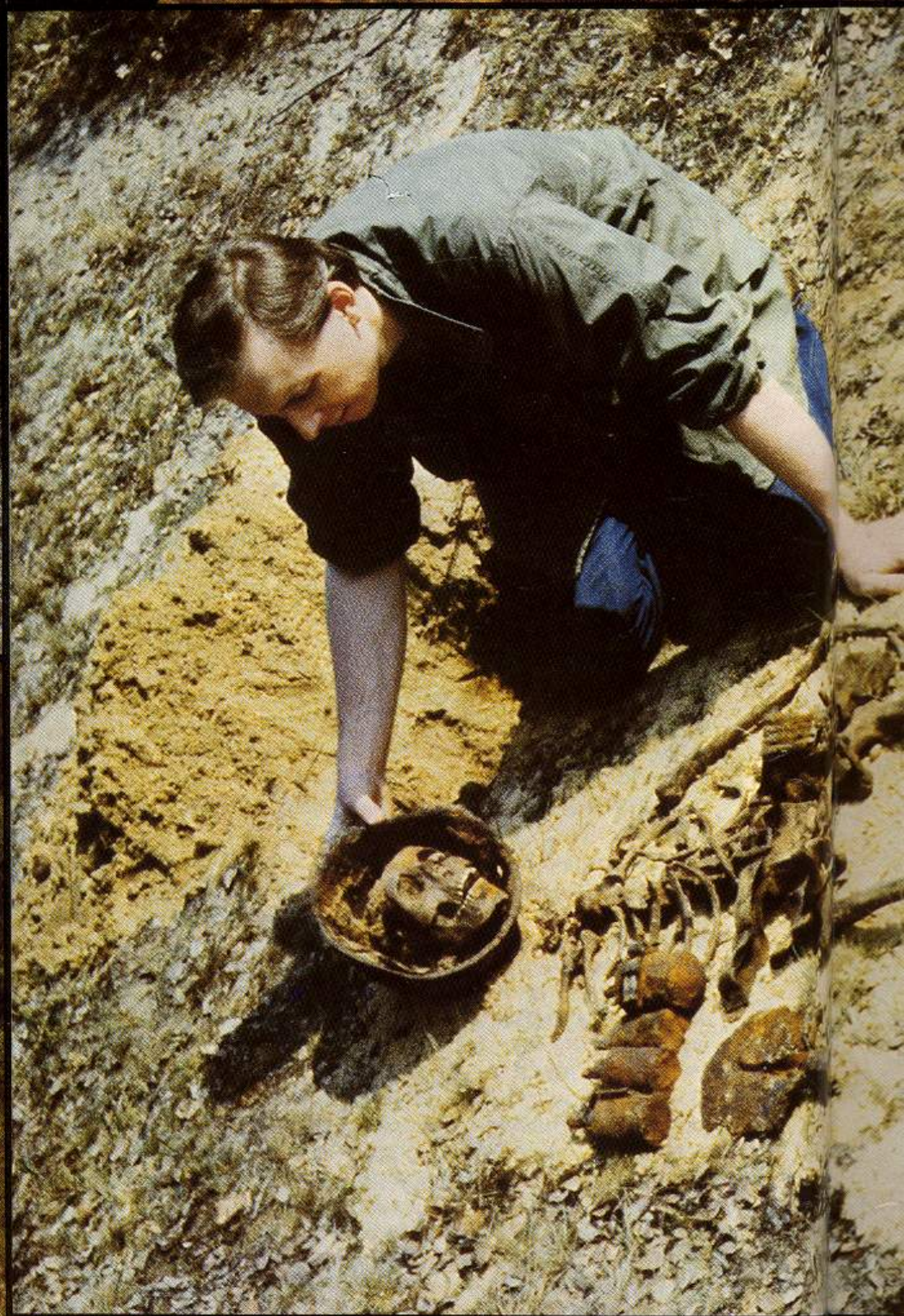
waarop het Tweede Tankleger gescheiden raakte van de hoofdmacht. Op 27 juli bereikte een verkenningseenheid het voorste gebied aan de zuidelijke flank en de zich daar bevindende naderingswegen in de richting van de rivier. Door munt te slaan uit deze verrassingsmanoeuvre, konden de Sovjet-troepen het zuidelijk deel van de fortificaties innemen, om vervolgens eerst te stoppen na het bereiken der buitenrand van Praga. Hier nam het Russische XVI Tanklegerkorps defensieve posities in, met rechts van zich het VIII Tanklegerkorps bij Okuniew. Het III Tanklegerkorps was het meest succesvol door het innemen van Wolomin en Radzymin, maar daarna liep de aanval echter vast doordat de linkerflank bij het naderen der rivier niet door de verdedigingsstellingen kwam. De Duitsers hadden op 1 augustus de situatie in de hand doordat hun troepen waren versterkt met eenheden van de Fallschirmpanzerdivision "Herman Göring", de 3. SS-Panzerdivision "Totenkopf", en de 5. SS-Panzerdivision "Wiking". De tegenstanders waren daardoor in sterkte gelijk geworden, en in de op twee na grootste tankslag in WOII, volgend op die bij Kursk en in de Falaise-pocket, zouden aan gemechaniseerd geschut en tanks zo'n duizend stuks worden ingezet. Deze slag vond plaats tussen 1 en 5 augustus aan de rand van Praga. Het III Tanklegerkorps werd daarbij omsingeld en vrijwel volledig vernietigd; het Tweede Tankleger verloor bijna 300 tanks. De Duitse verliezen waren even zwaar - zij verloren ongeveer 250 gepantserde voertuigen. Intussen had het Russische 47e Leger (commandant: generaal N. Gusiew) Praga bereikt en het Tweede Tankleger ontzet. Het duurde bijna een maand voordat de rechterflank in staat was een wijde boog te maken en, na de hernieuwde verovering van Radzymin, de naderingswegen tussen de Wisla en de Boeg en Narwe te omsluiten. De Duitse strijdkrachten die het bruggehoofd onder leiding van het IV. SS-Panzerarmekorps verdedigden, stonden onder bevel van SS-Gruppenführer (luitenant-generaal) Herbert Gille. Tot de belangrijkste eenheden behoorden de 3. en 5. SS-Panzerdivision, en de Hongaarse 1e Cavaleriedivisie. Ten noorden van het Russische 47e Leger, nam het 70e Leger onder generaal A. Popov, posities in. Het vond daarbij ondersteuning van het Tweede Tankleger.

Begin september ontving het XVI Tanklegerkorps opdracht zich ter ondersteuning naar het Warecko/Magnuszew bruggehoofd te verplaatsen, terwijl het III Tanklegerkorps naar de achterhoede werd gezonden. Op 5 en 6 september moesten de Russen halt houden voor de Duitse verdedigingslinie, waarna zij tot het defensief overgingen ter voorbereiding van een algemeen offensief dat op 10 september zou beginnen. De richting van de

hoofdstoot was evident - een negen kilometer brede sector tussen de Wisla en Milosna Stara, die door de Duitsers haastig was versterkt. De overblijvende 40km van de frontlinie liep van Milosna Stara tot de Boeg en de Narew, langs een gebied dat werd beheerst door fortificaties. Eenheden van het Poolse 1e Leger, wier taak het was het centrum van Praga in te nemen en te behouden, kwamen onder bevel van het 47e Leger. Een moeilijke rol was weggelegd voor het 70e Leger dat de vijand moest misleiden wat betreft de hoofdaanvalsrichting, en daarvoor een ondersteunende aanval moest uitvoeren tussen Wolka Radzimska en de weg Warschau-Radzymin. Een eenheid van de 58e Tankbrigade van het VIII Tanklegerkorps zou Praga vanuit het zuiden moeten passeren langs de lijn Zabki-Bialoleka, en vervolgens de noordelijkste brug over de Wisla innemen. De rest van de brigade zou zich voorwaarts moeten verplaatsen en het verkeers- en spoorwegknooppunt in de nabijheid van Jablonna/Legionowo veroveren, waardoor het gebied in tweeën zou worden verdeeld. De voornaamste taak van het VIII Tanklegerkorps was het veroveren van de bruggen in het fort Modlin. Tenslotte brak de langverwachte 10e september aan. Over een frontbreedte van 50km en in afwachting van de komende slag, stonden aan Duitse kant 30.000 man, 1.000 kanonnen en mortieren en 280 stuks tanks en gemechaniseerd geschut, terwijl de Russen beschikten over 100.000 man, 3.500 stuks artilleriegeschut en mortieren, en 264 tanks.

DE TUSSEN 10 EN 15 SEPTEMBER 1944 ONDER DE VOET GELOPEN DUITSE STELLINGEN

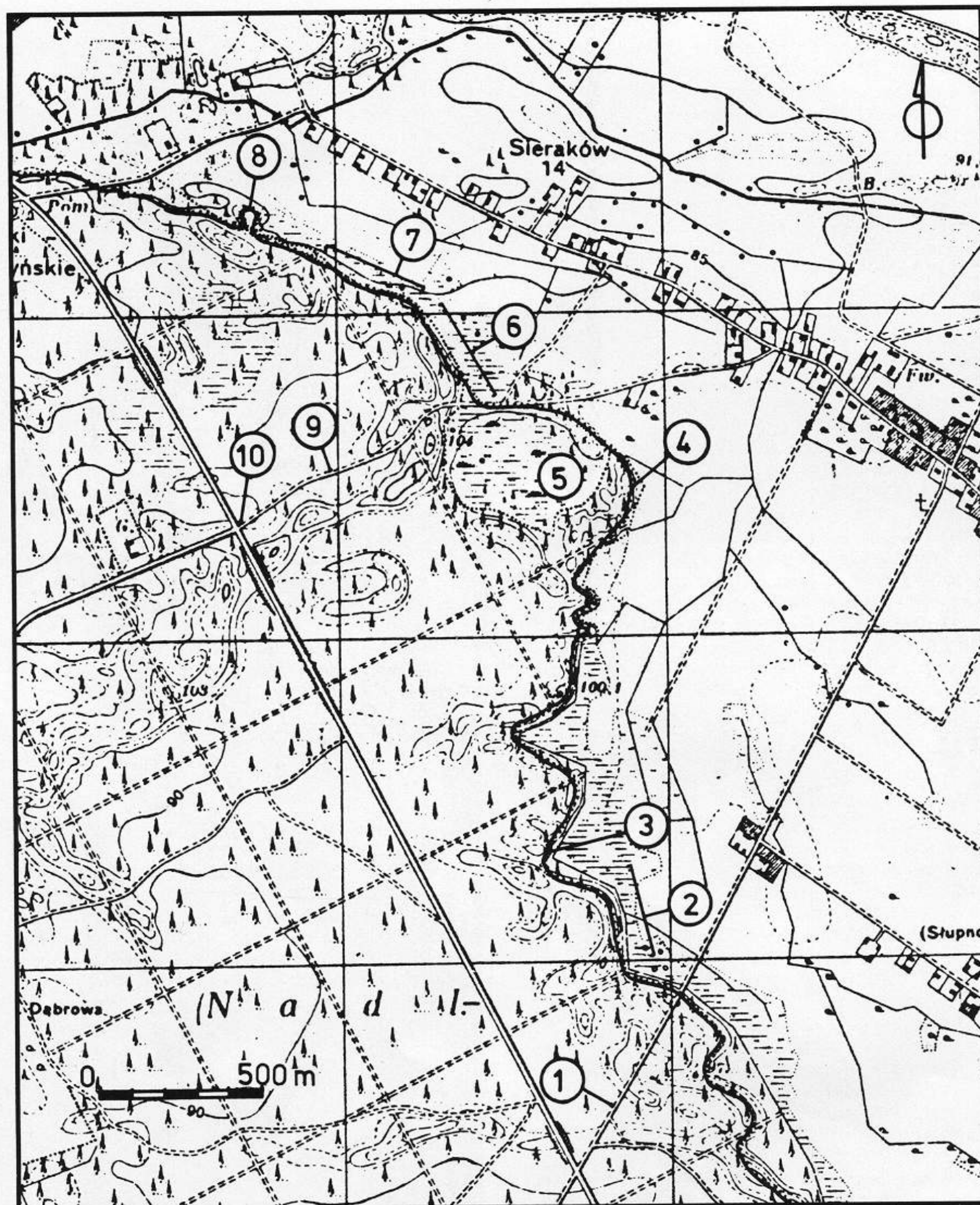
De opening van het offensief langs dit deel van het front op 10 september zal als beginpunt van dit verhaal worden genomen. De tankslagen bij Radzymin en Okuniew, die weliswaar eerder plaatsvonden, zullen in een later stadium worden behandeld; niet als een soort aanhangsel, maar omdat de gevechten een typisch beweeglijk karakter hadden en zich afspeelden rondom voorsteden die waren omgeven door akkers, weidegronden en kleine groepjes bomen, waar de grond weinig kans had de restanten van de veldslag voorgoed te laten verdwijnen. De laatste uitgebrande tanks verdwenen in de beginjaren vijftig, terwijl alle andere dingen door de plaatselijke bevolking werden verwijderd. Enkele proefopgravingen aldaar brachten niets naar boven. Ditzelfde gold voor het slagveld in de buurt van Miedzylesie, waar de verdedigingsstellingen van de 73. Infanteriedivision onder de voet werden gelopen. Wat er nog te vinden zou kunnen zijn is feitelijk verdwenen onder het steeds toenemende aantal flats dat daar wordt gebouwd.

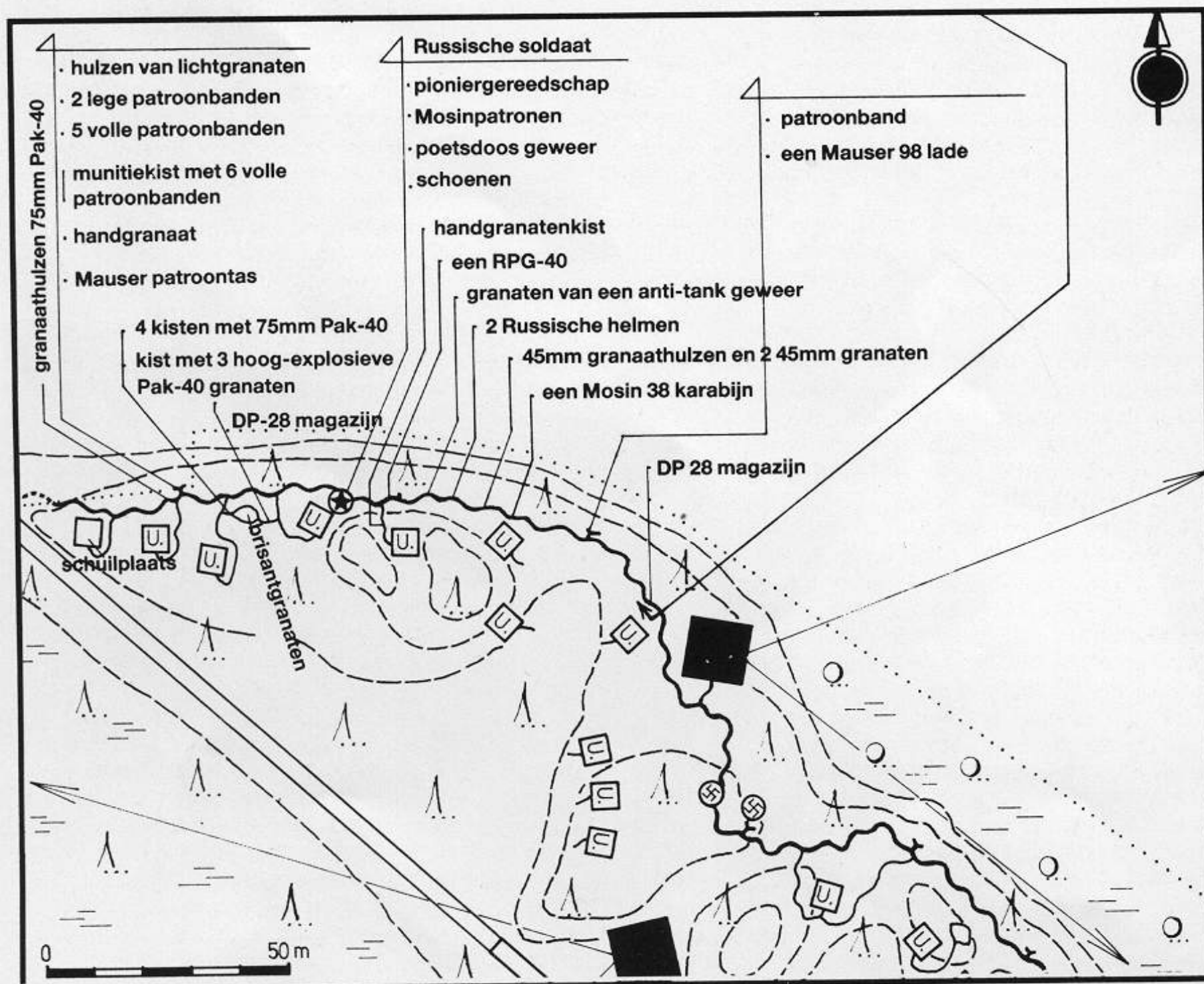

Het gebied bij Slupno, waar het Russische 70e Leger een niet geslaagde poging deed om door te breken, bracht echter een grote hoeveelheid vondsten op. Een aantal proefopgravingen tussen 1975 en 1977 stelde mij in staat vertrouwd te raken met de algemene topografie van het slagveld, en in het voorjaar van 1978 begon ik er systematisch te graven. Sinds 1977 wordt ik altijd vergezeld door Andrew die ik op de middelbare school heb leren kennen. Zijn specialismen zijn lichte infanteriewapens en munitie en artilleriemunitie. In 1979 voegde Zbyszek zich bij ons met wie ik de lagere school had bezocht. Zeven jaar van gezamenlijk 'graven' hebben onze vriendschap zo hecht gemaakt, dat gedurende al deze tijd ons team onveranderd is gebleven.

Op 27 mei 1979 stonden we op de top van een rij duinen achter de 'eerste zanderige weg'. In de weken die waren voorbijgegaan sinds wij daar voor het laatst waren geweest, bleek de omgeving aanmerkelijk te zijn veranderd - de loopgraaf en de verschaning waren geheel bedekt met een groen tapijt. Honderden muggen afkomstig uit het moeras aan de voet van het duin, wierpen zich met niet aflatende ijver op ons. Een van de eerste dingen waarop de draadsonde stootte was een magazijn van een ZB-26, een Tsjechische lichte mitrailleur waarvan de Bren is afgeleid. Daarna bereikten we een plek in het midden van de duinenrij. Honderden vershoten kogels duiden erop dat die plaats onder een hevig vuur had gelegen. Wij hadden die stelling in april voor een gedeelte uitgegraven. Uitgezonderd tien hulzen van een lichtpistool en het voorste gedeelte van een patroonband, zouden we hier niets van belang meer hebben gevonden, ware het niet dat wij bij de ingang van de stelling een metalen stang zagen liggen. Na een vluchtige inspectie bleek de 'stang' een gecali-breerde trek, en aan een eind een vizierkorrel te hebben - de 'stang' bleek het eindstuk te zijn van de loop van een Mauser 98k. Eindelijk het eerste teken van een wapen. Indien de loop uit elkaar was gesprongen, wat waren dan de kansen de rest van het geweer te vinden? Andrew bleef beweren dat het zich ergens moest bevinden in de linkerpoot van de Y-vormige stelling, daar waar de schutter gewoonlijk stond. Ondanks het feit dat we de stelling reeds eerder hadden doorzocht, pakte hij de draadsonde en duwde deze, centimeter voor centimeter, in z'n volle lengte de grond in. Plotseling, in het midden van de stelling, hoorden wij op een diepte van ongeveer 60 centimeter, een metalen geluid. Onze harten begonnen sneller te kloppen, maar mogelijk was het niet meer dan een grote granaatscherf. Andrew pakte de kleine schop en groef een nauwe gang, die juist breed genoeg was om er je hand in te steken en te voelen wat er beneden lag. Met de punten van mijn vingers kon ik voelen dat, wat er ook zou kunnen liggen, het voorwerp een duidelijke vorm had zodat het geen granaatscherf kon zijn. Enkele minuten later haalde ik

Boven: Het slagveld bij Slupno met het tracé van de Duitse loopgraaf. De kaart is uit 1934 en heeft een schaal van 1:25.000. 1, de 'zandweg'; 2, 'Mausersheuvel'; 3, de vallei; 4, de bunkers; 5, de veenpoel; 6, de heuvel; 7, de spoordijk; 8, het vooruitstekende gedeelte; 9, de 'granaatweg'; 10, de wegwakruising. **Onder:** Gedetailleerde schets van de stellingen rondom de bunkers met vermelding van de vondsten en hun locaties.

een geheel met aarde bedekt Mausergeweer naar boven met de vergane resten van de kolf nog op z'n plaats. Het uiteinde van de loop ontbrak - wat betekende dat we het complete geweer hadden gevonden! We deden onze vondst in een zak en besloten verder te gaan. De loopgraaf slingerde zachtjes de helling van het duin af en eindigde in een vlakke vallei die omsloten werd door een tweede heuvel. Hier kwamen we langs enkele stellingen vanwaar de Duitsers flankvuur hadden afgegeven in de richting van waaruit de vijand het duin naderde waar wij de Mauser hadden gevonden, en die wij de bijnaam 'Mausersheuvel' hadden gegeven. Aan het eind van de 'vallei' vonden wij een overhoop geschoten mitrailleurstelling. Lege patroonbanden lagen tussen de gebruikte hulzen. Een met kogels doorzeefde kist voor het opbergen van twee lopen van een Duitse mitrailleur van het type MG-34, lag tegen de rechter verschaning van de stelling. We zochten naar de lopen, maar vonden slechts granaatscherven en lege etensblikjes. De stelling had waarschijnlijk een voltreffer gekregen, anders is niet te verklaren waarom de contouren ervan zo onduidelijk waren. Wij vonden vele bewijzen van de accuraatheid van het Russische vuur, zoals lege, in oliepapier gewikkelde noodverbandpakjes.

Om negen uur in de ochtend van de 10e september 1944 begonnen de Russen met een een uur durende artillerie-barrage. De resultaten van dit spervuur zijn het best zichtbaar in het voorjaar. Over een gebied van 7 kilometer is de moerasachtige grond aan de voet van de duinen bedekt met kraters van diverse omvang, waar gewoonlijk water in staat. Het merendeel van de afgevuurde granaten was voorzien van een ontsteking die door

een rechtstreekse schok tot ontploffing kwam. Dit hield in dat de natte moerassige grond de meeste explosies absorbeerde. Wij bereikten een grote veenpoel aan de voet van Heuvel 104, maar slaagden er niet in iets te vinden en rustten zodoende wat uit naast een paar bunkers. Voor de bouw van de bunkers was er een betonweg aangelegd van bijna een kilometer lengte die uitkwam op de weg Struga-Nieporët. Het hele wegdek vertoonde tekenen van exploderende granaten. Ergens staken de restanten van een granaat van een Katoesja of van een Nebelwerfer uit een spleet in de weg. Nadat de Russische artillerie haar spervuur had verlegd en nu de Duitse achterhoede bestookte, begon de Russische infanterie met haar aanval. Rookgranaten boden de troepen bescherming tegen het moordende mitrailleurvuur, waardoor zij in staat waren het open stuk tussen hun eigen loopgraven en het prikkeldraad te passeren. De genie ging aan de infanterie vooraf. Speciale aanvalsteams bestaande uit meer dan dertig genisten, uitgerust met kogelvrije vesten, pistoolmitrailleurs, handgranaten, explosieven en vlammenwerpers, veroverden de bunkers. Een hevige aanval van drie Russische divisies dreef de Duitsers uit hun stellingen over een gedeelte van zes kilometer van de weg tussen Wolka Radzzymska en Warschau/Radzymin. De Russische aanval werd tot staan gebracht langs de weg Struga-Nieporët. Ondanks het feit dat beide partijen gedurende de nacht en de volgende dag versterkingen ontvingen, had geen der tegenstanders succes. Op 12 september slaagden de Duitsers bij een tegenaanval erin hun voornaamste stellingen weer te bereiken en de Russen terug te drijven naar hun uitgangsstellingen.

Tot 1984 heeft er een houten toren op de top van Heuvel 104 gestaan. Tijdens een heldere dag kon men van daaraf het gehele slagveld overzien, met daarachter de blokken flats aan de buitenrand van Praga. Naast de weg, bij een van de bunkers groeven wij een eenmans-schuttersputje uit. Daar kwam ik achter het antwoord op de vraag waarom wij in de meeste stellingen die wij onderzocht hadden, geen patroonhulzen hadden gevonden. Het antwoord lag in het 'twee lagen' verschijnsel. De oorspronkelijke laag granaten bedekte de bodem van de stelling, terwijl een tweede laag, bestaande uit granaten die eerst op de verschansing hadden gelegen, gewoonlijk aangetroffen werden op een diepte van 20 tot 50 centimeter. Indien dus de verschansing 'schoon' was en mijn sonde mat 60 centimeter, dan leek in de stelling niets te vinden. Als we een schuttersputje uitgroeven, waren we gewoonlijk op borstniveau voordat de eerste roestige granaten onder onze voeten knarsten. Tijdens het graven legde ik een Duitse helm bloot, de eerste die werd gevonden op het slagveld bij Slupno. Toen kort daarna Andrew het graven van mij overnam, bracht zijn schop niet alleen zand naar boven, maar ook enkele menselijke ribben. De stoffelijke resten van de eigenaar van de helm lagen juist onder de het bovenste deel van de eerste laag grond. Waar ooit de zakken hadden gezeten van zijn niet meer bestaande uniform, vonden wij enkele Mauser-patronen en een tandenborstel. De vondst van het eerste wapen en van het eerste menselijke skelet, deden bij mij de hoop toenemen dat nog vele interessante objecten gevonden zouden kunnen worden in de stellingen die tot dusver hun geheimen verborgen hadden weten te houden.

Het slagveld rondom Choszczowka nam ons zo in beslag dat wij pas ongeveer drie maanden later weer in Slupno terugkwamen. Nu uitgerust met meer ervaring, brachten wij thans een sonde mee met een lengte van een meter. In een van de stellingen op de 'Mauserheuvel' waar wij al eerder hadden gegraven vonden wij een gasmasker dat nog in z'n foedraal zat en fragmenten van een steelhandgranaat. De andere stellingen leverden elk tenminste een handvol munitie op. We begonnen opnieuw de vijf stellingen in de 'vallei' te doorzoeken. Reeds na korte tijd bleek de sonde in de eerste aan te tonen dat er zich grotere voorwerpen moesten bevinden. Ik begon te graven en Andrew ging de grond rondom het volgende gat omwoelen, waarbij ook hij op iets stootte. Hoewel de vliegen een hoogtijdag vierden en het zweet tappings langs onze gezichten liep, bleef ik niettemin doorgaan met het graven van een nauwe holte tot ik de bodem van de stelling had bereikt. Ik vond twee Duitse helmen. Een had een gat, veroorzaakt door een granaatsplinter. Het zoeken met de sonde ernaast veroorzaakte opnieuw een dof schrapend geluid: een munitiekist met vier lege patroonbanden. Andrew groef een Duitse patroon-

Deze hedendaagse foto toont de open vlakte die er lag tussen de Duitsers en de Russische stellingen. De afbeelding geeft een treffende indruk van het volledig gebrek aan dekking waarmee de oprukkende Russische infanterie had te kampen. Gedeeltelijk ondervinden de Russen dit door het leggen van rookgordijnen waardoor zij zich konden onttrekken aan de spiedende Duitse ogen. De Russische stellingen lagen aan de rand van Sierakow, zichtbaar op de achtergrond. Ongeveer halverwege bevonden zich een tankgracht en prikkeldraadversperringen. De foto werd genomen vanuit een voormalige Duitse mitrailleurpost (MG 42).

tas en het staartstuk van een Mausergeweer op. Bij het doorwoelen van de grond bij de ingang van een MG-34 stelling, vond ik nog een Duitse helm, eveneens met een gat van een granaatsplinter.

Een week later ging ik terug om mijn onderzoek in de resterende stellingen voort te zetten. De Y-vormige veldversterkingen lagen wijd uit elkaar en de meerderheid ervan was leeg. Eindelijk wees de sonde in een grote stelling die zich op een klein soort uitsteeksel bevond, op de aanwezigheid van voorwerpen in de bodem. Zes Russische helmen! Enkele ervan waren beschadigd. Vijf behoorden tot het type voorzien van drie klinknagels dat slechts tot 1941 werd gefabriceerd. Het materiaal dat voor deze helmen was gebruikt ging snel achteruit en in 1944 waren ze nog slechts hier en daar te zien. Ik ben nooit meer zo'n type tegengekomen. De volgende zondag onderzocht ik de rest van de stellingen die naar de bunkers leidden, echter zonder veel succes te hebben.

In de middag van 10 september 1944 bezetten de Russen de wegruisingen Slupno/Stanislawow en Struga/Nieporët. Hierdoor werd niet alleen voorzien in een opmarsroute voor tanks en gepantserde voertuigen, maar stelde ook grotere eenheden in staat de bossen te passeren en zich bij VIII Tanklegerkorps te voegen dat bezig was Legionowo aan te vallen. De Duitsers zagen het gevaar aankomen en konden met verscheidene tanks en gemechaniseerd geschut van 3. SS-Panzerdivision 'Totenkopf' de opmars tegenhouden, maar zij slaagden er niet in de kruispunten te heroveren. Tijdens een van de Russische aanvallen drong een infanteriebataljon van de 160e Infanteriedivisie met steun van zes tanks de Duitse linies binnen en bereikte vervolgens Stanislawow, waar het echter werd omsingeld.

Wij besloten de wegruisingen te 'inspecteren' op 14 oktober wat, naar later bleek, een uitzonderlijk warme en zonnige dag was. De kruispunten zijn sinds de oorlog enigszins veranderd. Het niveau van de weg is verhoogd en er is een parkeerplaats gebouwd. Aan de oostelijke kant van de weg vonden wij vele Russische schuttersputjes. Andrew begon de linker- en ik de rechterkant van de weg te onderzoeken. Aan mijn kant lag een duin waar de stellingen volledig met zand waren opgevuld. Al spoedig ontdekte ik in de eerste stelling de resten van een canvas ransel oftewel 'myeshok' met daarin Mosinpatronen, een RGP-40 handgranaat en een doosje met schoonmaakspullen voor een Mosingeweer. Aan Andrew's kant van de weg was de grond nat en alle stellingen hadden duidelijke contouren, maar zijn vondsten - drie dozen Mosinpatronen, twee dozen TT pistoolmunitie, handgranaten van het type RPG-40 en RG-42, twee stuks pioniergereedschap en drie eetketels - verkeerden alle in een slechte staat. De linkerkant van de weg bood betere vooruitzichten, zodat wij daar de stellingen een voor een begonnen te bekijken. Daarbij

vonden we enkele kleine voorraden artilleriegranaten: alles bij elkaar negen brisantgranaten van 45mm, bijna twintig van 76mm en voorts AP-granaten, alle gescheiden van hun hulzen. Ook vonden wij enkele onontplofte Duitse 81 mm granaten, volle mitrailleur patroonbanden en Russische handgranaten. Wij keerden terug naar de wegruising. Toen ik de sonde in een schutterputje stak dat zich bijna op de weg zelf bevond, brak ik door de schok bijna mijn pols toen de draad aan de oppervlakte op metaal stootte. Het bleek een stuk te zijn van de achterste pantserplaat, met de trekhaak er nog aan, van een SU-76, Russisch gemechaniseerd geschut van 76mm.

De week daarna begonnen wij aan de andere kant van de weg. Deze loopt door akkers en een bos, met een veenpoel links daarvan en een naamloze heuvel aan de rechterzijde. De Duitse loopgraaf liep voor de poel langs, en daarna via de heuvel naar de andere kant van de weg. De heuvel telt vele stellingen en is bedekt met een menigte bomkraters. De dag behoorde verder aan mij toe! Andrew was het zat geworden omdat hij erin de afgelopen uren niet in was geslaagd met zijn sonde iets te vinden. In de eerste versterking bovenaan de heuvel haalde ik van een Duitse veldfles een ebieten dop te voorschijn die als beker kon worden gebruikt, en ... een ringkraag van de Wehrmacht-feldgendarmarie. De ringkraag verkeerde in uitstekende conditie, en vertoonde de sporen van wollen stof en een fosforecerende deklaag. Maar hoe kwam zo'n voorwerp in de frontlinie? Er bevonden zich enkele kadereenheden in het IV. SS-Panzerkorps, en die ontvingen steun van verscheidene Wehrmachtformaties, waaronder de Feldgendarmarie. Ik stopte de vondst in mijn tas en een minuut later was ik bezig met graven in een mitrailleurstelling. Daarbij kwam ik een hoop gebruikte kogels tegen, en iets waarnaar ik lang had uitgekeken - een 30/1 Gewehr Sprenggranate (Gew.Spr.Gr.) Voordien, bij de bunkers, hadden wij aanwijzingen gevonden dat deze geweergrenaten waren gebruikt. In een van de stellingen namelijk troffen wij meer dan 20 hulzen aan, en in een andere aluminium hulzen van 326-LP granaten. Andrew stopte met het uitgraven van de stelling, terwijl hij van een Russische soldaat het skelet blootlegde, dat aan de oostelijke kant van de top van de heuvel in een diep gat lag. Naast hem groef ik een stuk pioniergereedschap op, en verder geweerkogels en een paar schoenen. Op de bodem vond ik een pionierschap en een MP-40 magazijn met Britse patronen. Na te zijn overgestoken naar de rechterkant van de weg, kwamen we ettelijke lege schuttersputjes tegen. Tenslotte groeven we nog een Russische helm op die door een kogel was doorboord, vijf 76mm AP patronen, en delen van een vernietigde SU-76 tank in de vorm van stukken pantserplaat en een overblijfsel van de rupsband.

Links: Een selectie anti-tank- en 75mm brisantgranaten, tesamen met wat overblijfselen van een stuk vernietigd gemotoriseerd geschut van het type Marder. De granaten vormden een goede reden de zandweg om te dopen in 'Granaatweg'. **Rechts:** De auteur Boguslaw Perzyk houdt in zijn handen

het vizier en de schroef sleutel van een Russisch ZiS-3 76mm kanon. Beide voorwerpen waren door het gewicht van voertuigen in het zand van de weg gedrukt.

Tijdens ons volgende bezoek aan dit gebied bleven wij in dezelfde richting graven. Bij het uitgraven van een mitrailleurstelling in een loopgraaf aan de voet van de heuvel, ontdekten wij een kist voor het opbergen van MG-42-lopen, een opvouwbaar stuk pioniergereedschap, lege patroonbanden, een gewone handgranaat en hulzen van een lichtpisoel. Bij het gat waar wij op de resten stootten van de Russische infanterist, vonden we een tweede skelet. Aan z'n koppel zat een Duitse patroentas met Mosin-munitie, en een pionierschop in een canvasfoedraal, terwijl we in de resten van wat eens een zak moest zijn geweest, een portemonnaie aantroffen met wat vergane stukjes papier. Aan de kant van de weg ontdekten wij een Maxim munitiekist en verscheidene 76mm granaten, alsmede ook hier de resten van een SU-76: kabels, en moeren en bouten en zo meer. Naast een kist voor optische instrumenten vonden wij twee T-Mi-42 mijnen, en aan de rand van de kleine moerasen aan de voet van de heuvels vonden we twee weken later een stel onschadelijk gemaakte mijnen van het type S-Mi-35.

De meeste granaten zonder hulzen en de negen brisantgranaten die wij langs de weg hadden opgespoord, waren getroffen door granaatsplinters en door de artilleristen terzijde gelegd wegens de daardoor ontstane beschadigingen. De granaten die overal in grote getale verspreid lagen, waren die welke over waren van de artilleriesteun ten behoeve van de aanvallende infanterie. Na de oorlog werden de granaten die niet door de genie waren opgeruimd, door de plaatselijke bevolking of door verzamelaars van schroot, onbruikbaar gemaakt. We ontdekten schuttersputjes die tot aan de rand waren gevuld met buskruit afkomstig van onschadelijk gemaakte granaatpatronen. Tijdens onze opgravingen vonden wij alles bij elkaar meer dan 200 granaten van 45, 75 en 76mm, behorend tot alle mogelijke types. In verband hiermee noemden wij de desbetreffende plek de 'granaatweg'. Aan de westelijke kant van de wegwakruising had zich een Duitse ingegraven mortierbatterij bevonden. Deze bestreek de kanten van waar het kruispunt kon worden genaderd, de stellingen in de nabijheid van de heuvel, alsmede de 'granaatweg'. Mogelijk waren van deze batterij alle blindgangers afkomstig die wij in de omgeving hadden gevonden. In de stellingen aan de voet van de heuvel troffen wij gekleurde hulzen van lichtpatronen aan, die naar alle waarschijnlijkheid het overblijfsel waren van de schoten die een waarnemer had afgevuurd om richting te geven aan het vuren van de mortieren en andere batterijen. In een van de stellingen vonden wij bij een ingestort talud een voorraad keurig opgestapelde granaten, en in een andere een werkelijk reusachtige hoeveelheid rood geverfd 81mm munitie - tesamen meer dan 100 granaten. Op 25 november had de laatste succesvolle tocht naar Struga plaats. Ik had die dag geluk, in tegenstelling tot Zbyszek, die er niet in slaagde iets van belang te vinden. Een van de stellingen leverde

wekiswaar enkele patroonhulzen op, maar die vielen in het niet bij andere vondsten: een kist voor mitrailleurmunitie, lege patroonbanden, handgranaten, een poetsdoos van een Mausergeweer, en een Mauser 98k die, behalve wat roestvlekjes op sommige plaatsen, in uitstekende staat verkeerde. De Russen hadden een RG-42 en een doos met anti-tank geweer munitie achtergelaten. Zbyszek en ik liepen door de loopgraaf totdat wij een alleenstaand duin bereikten, dat een uitspringende positie innam ten opzichte van de rest van de duinenrij, en die wij 'het voorgebergte' noemden. Hier ontdekten wij drie mitrailleurnesten. De contouren van de meest noordelijke ervan hadden de tand des tijds het best doorstaan. Eerder al hadden wij een container gevonden voor het opbergen van MG-34 lopen, en nu haalden wij enkele lege patroonbanden naar boven en meer dan twintig hulzen van lichtpatronen. Bij de ingang stootten wij op enkele kleine beenderen, waarna wij vervolgens het skelet blootlegden van een SS'er, mogelijk het slachtoffer van een Russische 82mm mortiergranaat. Het skelet miste de beenderen van de rechterhand en het vertoonde ook tekenen van kleinere verwondingen. Zelfs het identiteitsplaatje was geraakt door een verdwaalde granaatsplinter. Het skelet was geheel schoon. De enige uniformstukken die nog over intact waren, waren de van

kunststof gemaakte schouderstukken. In de omgeving lagen enkele patronen en een handgranaat.

Op 13 september 1994, om een uur 's nachts braken de Russen opnieuw door de Duitse hoofdweerstandslinje. Dezelfde dag 's avonds laat bereikte een der oprukkende bataljons het kruispunt. Een hevige Duitse tegenstoot wierp de Russen weer terug op hun stellingen, die zij echter wisten te behouden. Achter de Russen lagen mijnenvelden en door de genie aangebrachte versperringen, en als de Duitsers erin waren geslaagd de Russen nog verder terug te dringen zouden zij een gemakkelijke prooi zijn geweest. In de ochtend van de 14e voerden de Russen een geconcentreerde aanval uit, bezetten Heuvel 100 en Heuvel 104 en bereikten opnieuw de wegwakruising. Op hun rechterflank wisten de Duitsers Heuvel 100 weer te heroveren en bijna tot de bunkers op te rukken. 's Nachts trokken de Duitsers de 5. en 3. SS-Panzerdivision terug tot aan de verdedigingslinie langs het Koningskanaal.

Wij zetten in het gebied gedurende de winter en tijdens het voorjaar van 1980 onze exploratie-arbeid voort. Nu hadden wij echter de beschikking over een metaal-detector om de 'rijkdommen' in de bodem op te sporen. Op de heuvel, waar nog plekken waren die wij eerder nog niet hadden bekeken,

Opgraving van een schedel van een SS'er die door granaatvuur gedood werd in een loopgraaf tussen de heuvel en de spoordijk.

vonden wij een grote hoeveelheid hulzen, samen met beschadigde magazijnen, enkele staartstukken van Russische PPSz pistoolmitrailleurs, Duitse gasmaskerfoedralen en etensblikken, Russisch pioniergereedschap, eetketels, de kulas van een Maxim, een anti-tankgeweer, hulzen van lichtpistolen en telefoonkabels. In een van de Russische schuttersputjes voor de loopgraaf, ontdekten wij munitiekisten met volle patroonbanden. Wij groeven ook hier menselijke resten op. In een loopgraaf die in verbinding stond met een schuilkelder aan de westelijke kant van de heuvel, vonden wij het skelet van een Russische infanterist die was gesneuveld met z'n gezicht tegen een van de kanten van de loopgraaf. Z'n helm was geplet door een exploderende granaat en bij het rechteroog zat een groot gat. Aan een canvas koppel hingen nog RG-42 handgranaten. Enkele meters verder ontdekten we nog een infanterist bij wie we een helm, een koppel met Duitse patroontassen, een RG-42 en een paar schoenen aantroffen. De meeste Russen droegen Amerikaanse legerlaarzen. In een loopgraaf die in de richting van het vooruitstekende stuk liep, kwamen wij zowel gesneuvelde Russen als Duitsers tegen. Sommige skeletten hadden nog een helm op, maar de meeste van hun wapens waren weggehaald. Onder een van hen - een Rus aan z'n helm te zien - lag een Mosin 44 geweer. Na reeds een aantal geweren te hebben opgegraven, droomden wij ervan een mitrailleur te vinden. Echter hoe groter het voorwerp, hoe kleiner de kans dat het was blijven liggen. Op de heuvel bij de weg ontdekten wij de overblijfselen van een buiten gevecht gesteld pantservoertuig dat was uitgerust geweest met een 75mm kanon en met een mitrailleur. We vonden stukken pantserplaat, AP- munitie, een in elkaar gedrukte ophangingspal van een MG-34, verbrande patroonbanden, rubber schokdempers en allerlei andere spullen. In een van de Duitse schuilplaatsen op de top van de heuvel, groeven we restanten uit van wollen uniformen, zoals de fibre bovenkant van een wollen Bergmütze, drie kisten met patroonbanden en Mauser-patroontassen. Naast de 'granaatweg', voor een Russische stelling die vol met hulzen lag, haalden wij een ransel (myeshok) naar boven van een mitrailleursschutter, voorts een Duits etensblik, scheerspullen, een oliekan en een Maxim-poetsdoos. In andere schuttersputjes vonden wij een leren kaartentas en iets zeldzaams: een Russisch gasmasker. (Het vinden van een Russisch gasmasker of van beschermende uitrusting tegen chemische wapens is daarom zo zeldzaam, omdat Russische soldaten deze zaken tot omstreeks 1933/1944 overbodige ballast vonden en deze dan ook weggooiden). De rondom liggende bomkraters lagen vol met hulzen. We vonden zelfs een metalen ZiS-3 munitiepallet waarop alle granaten waren beschadigd door granaatsplinters. Ook ontdekten wij tekenen die wezen op een haastig Russische terugtocht na een Duitse tegenaanval. Zo zagen wij in een grote zwaar verdedigde mitrailleurstelling DP-magazijnen, drie kisten vol met patroonbanden, en een patroonband die nog in een Maxim zat. Wij waren blij iets te zijn tegengekomen dat geen vervelend poetswerk opleverde.

In februari kregen wij plotseling concurrentie! Jurk en Leszek zijn twee heren op leeftijd die wij, gezien onze gezamenlijke interesse, bij de voornaam noemen. Zij specialiseren zich in het graven op slagvelden uit de veldtocht van september 1939. Echter om hun 'vaardigheid te onderhouden' hadden zij besloten 'te oefenen' op de slagvelden uit 1944. Van de plaats waar ik op de dijk stond zag ik ze op de heuvel aan de slag met hun Heathkit metaal-detectors, werkend van de ene naar de andere kant. Zij waren zo efficiënt dat zij binnen enkele minuten een luchtdichte kist aantroffen met patroonbanden voor een mitrailleur. De aanblik van de gitzwarte banden met splinternieuwe munitie was fantastisch. Een maand later maakten wij de stand gelijk toen Zbyszek, die de Duitse stellingen naast de bunkers doorzocht, een afgesloten munitiekist vond. De stalen met vernis bespoten patronen vertoonden geen plekje roest. Opnieuw een maand later begonnen wij de naderingswegen naar de voornaamste loopgraaf te onderzoeken. Een Pak-40 had ooit in stelling gestaan naast de mitrailleurpost waar Zbyszek z'n gelukige vondst had gedaan. Terwijl wij daarvoor steeds waren gestoten op kromme granaathulzen, ontdekten wij deze keer vier luchtdichte kisten met brisantgranaten. De munitie verkeerde in uitstekende staat. Had het kanon er nog gestaan, dan hadden wij ons waarschijnlijk niet kunnen bedwingen om tenminste een schot te lossen in de rich-

Boguslaw toont hier trots de 75mm brisantgranaten en hun containers die dichtbij de hoofdloopgraaf werden gevonden. Dankzij de luchtdichte afsluiting van de containers verkeerden de granaten, compleet met de papieren labels, in uitstekende conditie.

ting van de houten schutting rondom de weidel. De kisten roken naar vet en op de deksels zaten nog labels - fabrieksnieuwe munitie uit juli 1944. Een volgend signaal van de detector was afkomstig van een vergane houten kist met drie snel ontplofbare granaten. (= HE granaten). Tussen de bunkers en wat wij de vallei hadden genoemd, hadden de Duitsers twee of drie op de Russen veroverde 76mm Pak-36r kanonnen in stelling gebracht. Naast die stellingen vonden wij in houten kisten meer dan 30 fragmentatie en HE granaten van Duits fabriekaart. In de vallei stootten wij ook op de stoffelijke resten van twee SS-ers. Waarschijnlijk lag er ook een derde maar, eerlijk gezegd, wat blijft er van iemand over na een rechtstreekse treffer door een 122mm granaat? Na wat wij zagen vrijwel niets. Granaatsplinters en voeten met de schoenen er nog aan lagen ingebed in de bodem van de loopgraaf. De benen waren afgehouden in het midden van de kuit. De resten van een P-08 vertelden ons dat het een onderofficier moet zijn geweest met de initialen A.R, welke letters waren ingekrast aan de bovenkant van het etensblik. Het zoeken naar geweren begon ons wat te vervelen, maar nu en dan kan men toch iets interessants tegenkomen. In juni 1981 ging ik met twee jonge militaria-verzamelaars naar Slupno. Ik ging er voor mijn genoeg heen, en ik overwerkte mijzelf dan

ook niet bij het graven. We gingen over de dijk terug naar de heuvel. Ik hield de detector achteloos voor mij uit toen ik plotseling, vanuit het midden van een pad dat langs enkele Russische schuttersputjes liep, een sterk signaal ontving. Onder het zand ontdekte ik een stuk geoxydeerd aluminium en een stuk glas. Mijn eerste gedachte was dat ik het optisch vizier had gevonden van het wapen waarvan wij in de omgeving resten hadden gevonden. Ik was plezierig verrast toen ik tenslotte een Mosin 91/30 geweer naar boven haalde met een telescoopvizier. Het geweer, waarvan het magazijn was getroffen door een kogel, had nog een schot in de kamer. De twee jongeren keken er met afgunstige blikken naar. Patroonhulzen en kraters bevonden zich rondom de schuttersput. De sluipschutter (in het Rode Leger een per compagnie) was waarschijnlijk gesneuveld en z'n geweer was blijven liggen op de plaats waar zijn greep verslapte toen hij getroffen werd. Hoeveel keren had ik al langs dat pad gelopen? Hoeveel keren waren in de afgelopen veertig jaar horden wandelaars en paddestoelzoekers over dat geweer heen gelopen...?

AANVAL OP DE TWEEDE DUITSE LINIE, 15-20 SEPTEMBER

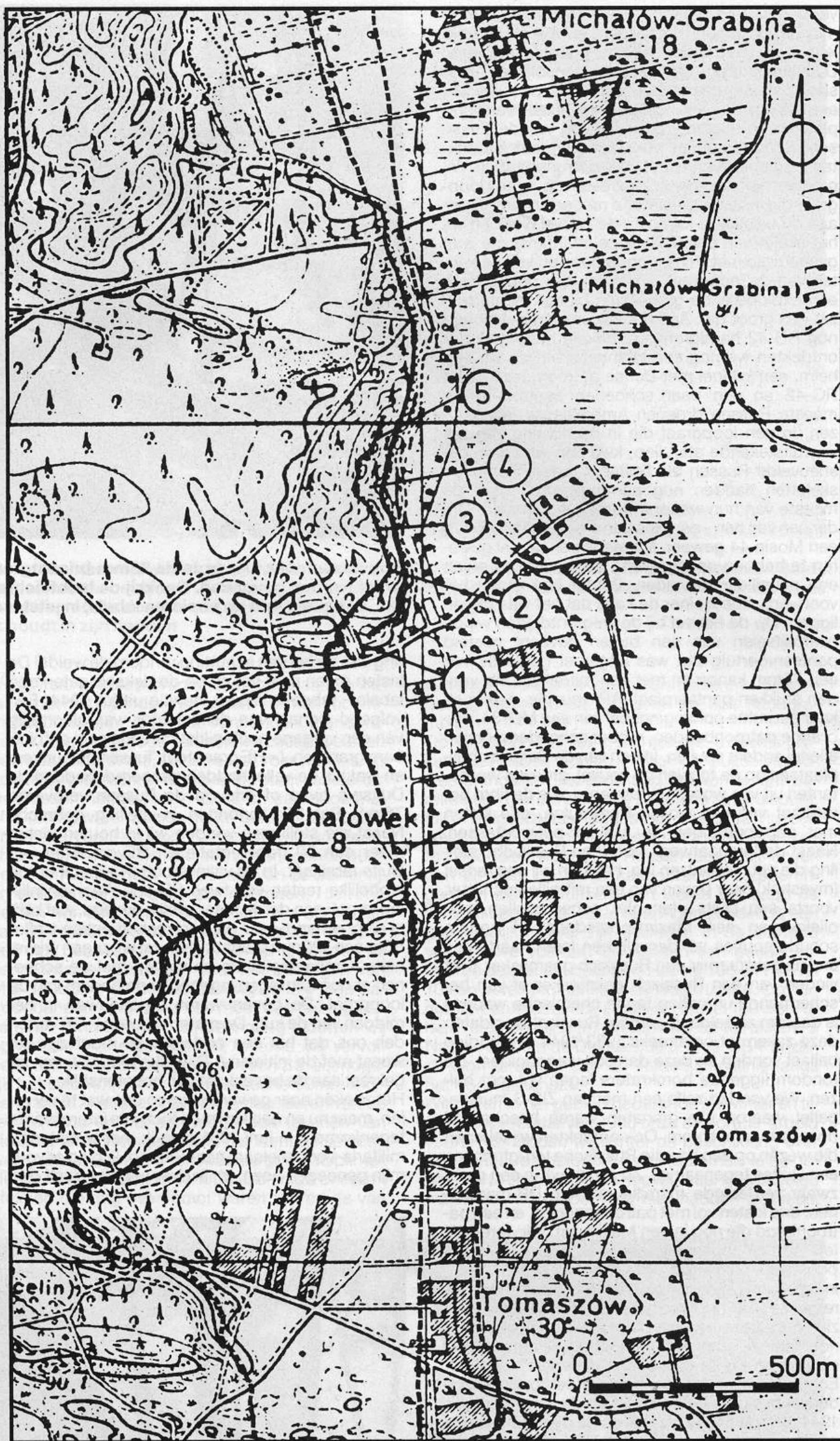
Op 12 september 1944, toen het 47e Leger zich in

De 88mm brisantgranaat, samen met de lege hulzen en de kop van een afgevuurde Panzerfaust II, werden gevonden in een 'Acht komma Acht' stelling op een heuvel bij de weg tussen Warschau en Radzymin.

de buitenste rand van Praga bevond, was VIII Tanklegerkorps nog in gevecht. In de middag van de volgende dag nam het Marki in bezit, waardoor de Radzyminweg in tweeën werd gesneden. 's Avonds deden de Hongaren, die aan de kant van de Duitsers streden, een tegenaanval en heroverden de stad na twintig Russische tanks te hebben vernietigd. Tezelfdertijd bliezen de Duitsers alle bruggen op over de Wisla. Om de Russische aanval over de toegangswegen tot de rivier tot staan te brengen, werd het IV. SS Panzerarmee-korps met verscheidene eenheden versterkt. Het grootste daarvan was de 19e Panzerdivision, afkomstig van het Warecko/Magnuszew-bruggehoofd, dat erin slaagde de hele 14e september, met haar tanks de Russen in het noordelijke deel van Praga tegen te houden. Gedurende die tijd waren de Duitsers bezig nieuwe verdedigingsstellingen te voltooien die langs het Zeran- en het Koningskanaal liepen, en waarop zij terugvielen op 15 september. Door aldus hun frontlijn aanzienlijk te verkorten, waren zij in staat een meer succesvolle verdediging te voeren. In de nacht van de 15e drongen veertig tanks van Het VIII Tanklegerkorps de opening binnen die er lag tussen de 19e Panzerdivision en de 1e Kavalleriedivision. De tanks werden bij Marcelin omsingeld en slechts zeventien wisten zich een doortocht te vechten en te ontkomen. Ondanks hevige verliezen begonnen vijf Russische divisies om 03.00 uur een aanval om in de Duitse stellingen tussen Rembelszczyzna te penetreren, echter zonder succes. De Russen waren gedwongen de volgende 24 uur te besteden aan het hergroeperen van hun troepen. Zij concentreerden daarbij hun artillerie en legden voorraden aan van de te gebruiken munitie. Op 18 september nadat de gevechten de hele dag hadden geduurd, slaagden de Russen erin door te dringen in de Duitse linies en bereikten zij de lijn Michalów Grabina/Heuvel 103/Bialoleka Dworska/Tomaszów. 's Nachts brachten de Duitsers weer een aanzienlijke strijdmacht bijeen: de 19. Panzerdivision, de 3. SS-Panzerdivision, delen van de 1. Kavalleriedivision, en de restanten van de 73. Infanteriedivision, gesteund door bijna honderd stuks gemechaniseerd geschut en tanks. Deze troepen begonnen 's ochtends de penetratie ongedaan te maken. Diezelfde nacht heroverden de Duitsers ook Bialoleka Dworska en 's ochtends hernamen zij Heuvel 103 en Heuvel 96. De Russisch tegenaanval had maar weinig succes. De infanterie, bedreigd door een Duitse omtrekkende beweging, verliet Heuvel 101 op 20 september. De divisies van het 47e Leger leden zware verliezen. Na tussen 16 en 20 september meer dan 50 stuks gemechaniseerd geschut en tanks te hebben verloren, moest het VIII Tanklegerkorps worden teruggenomen voor aflossing van het personeel en om nieuw materieel en uitrusting te ontvangen. Dit succes, dat de Duitsers bijna 50 tanks kostte, was het resultaat van een superieur gebruik van het omringende terrein. De bossen boden de Duitsers de mogelijkheid met hun reserves manoeuvres uit te voeren die voor de vijand verborgen bleven. De heuvels vernauwden het tussenliggende terrein waarlangs de Russische tanks moesten oprukken en dwongen hen bij hun opmars bepaalde routes te nemen. Voor de Duitsers waren de heuvels echter zeer geschikt voor het opstellen van artilleriewaarnemers, waardoor hun kanonnen ad libitum de vijand langs het Brodnokanaal onder vuur konden nemen. De Duitse artillerie verschoot dagelijks verscheidene duizenden 105 en 149mm granaten. De bevelhebber van het Eerste Witruisische Front, maarschalk K. Rokossowski, kon zelf de uitwerking constateren van het Duitse artillerievuur toen hij een bezoek bracht aan eenheden van het 47e Leger die betrokken waren bij de zware gevechten en er maar niet in slaagden de Duitse verdediging op te rollen. Het 47e en het 70e Leger waren de enige Russische troepen die speciaal bevel hadden gekregen offensieve operaties uit te voeren langs de gehele lengte van het Narew/Wisla-front, terwijl de andere eenheden defensieve stellingen innamen. In de nacht van 20 op 21 september stemde Stalin ermee in dat beide legers voorlopig in de verdediging zouden gaan.

Bij de bushalte bij Bialoleka Dworska had ik destijds de eerste patroonhulzen gevonden. Het kleine stadje was tegen het eind van de jaren dertig uitgebreid met een villawijk die tijdens de gevechten door het optreden der tanks werd verwoest. Enkele uitgeschakelde Shermans, waarvan de Amerikaanse opschriften waren overgeschilderd met de Russische Rode Ster, stonden na de strijd tussen de huizen. Het meerendeel van het materieel van het Tweede Tankleger was door de

Het slagveld rondom Bialoleka Dworska met het tracé van de Duitse loopgraven; deze kaart is eveneens uit 1934 en heeft ook een schaal van 1:25.000. De cijfers die de omtrek aangeven van het salient van Heuvel 101 verwijzen naar: 1, de zuidelijke aftakking; 2, de zuidelijke top; 3, de centrale top; 4, het lagere deel van de heuvel; 5, de noordelijke top.

Verenigde Staten geleverd op grond van de leen- en pachtwet. Ook vonden wij bewijzen van de rol die de Britten hadden gespeeld bij de leveranties aan de Sovjet-Unie.

De winter van 1977 duurde erg lang. Ondanks het slechte weer liepen wij tussen de met sneeuw bedekte bomen. Op de top van Heuvel 101 waren vooral sneeuwstormen bijzonder hinderlijk. Aangezien de grond door bevrozing keihard was, had zoeken met de draadsonde geen zin. We besloten toen maar blindelings in een Duitse stelling te gaan graven, waar we niet meer vonden dan enkele patronen en wat hulzen. We waren zo teleurgesteld, dat wij pas twee jaar later terugkeerden naar Bialoleka Dworska - op 6 oktober 1979 - om een nieuwe poging te wagen.

Aan de rand van een bos, naast een weg die naar Szamocin loopt, ontdekten we vele schuttersputjes vol met L48 granaathulzen van 76mm en Panzerfaust I granaten. In de omgeving van Heuvel 101 vonden we slechts de restanten van mortiergranaten en Katoesja-raketten. Pas aan de noordelijke kant van de heuvel vonden wij in een van de schuttersputten een rond PPSz magazijn en een poetsdoos voor een Mosingeweer. Een met aarde dichtgegooide loopgraaf loopt, over een korte afstand duidelijk zichtbaar, langs de weg Choszczowka-Michalów Grabina. Daar stooten wij in een van de Y-vormige stellingen op de stoffe-

Het grootste niet-ontploffte projectiel dat werd ontdekt: een 30cm Wurfgerätkete.

Voorwerpen gevonden in een Duitse uitrustingsopslagplaats. De tankcoat in het midden.

Gezicht op een goed bewaarde loopgraaf bij Bialoleka Dworska.

lijk overschot van een Duitser. Rondom de rand van zijn helm zat een touw en wat aluminium haken - de resten van een canvas helmovertrek wat, bij afwezigheid van een koppelgesp of een identiteitsplaatje, deed vermoeden dat de genseuvelde Duitser tot een SS-eenheid had behoord. We vonden verder een wodka glas, een leren portemonnaie en een zakhorloge aan een zilveren horlogetetting. Het onderste deel van het skelet ontbrak waardoor er ook geen koppel werd gevonden. Naast de stoffelijke resten lag een Mauser 98 en een leren band.

Toen ik een metaaldetector had besloot ik deze onmiddellijk uit te proberen op Heuvel 101. De grond was bedekt met een dunne laag natte sneeuw. Ik had nauwelijks de detector ingeschakeld toen ik, vlak onder het aardoppervlak, een door kogels verformfaaide Russische helm vond die er meer als een zeef uitzag. Ik bewerkte met mijn detector de hele heuvel maar trof nog slechts een Russische ketel aan en hulzen van een anti-tankgeweer. Ik kon niet geloven dat daar niet meer zou zijn te vinden, zodat wij de hele maand januari de heuvel van top tot teen onderzochten naar nog meer verbor-

gen 'schatten'. Koude en sneeuw trotserend, dooide ons enthousiasme al snel als gevolg van de armzalige resultaten. Nog twee bezoeken in maart aan de streek ten zuiden en westen van Heuvel 101, leerden ons dat de weinige overblijfselen van de slag verspreid waren over een groot gebied. Op de westelijke helling van Heuvel 101 vonden wij een Duitse 300mm raketgranaat - het grootste stuk onontploffte munitie dat wij ooit waren tegengekomen. Dichtbij haalden wij een kleine hoeveelheid Duitse munitie naar boven, met inbegrip van een typisch Duitse gekartelde vlag die tot de standaarduitrusting van iedere tank behoorde.

Het ligt voor de hand dat de locatie invloed heeft op de wijze waarop de dingen gebeuren. Bij Slupno zijn de Duitse stellingen in zeer goede staat gebleven en het vinden van schuttersputjes en schuilplaatsen is niet moeilijk. Bij Choszczowka zijn de contouren van de meerderheid der schuttersputten en loopgraven nog zeer duidelijk zichtbaar. Daarom is het betrekkelijk gemakkelijk vast te stellen hoe de stellingen door het terrein lopen. In Bialoleka Dworska is de situatie totaal verschil-

lend omdat daar: a) sommige stellingen die door weilanden liepen niet meer bestaan;

b) op veel plaatsen de Russische infanterie de Duitse stellingen overnam en deze modificeerde naar de andere richting toe;

c) sommige stellingen waren zeer ondiep en zijn daarom thans nog maar moeilijk of helemaal niet meer waar te nemen;

d) de wallen van de loopgraven werden niet gestut door planken en verdwenen diensgevolge al snel in het zanderige terrein, een proces waarbij ontploffende granaten dikwijls nog behulpzaam waren;

e) de verschillen in de topografische toestand dicteerden waar de stellingen kwamen en hoe hun vorm zou zijn.

Aangemoedigd door enkele vondsten van Andrew op oudejaarsdag 1980, deed mij met Leszek, iemand van de 'oppositie', er reeds de volgende dag op uit trekken naar Tomaszow waar hij ooit eens had gegraven, en waar wij nu rondsjokten in de smeltende sneeuw die op ons neerdaalde. Het interessantste deel van het gebied worden doormidden gesneden door de hoog oprijzende muur van

Links: Boguslaw toont voorwerpen die werden ontdekt aan de zuidelijke kant van Heuvel 101, in stellingen die eenmaal bezet waren geweest door Hongaarse soldaten van de 1e Cavaleriedivisie. Onder de vondsten waren een etensblik met een kogelgat, pioniergereedschap, een gasmasker-foedraal en een munitiekist. Boven: Twee van de zes draagkisten voor het vervoer van Russische 45mm brisant- en pantserdoorborende granaten, met inhoud. De kisten kwamen te voorschijn op de noordelijke piek van Heuvel 101, en bevonden zich in een loopgraaf die door een jonge bosaanplanting liep op de grens van Bialoleka Dworska, richting Michalow Grabiny.

de pas gebouwde gevangenis. Als een wacht ons zou zien vanaf een van de uitkijktorens, zou hij ongetwijfeld denken dat wij gek waren. Eens las ik in een krant dat gevangenen op een niet ontplofte granaat waren gestoten. Ik op mijn beurt kon er trots op zijn een T-Mi-42 en een RPG-40 te hebben gevonden. Leszek's resultaten waren nihil en we verplaatsten ons naar de zuidelijke uitstulpende aardlaag van heuvel 101 waar wij besloten uitsluitend Leszek's GD 1290 Heathkit te gebruiken. De hele dag vonden we bijna niets en ik wil alleen maar de nadruk leggen op het feit dat men nooit te zeker kan zijn van wat er al of niet te voorschijn komt. Om er voor te zorgen dat alles wat er begraven ligt niet onopgemerkt blijft, is het beste wat men kan doen het hele gebied een aantal keren na te zoeken, bij voorkeur tijdens verschillende jaargetijden. Gedurende die nieuwjaarsdag van 1981 lieten wij bij wijze van spreken verscheidene tientallen voorwerpen 'onder onze voeten achter', alsmede vijf skeletten en een machinegeweer.

Op 4 januari zetten wij het onderzoek voort van het zuidelijke deel van Heuvel 101 en wij begonnen ermee een loopgraaf die in de richting van heuvel 96 liep opnieuw 'te bewerken'. Op de verschansing, bij de Szamocinweg, vonden wij de overgebleven uitrustingstukken van een dode infanterist, waarschijnlijk een Hongaar te oordelen naar zijn identificatieplaatje. Ook ontdekten wij de resten van een SS'er die in de ingang lag van een schuilplaats welke zich bevond op de zuidelijke top van de heuvel. De achterkant van zijn helm was veranderd in een vergiet, waarschijnlijk door een exploderende mortiergranaat. Hij droeg zijn identificatieplaatje aan een koperen ketting. Hij had een handgranaat bij zich en 9mm patronen.

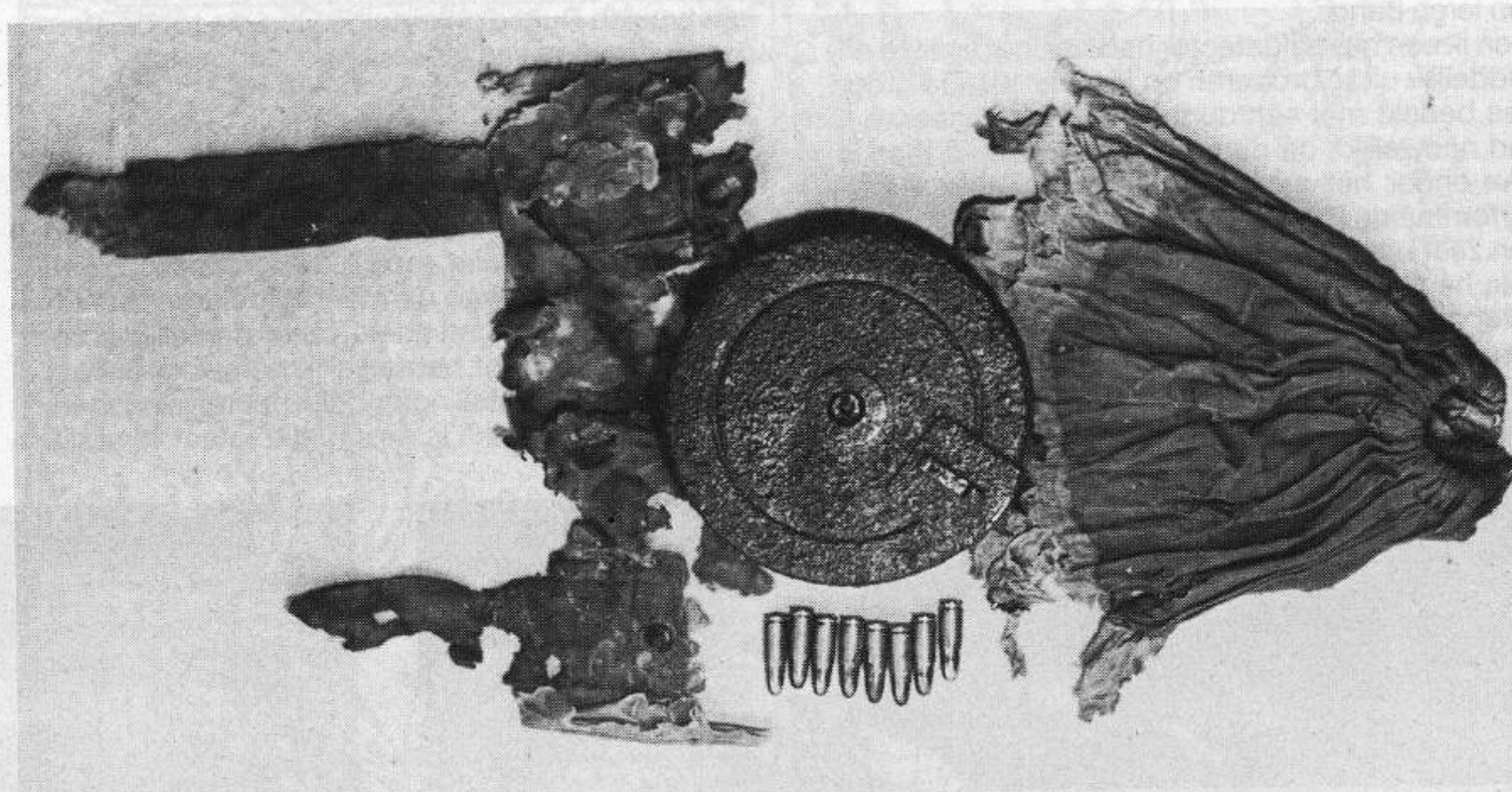
Op 1 februari ontdekten wij in een loopgraaf enkele meters verderop de eerste Russische soldaat. Dichtbij de plek waar wij eerst de Duitser hadden gevonden, groeven wij twee volle en een leeg DP magazijn op. Drie dagen later vonden we een vierde magazijn. Bij een modderige weg die door het bos naar Bialoleka Dworska liep, in een verdekt opgestelde PaK-40 stelling ontdekten wij verscheidene granaathulzen.

In maart exploreerden wij een loopgraaf die vanaf de rand van Bialoleka Dworska via een nieuw aangeplant bos, naar Michalow Grabiny liep. Bij een tweede weg, die de loopgraaf doorsneed, moesten eens twee of drie stukken 45mm geschut hebben gestaan die in de richting vuurden van de oprukkende Duitse tanks. Een van de stukken was waarschijnlijk vernietigd omdat wij een afgebroken kulas vonden. Daar niet ver vanaf waren meer dan 40 granaathulzen begraven; de meeste ervan getroffen door granaatscherven. In de loopgraaf vonden wij zes op een actentas lijkende voorwerpen waaruit AP- en brisantgranaten tevoorschijn kwamen. Naast de 45mm stukken stond eens een 76mm kanon. Enkele granaathulzen en ongebruikte kartetsen was alles wat aan laatstgenoemd stuk herinnerde. Langs de loopgraaf vonden wij Russische mortierstellingen (mogelijk opgeworpen tijdens de gevechten in oktober); op de verschansing lagen de 82mm mortiergranaten opgestapeld. Sommige granaten waren voorzien van een extra explosieve lading. Herhaaldelijk bemerkten wij dat wij hier niet de eerste 'schatzoekers' waren. Kort na de oorlog was het slagveld grondig doorzocht door de teruggekeerde plaatselijke bevolking. Na de sappeurs, namen de burgers wat zij maar konden vinden: dekens, kisten, telefoonkabels, sappeurs gereedschap enz. Kinderen en tieners namen wapens mee en munitie waarmee zij vuurwerkvoorstellingen gaven die dikwijls in een tragedie eindigden. Reeds aan het eind van de jaren vijftig was een aantal groepen jonge verzamelaars van militaria begonnen het gebied rondom Praga te onderzoeken. Halverwege de jaren zestig hadden zij praktisch alles opgeruimd van wat er na de gevechten was achtergebleven. Het meeste wat er te zien was van de veldslagen om Praga is dus al sinds lang verdwenen. Heuvel 101 en Heuvel 96 werden tot de laatste patroon doorzocht. De sporen van de opgravingen van vijftien tot twintig jaar geleden zijn nagenoeg onzichtbaar geworden, niettemin kunnen wij ze zonder moeite terugvinden.

Op de zuidelijke helling van Heuvel 101 stooten wij op skeletdelen van twee Duitse infanteristen die op de verschansing waren begraven. Een van de Duitsers had naar alle waarschijnlijkheid tot de 73e Infanteriedivision behoord, wat wij konden aflezen aan de weggroten overblijfselen van een schouderlint dat aan deze eenheid was uitgereikt voor de deelname aan de Krimveldtocht in 1942. Met de beenderen ontdekten wij hier ook verscheidene

Een van de gevaren die het graven op slagvelden met zich meebrengt is dat duizenden niet ontplofte mortiergranaten, mijnen, handgranaten, artilleriemunitie en een reeks kleinere, maar niet minder dodelijke voorwerpen, er als het ware op liggen te wachten achteloos te worden opgepakt. Hier enkele van de Russische 82mm mortiergranaten, gevonden in stellingen aan de Waluszewskastraat op het slagveld van Bialoleka Dworska. Gewoonlijk werden dit soort voorwerpen door de troepen achtergelaten vanwege schade die zij door granaatsplinters hadden opgelopen, of omdat zij andere defecten vertoonden die ze onveilig maakten ten tijde van de veldslag. Die onberekenbaarheid werd nog verergerd door de jarenlange inwerking van de grond op de munitie. Boguslaw vertelde dat veel kinderen in de na-oorlogse jaren dergelijke voorwerpen mee naar huis namen om ze voor vuurwerk e.d. te gebruiken. Het hoeft geen betoog dat dit dikwijls in een tragedie eindigde.

Een Russische ransel (myeshol), waarin zich TT munitie bevond en een magazijn van een PPSh-41 pistoolmitrailleur. Deze voorwerpen werden in een loopgraaf op de zuidelijke saillant van Heuvel 101, tussen de stoffelijke resten van twee Russische infanteristen ontdekt. Het is heel gewoon als van het ransel niets meer over is dan alleen de metalen sluitingen en de inhoud.

voorwerpen die onze voorgangers hadden laten liggen - en gelukkig voor ons was er veel dat zij niet hadden kunnen opsporen. In augustus 1982 vonden wij twee Russische soldaten op precies drie meter afstand van de Duitsers op wie wij eerder waren gestoten. In April 1984 vond Andrew opnieuw de stoffelijke resten van twee Duitsers, en een MP-44.

Op 31 maart, een prachtige zonnige dag, waren wij bezig de hoogste zuidelijke top te onderzoeken. De Duitse loopgraaf liep af naar een geologische trog en zette zich voort langs de zuidelijke uitloper van de heuvel. De Russische infanterie had de uitbreiding van de loopgraaf gemaakt die boven de trog langs een parallelle uitloper volgde. Twee Russen waren er voor altijd achtergebleven. De eerste vonden wij in januari. De tweede bezat nog z'n gehele uitrusting. Hij droeg een helm en op z'n rug een ransel met daarin TT munitie, een ketel en een lepel. Aan z'n koppel zaten nog twee RG-42 handgranaten, en voorts droeg hij laarzen. Z'n hand hield een geladen PPSz met vol magazijn stevig omklemd. Beide mannen, zoals meer gesneuveld

den die wij vonden in de stellingen die langs de top liepen, waren op dezelfde manier gestorven, namelijk door hoofdwonden veroorzaakt door kartetsvuur dat achter hen tot explosie kwam. Het leek erop alsof de Russen, ondanks hun weinig hoopgevende situatie, teruggeslagen als zij waren door tanks en vastgenageld door artillerievuur, koste wat het kost Heuvel 101 trachtten te behouden, een sleutelstelling in de defensie van de Duitsers. Op de bodem van de stelling, tussen de skeletten, vonden wij een vergeten ransel met een PPSz-trommelmagazijn, een pakje TT munitie en twee RG-42 handgranaten. Niet de inhoud maar de restanten van de canvas myeshok waren voor ons van de allergrootste waarde, aangezien natuurlijke stoffen bijna altijd vergaan en het is derhalve een zeldzaamheid als men identificeerbare delen ervan vindt. Het merendeel van de Russische uniformen en de persoonlijke uitrusting waren van canvas en denim gemaakt: wat daarvan gewoonlijk overblijft zijn de knopen en de gespen. De enige delen van de DP patroontassen die meestal overblijven zijn de metalen klemringen met ruimte voor

drie magazijnen. We vonden vele van deze patroontassen op Heuvel 101, vaak met lege of volle magazijnen.

Tussen de middelste en de noordelijkste top van de heuvel loopt een diepe vallei. Het was de enige plaats waarlangs tanks rechtstreeks naar de duinen konden. Er waren twee Duitse stellingen in de lager gelegen loopgraaf die, samen met de loopgraaf zelf, bijna zijn verdwenen. Het hele gebied werd tegen het eind van 1944 door de Russen als een bivak gebruikt door troepen die zich gereed maakten voor het offensief in januari, en die een hele reeks schuilplaatsen bouwden. Alles dat in de stellingen was achtergelaten waren twee helmen, signaallichten, brisantgranaten, lichtgranaten voor geweren, een sleutel voor het aanbrengen van de ontsteking in een granaat, handgranaten, een kulas van een staartstuk van een MG-42 en een vol trommelmagazijn. In de vallei vonden wij de restanten van een kleine buiten gevecht gestelde tank, mogelijk een Stuart, te oordelen naar de Amerikaanse 37mm brisantgranaten die wij in de omgeving ervan aantroffen. Een door de Britten geleverde Matilda of Valentine tank moet getroffen zijn aan de westelijke kant van de heuveltop. Van de vele stukken en brokken die waren achtergelaten, was een aantal metalen plaatjes met gegevens in het Engels gesteld. Voorts lagen er 40mm granaten, waarvan de hulzen waren afgebroken. Een SU-76 was er na een steile klim bijna in geslaagd de noordelijke top te bereiken, maar werd toen geraakt. Het brandende kanon van dit stuk gemechaniseerd geschut werd uit elkaar getrokken door de eigen munitie die explodeerde. Verscheidene niet nader te identificeren zaken was alles dat ervan was overgebleven. Het enige dat we thuis konden brengen waren twee rupsbandverbindingen, een wiel van een rupsband, een munitierek en een gereedschapkist. Aan de top van de vallei is een klein heuveltje waarop de Duitsers een mitrailleurpost inrichtten die door een ondiepe loopgraaf met een schuilplaats was verbonden. Ondanks een dikke laag aarde kregen we in de schuilplaats een weliswaar zwak, maar duidelijk signaal. Dat bleek afkomstig te zijn van 75mm L48 en L70 granaathulzen en van pijpvormige bussen voor 75mm tankmunitie. Dichter bij de ingang vonden wij een poetsdoos van een MG-42 en stukken persoonlijke uitrusting - een bajonet die was geraakt door een granaatscherf en een Duitse, aan de voorkant met een kogel doorboorde helm M42, waaraan de restanten van een Wehrmacht helmovertrek nog vastzaten. Tussen het kleine hout dat op de brede langzaam aflopende westelijke helling van de heuvel groeide, ontdekten wij vele stellingen en loopgraven waarin voornamelijk granaathulzen lagen afkomstig van tanks van het type Panzer IV en Panther. We vonden enkele tientallen van die hulzen en tot op de huidige dag vinden we ze nog steeds. Aan het begin van de lager gelegen Duitse loopgraaf op de zuidelijke uitloper, de plaats waar ik voor het eerst mijn nieuwe metaaldetector had gebruikt, localiseerden wij een nieuwe stelling. Op de bodem vonden wij, naast een M24 steelhandgranaat, twee afgesloten munitiekisten. Een ervan bevatte drie volle patroonbanden, en de andere een geheel compleet stel schoonmaakgereedschap zoals: een terugstootveer van een MG-42, twee staartstukken, borstels, poetskatoen en een olieblok. Voorts verscheidene paraffine kaarsen in kartonnen houders, drie oranje-keurige rooksignaalpatronen en reservestukken voor patroonbanden. De luchtdichtheid van de kist had geen enkel nut opgeleverd, gelet op de eigenschappen van het Duitse surrogatvet waarin het poetskatoen was gedrenkt. Alle metalen delen die met het poetskatoen werden aangeraakt, vielen onder onze handen uiteen. De chemische eigenschappen van het vet zorgden ervoor dat het corrosie veroorzaakte, hetgeen blijkt uit het feit dat er gaten zaten in alle Duitse magazijnen die ik vond, en dat de veer binnenin geheel tot stof was vergaan. Het Duitse vet was niet te vergelijken met het Russische.

Op 15 januari 1983 onderzochten wij in de natte sneeuw die aan onze schoenen bleef plakken, de heuvel voor de zoveelste keer. In de vallei inspecteerden wij de mitrailleurstelling op het heuveltje. Bij de ingang van een schuilplaats, op de borstwering van de verbindingsloopgraaf, hoorden wij een flauw signaal. Andrew begon te graven en tilde een graspol op. Daaronder vandaan kwam een leren holster met een P-38 en een reserve magazijn. De koppel waaraan het wapen hing had een Wehrmacht-gesp. Een officier of een onderofficier zou hier wel eens gewond kunnen zijn geraakt, of zelfs zijn gesneuveld. De vondst verheugde ons zeer

Een ongelooflijke vondst op Heuvel 101 - een Duitse semi-automatische 9mm Walther P-38 voor onderofficieren.

aangezien kleine handvuurwapens zelden op het slagveld worden gevonden, maar ik droomde er nog steeds van een MG-42 te vinden. De vraag was waar te zoeken. Het antwoord bleek in feite zeer eenvoudig, zoals wij veertien dagen later bemerkten toen wij bij dezelfde schuilplaats terugkeerden en onze laatste vondst herinnerden. Er bestaat een merkwaardige drang die je dwingt terug te keren naar de plaats waar je iets interessants hebt gevonden. De metaaldetector gaf een signaal dat wees op een langgerekt voorwerp bij de ingang van de schuilplaats. De grond was moeilijk te bewerken en vol met wortels. Andrew begon iets met z'n handen te voelen en verklaarde dat het waarschijnlijk een MG-42 was. Eerst dacht ik dat hij grappig wilde zijn, maar toen steeds duidelijker werd dat hij in ernst had gesproken, begon ik de aarde met mijn handen weg te vegen. Eindelijk een MG-42! Het complete machinegeweer met de draagriem en de opgevouwen affuit was gewikkeld in een deken die het eens had moeten beschermen tegen het zand, maar die jammer genoeg de corrosie had verhevigd. Wij scheurden de vergane flarden stof weg. Helaas was het houten gedeelte volledig uit elkaar gevallen. We zetten het machinegeweer op z'n oorspronkelijke positie op het heuveltje, vanwaar het bijna veertig jaar geleden op de Russische infanterie had gefuurd, totdat een verdwaalde granaat de schutters doodde toen deze de de schuilplaats verlieten ...

DE SLAG OM CHOSZCZOWKA

De Russen hervatten op 10 oktober 1944 hun tegenaanvallen in de richting van de Wisla. Aanvankelijk beet het 47e Leger hierbij het spits af, maar twee dagen later nam het 17e Leger, versterkt met VII Tanklegerkorps het initiatief over, en brak ten zuiden van Nieporet door de verdedigingslijnen van de 5. SS- Panzerdivision. Op 13 oktober, na het passeren van de weg Legionowo-Zegrze en de spoorlijn in de buurt van het station Michalow-Wieliszew, ontstond in het Nieporetwoud een wig-

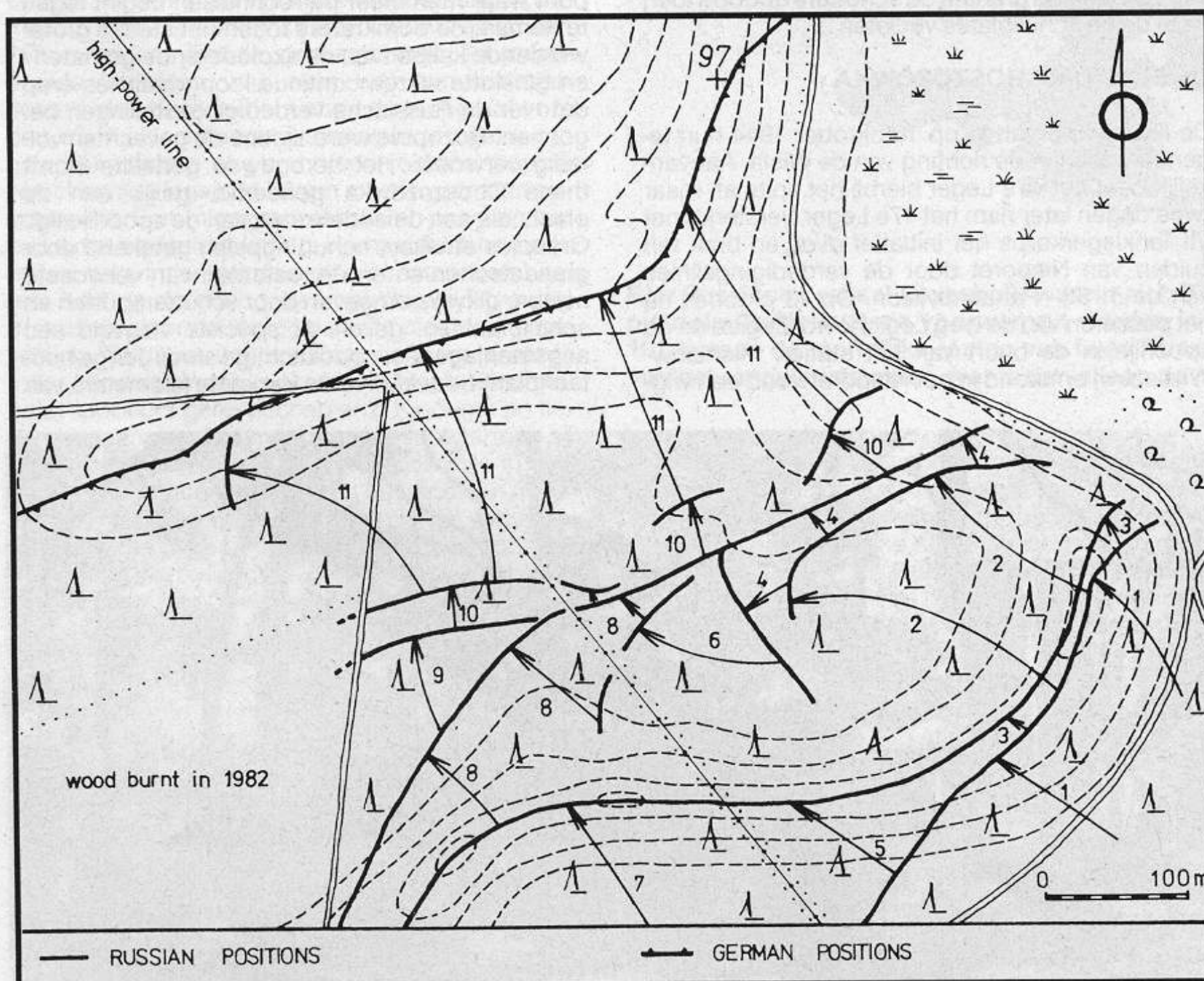
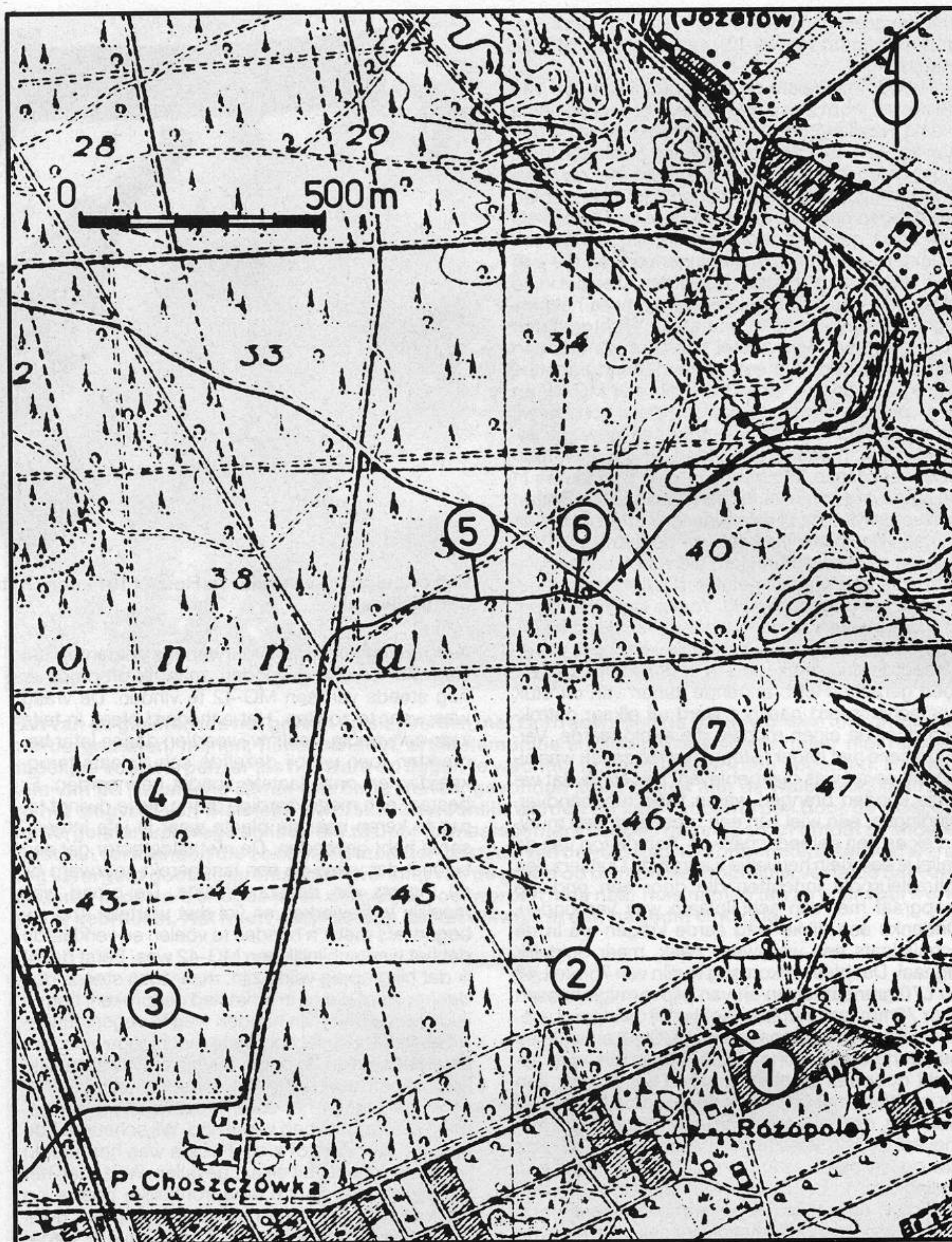
vormige frontlinie toen eenheden van het 17e Leger daarin waren doorgedrongen. Gedurende de volgende dagen wisselden de weg en de spoorlijn diverse keren van bezitter. Het 47e Leger bereikte Marcelin en Rozopole. Op 16 oktober slaagden de Duitsers erin de Russische aanval tot staan te brengen. De Russen hervatten het offensief op 19 oktober en op de 22e hadden zij de Duitsers teruggeslagen tot de lijn Zeran-Wisniewo-Rozopole-Jozefow. Zware gevechten, gepaard gaande met vele kleine tankslagen, vonden plaats rondom Wola Aleksandra en Katy Wegierskie. De 19. Panzerdivision was ingesloten tussen de Wisla en de spoorlijn Praga-Legionowo. De Russen hadden het erop gemunt de divisie af te snijden door een aanval op de lijn Rozopole-Jablonna. De Duitsers, die dit in de gaten hadden, organiseerden in het gebied Rozopole-Jozefow een aanzienlijke reserve, en brachtten de 60e en 234e Infanteriedivisies tot staan, waarna deze verward werden in een hevige slag om de stellingen.

Wanneer men de heuvellijn bij Michalow Grabina in noordwestelijke richting afloopt, kan men heden ten dage nog nagaan hoe de Russische aanval in de bossen vastliep. Eerst komt men alleenstaande schuttersputjes tegen, vervolgens in groepjes, daarna beginnen zij een linie te vormen en worden zij via loopgraven met elkaar verbonden. Dit is het punt waar men meer patroonhulzen begint tegen te komen; de bomkraters tonen het steeds groter wordende kaliber van de exploderende granaten - en tenslotte wijzen continue loopgraaflijnen erop dat hier de Russische verdedigingsstellingen begonnen. Rozopole werd tijdens de gevechten volledig verwoest. Het herbouwde gedeelte wordt thans Choszczowka genoemd, gelijk aan de plaats die aan de andere kant van de spoorlijn ligt. Groepjes struiken, schuttingpalen getekend door granaatscherven en de restanten van verwoeste huizen, dikwijls omgeven door schuttersputten en schuilplaatsen, geven dit speciale slagveld een angstaanjagende, spookachtige sfeer. Jonge houtaanplant bedekt diverse vierkante kilometers van

Het resultaat van een dag werken! Een MG 42, door Andrew (links) in de aanslag gehouden.

het omringende gebied. De oudste bomen werden in het begin van de jaren vijftig geplant. In Zolbice, bij Watiz, is een klein museum waar het tentoongestelde de titel draagt: 'Het bos als getuige van de veldslag'. Hier vindt men interessante voorwerpen zoals boomstammen met erin gedrongen kogels, granaten en granaatscherven, alsmede allerlei objecten die door de kracht van ontplofende granaten werden vastgepind. Deze tentoongestelde stukken leggen getuigenis af van de hevige gevechten die in dit gebied plaatsvonden. Helaas is een dergelijke expositie samengesteld uit bomen afkomstig uit de omgeving van Praga niet mogelijk. Alle bomen die daar tijdens de oorlog stonden werden met wortel en tak verwijderd. Eind oktober 1944 leek het gebied ten noorden van Rozopole een woestijn. Het was zelfs onmogelijk bomen aan te treffen die door ontplofende granaten met de grond gelijk waren gemaakt, aangezien alle bomen door het vuur waren verteerd. Deze voormalige bossen boden dekking aan de Duitsers. De lichte Infanteriegeschütz 18 batterij (I.I.G.18) stond opgesteld op de oostelijke hoek van de Chlubnastraat. Hier en daar vonden wij de ontstekingsbuizen van onschadelijk gemaakte artilleriegranaten behorende bij de LgrZ-23 nA, zo'n vijftig in totaal. Het feit dat wij slechts brisantgranaten tegenkwamen doet veronderstellen dat, op het gebied dat achter de heuvels lag, de artillerie vuur had afgegeven met een hoge elevatie. Granaathulzen lagen overal verspreid samen met ontstekingsmechanismen. Rondom ons vonden wij stalen bodems en sloten - alles dat was overgebleven van de mandvormige granaatkisten. Enige honderden meters naar het noordwesten stond een batterij mortieren, namelijk een schwere Granatwerferbatterie van 12 cm (s.Gr.W.). Afgezien van losse granaten, waren er grote aantallen zowel lege als volle kisten met extra lading. Bij het naderen van de stellingen hadden wij een helm en een broodzak opgegraven waarin zich scheergerei en een koppelgesp van de Waffen-SS bevonden. De stellingen die de bedieners van het geschut hadden ingenomen waren bekleed met bakstenen en planken, en er hadden zelfs deuren in gezeten waarvan thans nog slechts de hengsels waren overgebleven. We vonden nog een helm en kisten vol met gasmaskers. De stellingen lagen verder vol met allerlei niet-militaire zaken als kacheltjes, primusapparaten, borden, bekers, kleine tafeltjes, enz. Zelfs had men er grammofoonplaten. Overal lagen lege conservenblikjes. De stellingen zouden een paradijs zijn geweest als de Russische luchtmacht niet had bestaan. Precies rechts ervan vonden wij verscheidene bomkraters ontstaan door Russische vliegtuigbommen van 250kg. De Duitse 10.5cm lichte veldhouwitzer en 15cm

Kaart van Boguslaw Perzyk van de bestaande stellingen in de omgeving van Heuvel 97 bij Choszczówka. Hierop zijn de diverse opvolgende stadia van de Russische aanval te zien.

Het slagveld bij Choszczówka met het tracé van de laatste Duitse stellingen (WIG 1:25.000, 1934). 1, batterij van 75mm Infanteriegeschütz lang 18; batterij van 120mm schwere Granatwerfer (mortier) lang 42; 3, batterij van 150mm schwere Feldhaubitze lang 18; batterij van 150mm leichte Feld haubitze lang 18; 5, offensieve geschutsofstellingen; 6, luchtafweerstellingen; 7, open vlakte.

zware veldhouwitzer batterijen (10.5cm I.F.H.18 en 15cm s.F.H.18) waren in stelling gebracht langs de spoorbaan. Wij ontdekten vele door roest aangeaste granaathulzen en de restanten van houten kisten en houten of metalen munitie-aanvoerjukkens. Toen de frontlijn de heuvels was gepasseerd, verplaatsten de Duitsers hun artillerie naar de andere kant van de Wisla. Door een toeval lopen de infanteriestellingen dwars door de alleenstaande artilleriestellingen, zodat zich hier een afzonderlijk exploratiegebied bevindt. De intensiteit van de gevechten in de verschillende sectoren van het front varieerde aanzienlijk. Dit kan bijvoorbeeld worden afgeleid uit de verschillende stadia waarin de bouw van de Duitse stellingen verkeerde. De sector tussen de Wisla en de spoorlijn was de rustigste en er was daar voldoende tijd geweest om diepe loopgraven en beschutte onderkomens te graven. Een deel van de afzonderlijke stellingen, die bij een boswachtershuis beginnen, zijn echter met elkaar verbonden door een Kriechgraben (een loopgraaf waarin men zich slechts kan verplaatsen met de tijgersluipgang), teken dat de voortdurende Russische aanvallen het opwerpen van meer solide stellingen onmogelijk had gemaakt. Gedurende de nacht van 26 oktober 1944 begonnen de Duitsers hun frontlijn naar achteren te verplaatsen en trokken zich terug in pas aangelegde,

Boguslaw in het Nieporetbos tijdens het opgraven van de schedel en de helm van een lid van de 5. SS-Panzerdivision 'Wiking'. Om de helm zaten nog resten van het canvas camouflage-helmnet. Volgens de Poolse wet dient de politie altijd te worden gewaarschuwd als iemands stoffelijke resten worden gevonden. In wezen is dit theorie aangezien er in de praktijk zoveel skeletten van oorlogsslachtoffers worden gevonden, waarbij de doodsoorzaak zonder meer evident is, dat het waarschuwen van de autoriteiten dikwijls achterwege wordt gelaten. In het bijzonder is dit het geval indien het gesneuvelde Duitse militairen betreft; er worden zelfs geen officiële contacten onderhouden met het Duitse Oorlogsgravencomité. 'Hierover', aldus Boguslaw, 'hoeft men zich niet te verbazen aangezien het optreden der Duitsers bij de Polen de slechtst mogelijke indruk heeft gemaakt: niemand legt bloemen op graven van Duitse soldaten, bekende of onbekende.'

zwaar door mijnen beschermde stellingen, die over een afstand van twaalf kilometer van Jablonna, via Chotomow naar Topolina liepen. Deze hielden zij bezet tot het offensief in januari 1945. Toen na de oorlog het bos opnieuw werd geplant, werd de grond niet erg diep omgeploegd, terwijl bij diepere kuilen het ploegen slechts langs de rand geschiedde. Jarenlang konden de nieuwe bomen in het dicht beplante bos ongehinderd doorgroeien, en het leek erop of het slagveld ongeschonden zou blijven bestaan. Helaas was dat niet het geval. In 1960 werd er een gaspijplijn gelegd en in 1980 kwamen er waterleidingbuizen te liggen, terwijl in 1983 het bos te lijden had van de aanleg van elektriciteitskabels. Branden die er het gevolg van waren, en de ploegen en de bulldozers van de arbeiders vernietigden bijna de helft van het slagveld. Voeg hier nog aan toe de ontredde ver-oorzaakt door de eerdere 'schatzoekers', en men zou denken dat er niets meer is te vinden. De gevechten gedurende een periode van 48 uur waren in oktober 1944 echter zo hevig geweest, dat zelfs toekomstige generaties er de overblijfselen van zullen blijven aantreffen.

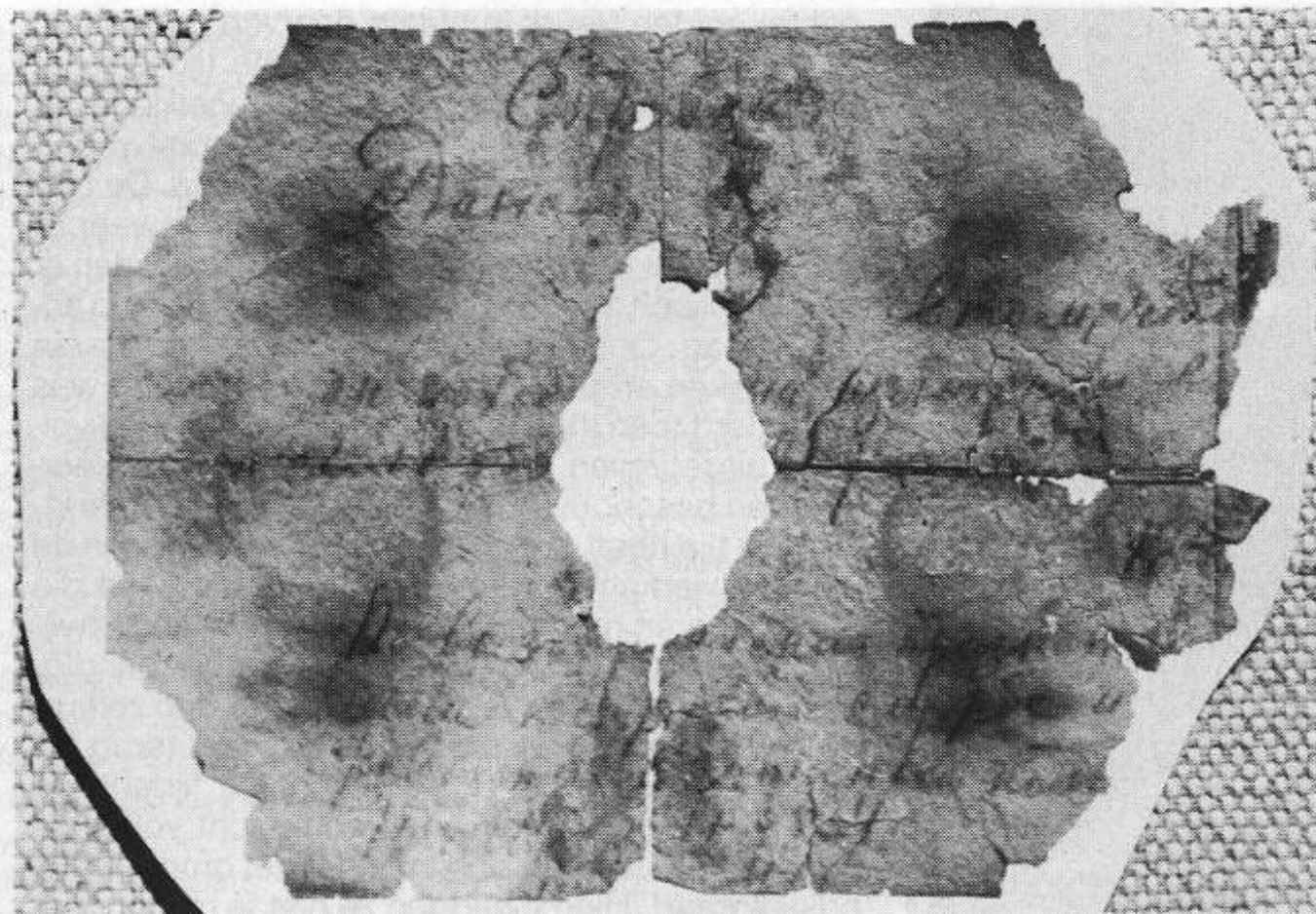
In de herfst van 1977 vergezelde Andrew mij op mijn eerste opgravingstocht naar dit bijzondere slagveld. Tijdens ons eerste bezoek hadden wij ons een algemeen indruk verschaft van de Duitse stellingen langs de weg die van het boswachtershuis naar Legionowo loopt. Een van de ondiepe met water gevulde kuilen - door de oprukkende Russische infanterie gegraven uitsparingen - lag vol met uitrustingstukken. Andrew was druk bezig munitie voor zich op te stapelen, een Russische helm, handgranaten, een Duits gasmasker, een borstel voor het schoonmaken van een Mosingeweest, een poetsdoos voor een Mauser, Duitse schouderbedekkingen, totdat hij plotseling tot de conclusie kwam dat er niets meer was ... behalve menselijk haar. Spoedig bleek dat het geen haar was, maar dat het ging om de vergane resten van een Russische overjas. Toen deze naar boven werd gehaald, zou blijken dat de overjas nog meer droevige vondsten aankondigde, waarvan de slagvelden bij Choszczowka een overvloed hebben. Twee weken later onderzochten wij de Russische stellingen recht voor de plaats waar wij de overjas vonden. De Duitse en Russische stellingen lagen hier op niet meer dan honderd meter tegenover el-

kaar. Daar staande zou je denken dat een flinke spurt genoeg zou zijn de afstand te overbruggen. Inderdaad, maar het zou wel een wanhoopsspurt zijn geworden. Na enkele meters al werd de Russische infanterie tegen de grond gedrukt door een moordend vuur. De Russische pelotons trokken

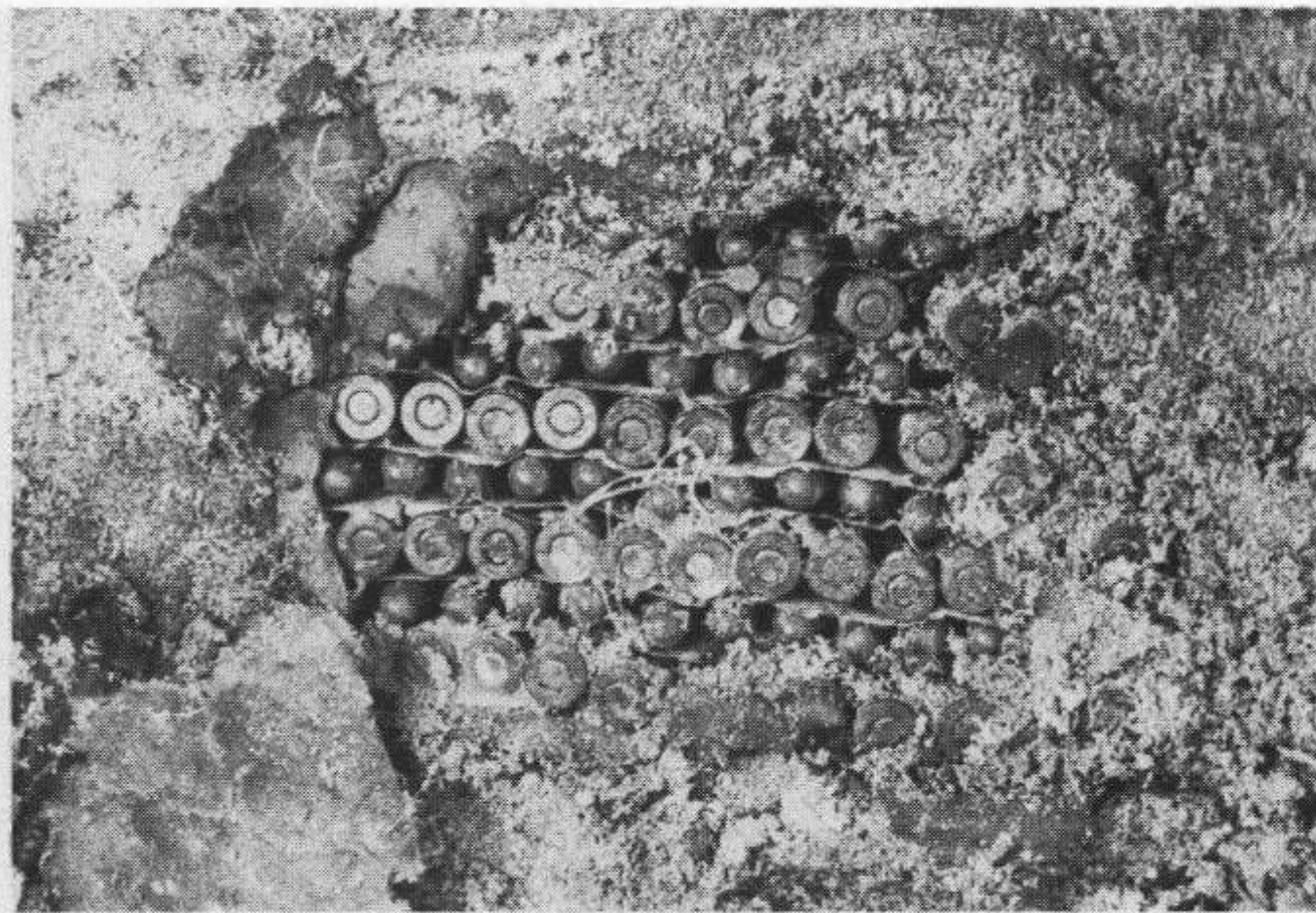
echter zelden terug; in plaats daarvan gebruikten zij hun pioniergereedschap en in de tijd die het kostte om zich in te graven, vormde tegelijk de uitgegraven aarde een levensreddende borstwering die hen uit het zicht van de vijand haalde. De pionierschap redde meer levens dan een geweer of een helm. De doorgewinterde soldaten zorgden er wel voor nooit zonder zo'n ding aan het front in actie te gaan. Ondiepe, niet voldoende uitgegraven kuilen lijken erop te wijzen dat men tot zover was gevorderd toen men de opmars voortzette. De volledig uitgegraven schuttersputjes kan men daarentegen beschouwen als een aanwijzing dat de infanterie tijd heeft gehad zich te consolideren en de weinige vierkante meters zand te verdedigen die bedekt waren met een wirwar van brandende twijgen en takken. (De verbazingwekkende handigheid waarmee de Russische infanterie zich zelfs in de hardste grond wist in te graven, gaat terug tot de Eerste Wereldoorlog; bijvoorbeeld tijdens de slag bij Przemsyl groeven in een nacht volledige Russische bataljons zich in onder het omringende prikkeldraad. Hierbij hadden ze niet te maken met zacht rivierzand, maar harde klei die vol met stenen zat. Na het onderzoeken van de diverse slagvelden komt het mij voor dat de Duitsers er een grote hekel aan hadden zich in te graven, terwijl de Russen ieder stukje veroverd terrein niet zo zuinig van schuttersputjes voorzagen.) De inhoud van de putjes was onveranderlijk dezelfde: munitie en F-1 RG-42 en RGD-33 handgranaten. Ook vonden wij PPSz of PPS magazijnen, een schoonmaakborstel van een anti-tank geweer, bekers, lepels, etensblikken en eetketels. Dikwijls ontdekten wij, om een rookgordijn te leggen, ook kleine platte flessen gevuld met carbontetrachloride en afgesloten met een glazen fiool waarin weer een andere chemische suibstantie zat. Andrew doorwoelde de schuttersputjes met de draadsonde, terwijl ik de dingen opgroef die hij vond. In een ondiepe kuil haalde ik twee 'zakken' naar boven waarin elk twintig patronen zaten voor een anti-tank geweer. In een goed afgebakende stelling, niet te ver onder het oppervlak, stoote de schop op iets ronds. Ik pakte een Russische helm op waaruit een schedel viel. Aan de binnenkant van de helm zaten, door de roestwerking, nog wat bosjes haar. De dode soldaat zat op zijn hurken, zijn lichaam leunde tegen de kant van het uitgegraven gedeelte. In zijn hand hield hij nog steeds een stuk pioniergereedschap. Op z'n rug had hij een ransel met een doos Mosinpatronen en een RPG-40. Aan z'n koppel hing een RG-42. Hoe hij werd gedood was niet vast te stellen. Naast hem lag de stoffe-

Zbyszek met een semi-automatisch 7.92mm Gewehr 43. Het wapen kwam te voorschijn bij het graven op de borstwering van een loopgraaf in het Nieporetbos. Russische soldaten hadden het onder de aarde gestopt toen zij zich ingroeven op de top van een duin die de Duitsers tevoren hadden verdedigd. Met betrekking tot vuurwapens bepaalt de Poolse wet dat een vergunning nodig is voor het in zijn of haar bezit hebben van munitie en een gebruiksgereed wapen. Indien het wapen onklaar is gemaakt en het afvuurmechanisme is verwijderd is geen vergunning vereist. In grote trekken komen deze bepalingen overeen met de thans nog in Nederland geldende vuurwapenwet uit 1919. Een nieuwe wet is in 1986 tot stand gekomen, doch nog niet ingevoerd.

Een opzienbarende vondst in de vallei beneden Heuvel 91 bij Choszczowka, was dit document dat werd aangetroffen bij het gebeente van een Russische soldaat. Het is gedateerd 1944 en vermeldt dat de soldaat in het 583e Veldhospitaal heeft gelegen, en daarna werd overgeplaatst naar een reserve regiment. Helaas is de naam van de soldaat onleesbaar.

TT munitie werd dikwijls in Russische stellingen gevonden. Merk op dat stukken van de kartonnenverpakking bewaard zijn gebleven. De Poolse wet regelt slechts de registratie van degenen die kostbare antieke voorwerpen of edele metalen hebben gevonden. Alle andere vondsten zijn voor de gelukkige vinder.

lijke resten van een mitrailleursschutter. Deze droeg ook nog z'n helm en in z'n ransel zat een DP magazijn.

Dichter bij de weg groef ik de stoffelijke overblijfselen op van een infanterist die gedood werd toen hij bezig was zich in te graven. Zijn handen zaten om z'n pionierschop; tussen zijn persoonlijke bezittingen bevond zich een ketel. Welke gedachten moeten er door hem zijn gegaan even voor zijn dood? Hij moet hebben geweten dat hij geen kans had, op dertig meter voor de Duitse schuttersputjes, in feite niet meer dan een worp met een handgranaat. Een kogel was door z'n helm en z'n schedel gegaan. Niet ver daarvandaan, nog dichter bij de weg, lag nog een infanterist. Tussen zijn persoonlijke bezittingen vonden wij een Duits identiteitsplaatje, /5/71 I.R./mot/. Het kan zijn dat hij het had weggenomen van de eerste Duitser die hij had gedood, bij Tula of waar ook zijn eenheid had gevochten tegen de 29. Panzergrenadiërdivisie (de naam ervan in 1943). Deze nam deel aan de laatste slag, die bij Kock, van de September-veldtocht. Later in de oorlog vocht de divisie op Italiaanse bodem bij San Pietro (zie *Toen en Nu* nr. 18). Dichtbij lagen de stoffelijke overblijfselen van verscheidene andere soldaten. Meer dan 40% van de menselijke resten die wij tot op dat moment hadden gevonden, lagen op het slagveld bij Choszczowka. Hopelijk zullen zij spoedig worden opgegraven en ter aarde besteld op een Russisch oorlogskerkhof in Warschau of een Duits in Modlin. Velen waren door granaatvuur gesneuveld. Een afgehouwen, met kogels doorboorde schedel lag op de borst van een van de twee soldaten die in een granaatrechter waren begraven. Dit akelige gevolg werd de meeste keren veroorzaakt door exploderende Nebelwerfer-patronen. De Duitse defensie werd gesteund door Raketengranatwerferregiment 102, dat in stelling lag bij Lomianki, aan de andere kant van de Wisla. De bossen rondom Choszczowka liggen vol met de 15cm Wurfgranaat Sprengprojectil (hoog-explosieve mortiergranaat/W.Gr.Spr.) Wij noemen ze 'bloemen' vanwege de typische vorm die zij na de ontploffing aannemen. Ik vond niet ontplofte projectielen die tot aan

de top van de springlading onder het zand lagen. Iedereen die zich in een gevecht tegen de grond moest gooien, of iemand die geruime tijd slagvelen heeft geëxploreerd, weet wat granaatscherven kunnen uitrusten. Overall kwam wij ze tegen. In mijn verzameling voorwerpen die door granaatscherven zijn beschadigd, komt men vrijwel alles tegen: patroonhulzen, handgranaten, magazijnen, helmen, pionierschoppen, veldflessen, verrekijkers, enz. Ik bezit zelfs door granaten beschadigde lepels, aanstekers en zakmessen. De soldaten moeten behoorlijk gebaald hebben als kogels of granaten gaten hadden gemaakt in hun veldflessen en eetketeltjes, nadat zij er uren aan hadden besteed hun namen, omgeven door allerlei krullen, erin te graven.

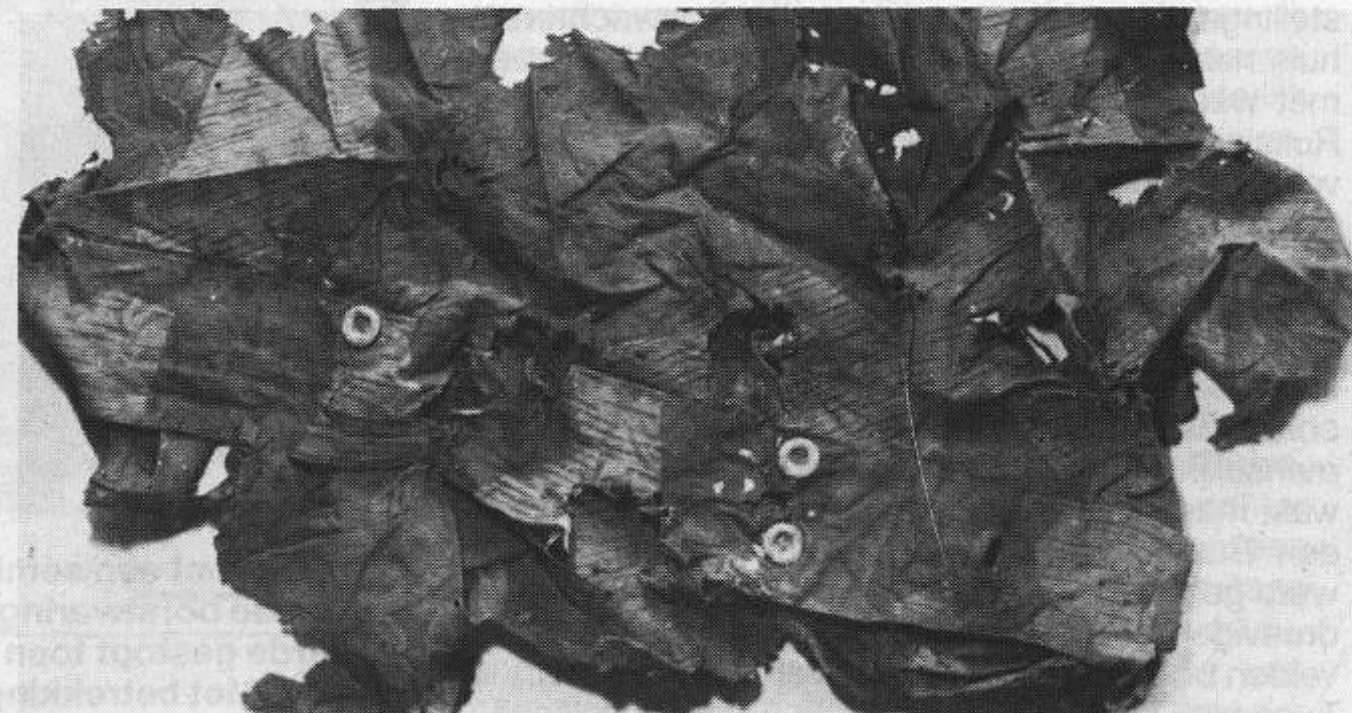
Russische uitrustingsstukken waren ook te vinden in Duitse stellingen, namelijk op die plaatsen waar de Russen erin slaagden de vijandelijke loopgraven te bereiken. In een mitrailleurpost voor het boswachtershuis ontdekte ik grote stukken van een Wehrmacht poncho. Op bijna elk plekje lag wel iets. Een 76mm brisantgranaat had een voltrefter geboekt op een van de mitrailleurposten. Alles dat was overgebleven waren stukken onderbeen, nog in de schoenen gestoken, die bij de enkels van de rest van het lichaam waren gerukt; voorts een koppel, Mauser patroontassen, een bajonet, een dekkleed met daaronder een complete poetsuitrusting voor een MG-34, een kist voor een reserve loop, en een broodzak met persoonlijke bezittingen, waaronder tot mijn verrassing een Pools standaard horloge, waarschijnlijk een souvenir uit de veldtocht van 1939. Voor de stellingen ontdekte ik een massa hulzen van lichtpatronen en een MP-35 staartstuk. Op het talud van een verbindingsloopgraaf vond ik een leeg foedraal voor het vervoeren van steelhandgranaten en vijf in papier gewikkelde Gew.Spr.Gr.30/2. Overall rondom kon je de gevolgen zien van de verwoede aanvallen van de Russische luchtmacht - stabilisatoers van kleine bommen en hulzen van 23mm boordgeschut. We vonden ook niet ontplofte 2,5kg fragmentatiebommen en zelfs een van 50kg.

Daar waar de Duitse linie ombuigt naar Heuvel 97 liep deze langs de rand van een kleine opening in het bos die zwaar was versterkt. Ten westen van deze opening waren twee kanonnen ingegraven geweest, terwijl drie stuks Flak 3.7cm lang 18 buiten het ontboste gedeelte in stelling hadden gestaan. Elke stuksbemanning had een eigen schuilplaats vlak naast het geschut. Overall lagen patroonhulzen; we vonden er meer dan honderd. In de schuilplaatsen en in de verbindings- en naderingsloopgraven, groeven wij dertien akentachtige foedralen voor brisantgranaten en enkele grote patroonhouders. Zoals gewoonlijk was alles beschadigd door granaatscherven. In de infanteriestellingen vonden wij enkele 361-LP handgranaten, Russische en Duitse helmen, magazijnen voor een Gewehr 43, de restanten van een radiozender en van munitiekisten, een zwarte veldmuts van synthetisch fiber, Duitse schoenen en dekens. De Russen veroverden de luchtafweerstellingen, maar 200 meter verder werden ze tot staan gebracht en snel weer teruggeworpen. Drie Russen lagen in een van de verbindingsloopgraven en twee nog wat dichterbij. Terwijl zij door granaatslagen onklaar gemaakte loopgraven weer uitgroeven, gooiden de Duitsers alles wat de vijand had achtergelaten op de borstwering - vandaar de drie PPSz pistoolmitrailleurs die tevoorschijn kwamen tussen alle andere dingen die er onder het zand lagen.

Verderop liep de Duitse frontlijn door de heuvels, over de top van Heuvel 97 die een segment uitmaakt van een hoefijzervormig duin. Samen met Jurek die de omgeving al twintig jaar tevoren had doorzocht en bekeken, begon ik de stellingen stuk voor stuk te onderzoeken. De Russen waren erin geslaagd het zuidelijk segment te veroveren en de vijand uit de 'hoefijzer' vallei te verdrijven naar het noordelijk segment (Heuvel 97), waar de Duitsers zich hadden ingegraven en hun verdediging hadden versterkt met twee of drie stuks afweergeschut van 2cm lang 38. Hier waren veel granaten en magazijnen achtergelaten. De Russische infanterie die zich ingroef in de vallei moesten kiezen tussen het veroveren van Heuvel 97, of sneuvelen

Zbysek wankelt onder het gewicht van een 150mm Wurfgranaat; een hoog-explosieve raket.

Een merkwaardig goed bewaard stuk van een Wehrmacht poncho of Zeltbahn, gevonden in de buurt van het boswachtershuis bij Choszczowka.

in het spookachtige licht van de Leuchtpatronen en de dood en verderf zaaiende snelvuurkanonnen. Zij slaagden erin de heuvel te nemen, maar een Duitse tegenaanval met steun van tanks herwon het noordelijk gedeelte van het duin. Ondanks een hevig bombardement en direct vuur vanaf de top van het zuidelijk segment, wisten de Duitsers stand te houden. Het feit dat wij dikwijls dertig of meer veiligheidspennen van handgranten in afzonderlijke Duitse stellingen vonden levert voldoende bewijs op voor de aanhoudende Russische aanvallen.

Stoffelijke resten van Duitse militairen zal men niet vinden op het slagveld van Choszczowka, omdat tijdens hun ongehinderde terugtocht gedurende de nacht van 26 september, de Duitsers al hun sneuvelde meenamen. Op Heuvel 97 vond Jerek op een keer een Russische infanterist, die zijn pistoolmitrailleur nog omklemde, en die bovenop het lijk van een Duitser lag. Dat wij met een Duitser te maken hadden konden wij vaststellen aan de hand van zijn herkenningsplaatje, het enige overblijfsel waaruit bleek dat hij tot een Luftwaffenfeldbataillon had behoord. Dergelijk eenheden waren vanaf half september 1944 toegevoegd aan het IV. SS-Panzerarmee-korps. Toen de 73. Infanteriedivision, de 1. Kavalleriedivision en eenheden van de Fallschirmpanzerdivision "Herman Göring", die de Hongaren en het overgrote deel van de 19. Panzerdivision vervingen, uit het gebied werden teruggetrokken, maakten de Luftwaffe eenheden tenminste een derde uit van de door gevechtsmoeheid aangetaste SS divisies. Bij Choszczowka gevonden helmen, koppelgespen en lepels, gemerkt met de adelaar van de Luftwaffe, zijn een ander bewijs van de aanwezigheid van deze grondtroepen die een belangrijk aandeel hadden in het laten vastlopen van de Russische aanvallen.

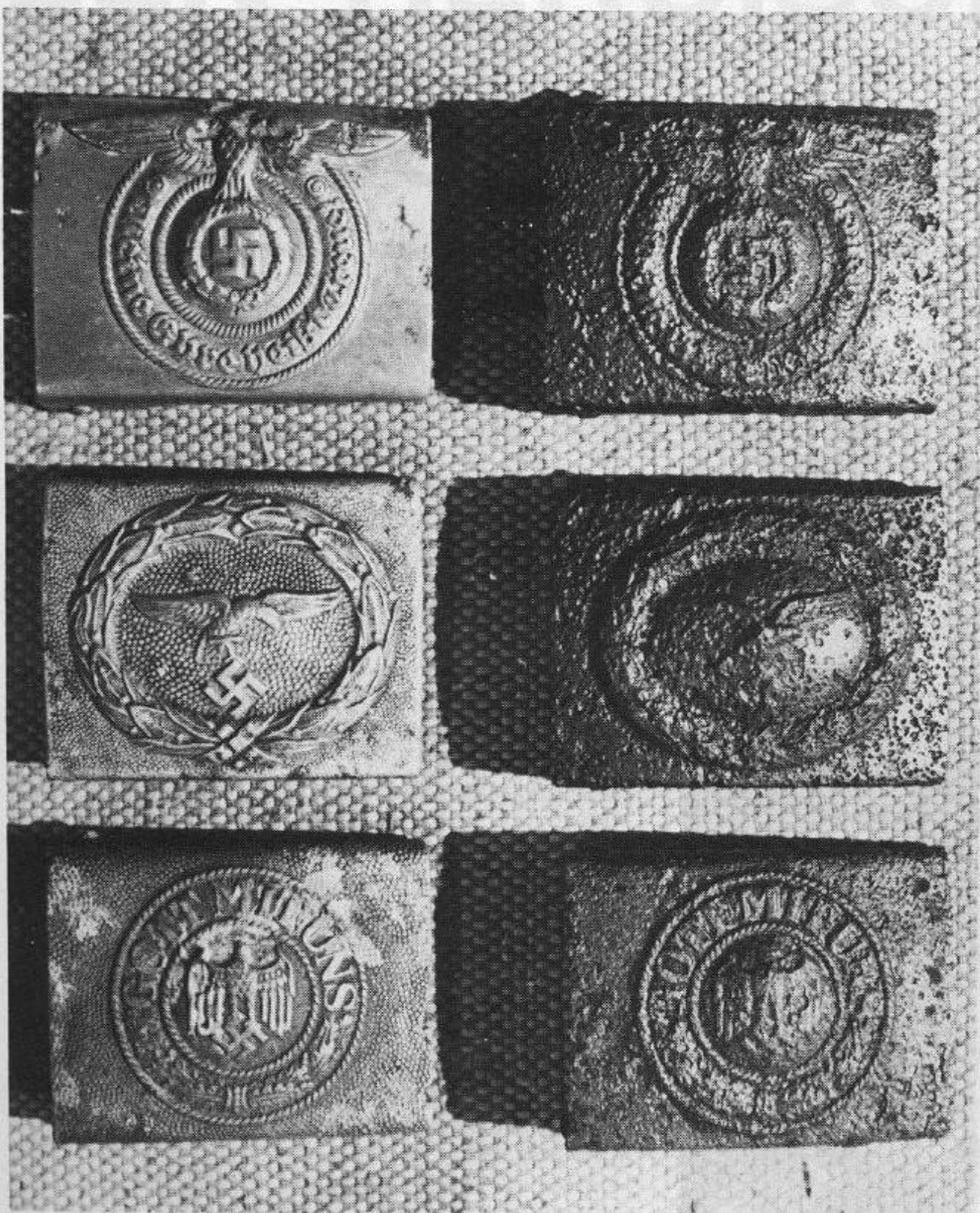
Achter Heuvel 97 liggen akkers en weilanden, gevolgd door een tweede rij duinen. Op 22 november 1980 besloten wij de volgende sectoren van het front te onderzoeken. Wij begonnen bij de oostelijke rand van Choszczowka waar eens de Russische artillerie stond opgesteld bij uitgebrande huizen die verstrooid tussen de pijnbomen lagen. Tevoren had ik hier al de stellingen gelocaliseerd van 120mm mortieren. Wij zochten naar mortiergranaten die nog in goede staat waren en die onschadelijk konden worden gemaakt. Na een uur zoeken tussen de rommel, stukken riolering en gebroken dakpannen, groeven wij er een stapel van achttien stuks op. We gingen snel verder over de akkers

Door de toenemende bouw van zomerhuisjes en ontspanningscentra in de bossen, worden rondom Praga langzamerhand de littekens van de oorlog uitgewist.

naar Josefow. Het hele gebied is een recreatieoord voor vakantiegangers en de zomerhuisjes schieten als paddestoelen uit de grond. Een goed bewaarde Duitse loopgraaf loopt via de heuvels langs de weg Legionowo-Rembelszczyzna. In een van de stellingen vonden wij een koffervormige kist om steelgranaten te vervoeren. Verderop lag een Duitse helm, een DP magazijn, en 23mm lt. granaathulzen. Toen daarna de metaaldetector langzamerhand steeds minder reageerde en tenslotte helemaal stil viel, produceerde het apparaat enkele honderden meters verder in de loopgraaf plotseling een zeer krachtig signaal. 'Dat moet een stuk van een tank zijn, dacht ik bij mijzelf. De schop raakte vast in een laag weggroten verbindingschakels van een patroonband voor een mitrailleur

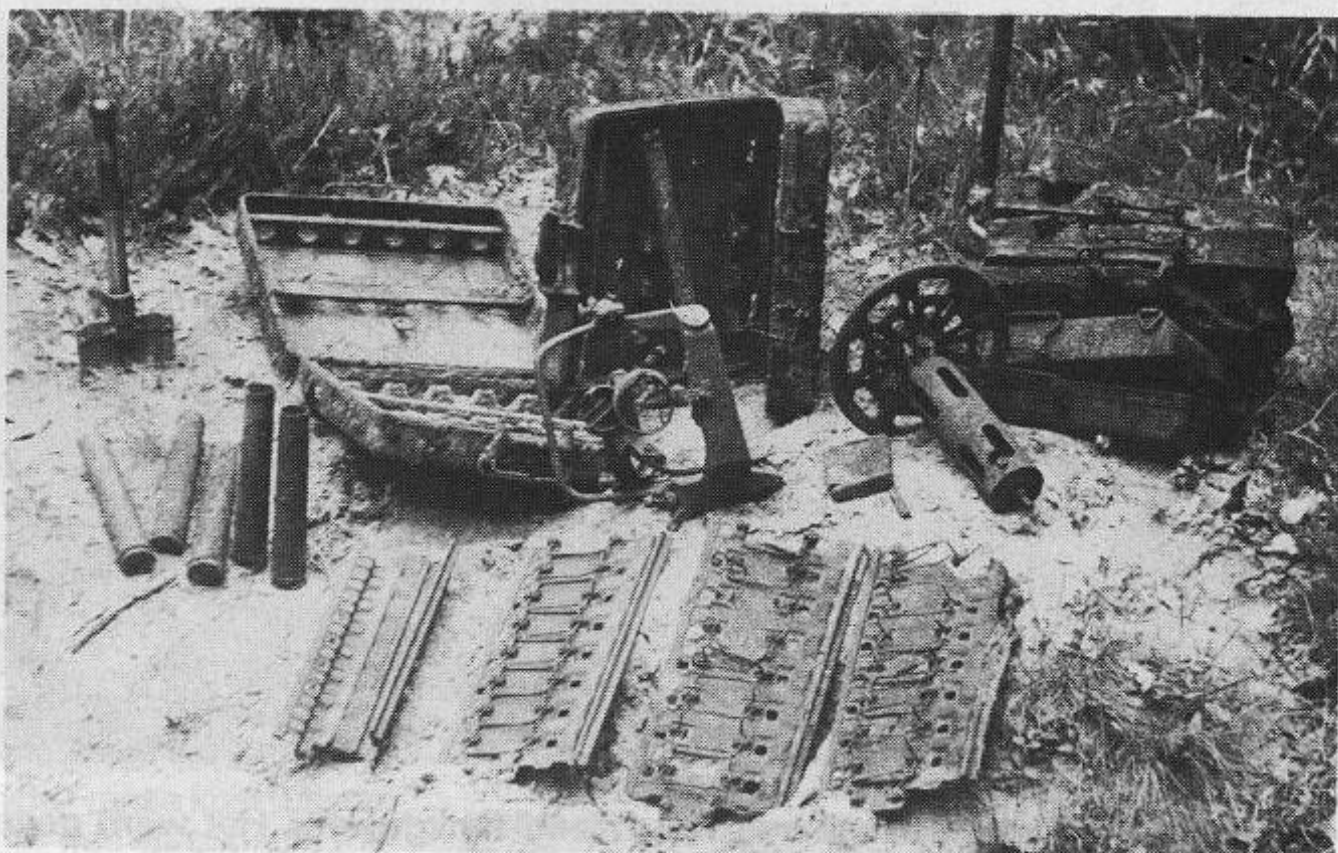
van het type Maxim. Er moesten er massa's liggen en ik stond op het punt op te houden met graven toen de schop plotseling op een massief voorwerp stootte. Met z'n hand legde Andrew een soort handgreep bloot. Het leek op een ... neen het kon niet waar zijn, maar was het wel. Wij waren op een vrijwel compleet Russisch PTRS-41 anti-tankgeweer gestoten. Terwijl wij het uit de grond trokken, schraapte het tegen iets aan dat eronder had gelegen. Met de schop ontblootte ik een dikke pijp en was ik in staat de vorm vast te stellen van het voorwerp. Eerst konden wij onze ogen nauwelijks geloven, maar het was een loop van een mortier. Wij begonnen als gekken te graven en enkele minuten later bleek dat wij een complete Russische 82mm mortier M37 hadden gevonden. Vijf minuten later

Een mooie collectie van zowel uit een legering als uit staal vervaardigde Duitse koppelgespen van respectievelijk SS, Wehrmacht en Luftwaffe-eenheden die betrokken waren bij de gevechten rondom Warschau.

Reden tot alarm! Een opgegraven Russische bom van 50kg.

Overblijfselen van een Duitse 3.7cm luchtafweerstelling, met inbegrip van de telefoonhaspels.

'40~'45
TOEN & NU

Wrakkenberging

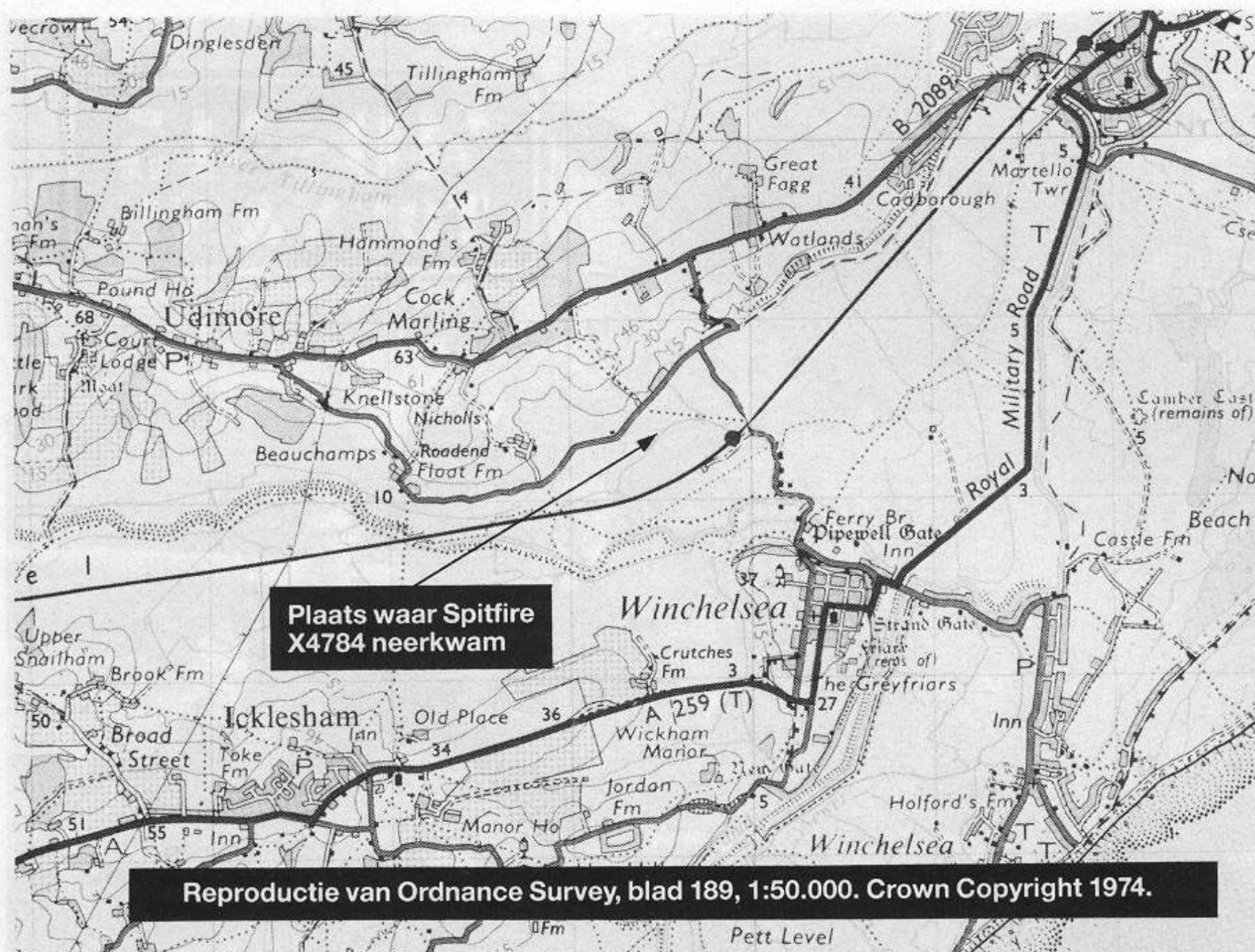
EEN HEROÏSCHE OPGRAVING PILOT OFFICER CHARLES BARBER

In de middag van vrijdag 24 april, 1942, even voor een uur, maakte de negen jaar oude James Cleeland een wandeling met z'n ouders in de richting van de stadspoort van het oude stadje Winchelsea in Sussex. De jonge James, zeer geïnteresseerd in vliegtuigen, hoorde het geluid van een overvliegende Spitfire maar door de grote hoogte waarop het toestel vloog kon hij niet met het blote oog vaststellen of het werkelijk een Spitfire was. Ongeveer een kilometer verderop, aan de andere kant van de Brede Valley, zat een boerenzoon, Robert Mair, z'n boterhammen op te eten in een schuur op de Roadend Farm in Udimore. Ook hij hoorde het geluid van de Spitfire, maar besteedde er weinig aandacht aan; het geluid van een vliegtuig of het zien ervan was in deze tijd zo normaal geworden dat het geen gewone dag zou zijn als je in de lucht geen Spitfires zag. Maar opeens kregen James Cleeland en Robert Mair meer belangstelling voor de Spitfire door het geluid van de motor dat steeds luider en luider werd terwijl het gierende loodrecht naar beneden kwam. In de eerste paar seconden leek het wel of de motor haperde maar na wat gesputter kwam hij weer op gang en maakte een hels lawaai. Het geluid van de gierende Merlin, die ongetwijfeld boven z'n kracht werkte, was hoogst angstaanjagend voor de mensen op de grond die in spanning wachtten op de climax van wat duidelijk een terminale duikvlucht was. Veel mensen in Winchelsea en in het nabij gelegen Rye, bang voor een afschuwelijke ramp, zochten snel dekking, maar de jonge Robert Mair, niet letvend op eventueel gevaar, rende de schuur uit om te zien wat de oorzaak van al het lawaai was. De lucht afzoekend kon hij niets ontdekken, maar een ontstellende plof deed hem in de richting van een van de akkers kijken beneden in de vallei bij de boerderij. De stilte

na het afschuwelijke geluid van de boven z'n toeren werkende Merlin was haast griezelijk; het vreselijke gegier was op slag weggefallen na de enorme klap die volgde toen het vliegtuig de grond raakte. Aan de overkant van de akkers zag Robert een gigantische zuil water, rook en stoom opstijgen uit een van de afwateringssloten die kris-kras door de vallei liepen. In tegenstelling echter tot Robert had James Cleeland het vliegtuig in zijn val waargenomen toen hij het eindelijk in het oog kreeg op het moment dat het, in een verticale duik, met volle kracht de grond naderde en het zonlicht daarbij, voordat de Spitfire neerstortte, weerkaatst werd door het perspex van de cockpit en het in lichte kleuren uitgevoerde schilderwerk. Kort nadat het was neergekomen kwam er in het westen van Winchelsea een mist van fijne waterdruppels neer, afkomstig van de zuil die was ontstaan toen het vliegtuig de grond raakte en waarvan het water daarna door de wind werd opgevangen en weer weggeblazen. Op de jonge James Cleeland lieten deze verschrikkelijke seconden een indruk achter die hem z'n hele leven niet meer zou verlaten; het geluid, het zien van het neerstorten en de fijne mist van druppels die op hem en z'n ouders neervielen, bijna een kilometer verderop, zouden altijd in zijn herinnering blijven. In 1986 zei hij daar herhaaldelijk nog aan te denken, maar hij was niet de enige wiens gedachten dikwijls terugkeerden naar de gebeurtenissen van die dag. Eerder die dag was Spitfire X4784 van No. 140 Squadron opgestegen van RAF-Benson in Oxfordshire, om op grote hoogte een foto-verkenningvlucht te maken boven de Franse kust tussen Calais en Boulogne. De X4784 was een Spitfire PR IV foto-verkenningvariant van de Mark V jager. Eigenlijk was het vliegtuigcasco een verbeterde Mk

Geheel Boven: Leden van No. 140 Squadron in RAF Benson in de meer ontspannen dagen van 1942 bij een van hun Spitfires PR IV foto-verkenningstoestellen. Charles Barber staat in de achterste rij, tweede van links. **Boven:** Spitfire X4784 in 1942 voor het fatale ongeluk in april van dat jaar.

Reproductie van Ordnance Survey, blad 189, 1:50.000. Crown Copyright 1974.

II, maar uitgerust met een Merlin 65, het wapentuig eruitgehaald en voorzien van extra 66-gallon tanks in de voorste vleugelsectie. Onder de vleugel was een F.8 camera gemonteerd, terwijl er een dubbele rij F.24 cameras was aangebracht in de vliegtuigromp achter het pantser van de stoel van de piloot. Zeer merkwaardig, maar dit vliegtuig was helemaal zacht rose geverfd, een nogal ongewone kleur voor dit glanzende gevechtsvliegtuig. Rose echter, bleek een goede camouflagekleur te zijn bij het uitvoeren van opdrachten op grote hoogte, of tegen een bewolkte achtergrond. De effectiviteit van deze kleur op lage hoogte of tegen de achtergrond van het landschap was echter niet zo klaarblijkelijk! Achter het instrumentenbord van deze nogal 'lieflijke' Spitfire zat de 22-jarige tweede luitenant-vlieger (Pilot Officer), Charles Bertram Barber, uit Yorkshire. Hoewel dit soort vluchten naar Calais door de PR Spitfire piloten beschouwd werden als een routinevlucht en vrij ongevaarlijk, bepaalde het lot op deze vrijdag dat Barber van zijn missie niet zou terugkeren.

Wat er precies gebeurde met Charles Barber zal wel altijd verborgen blijven, maar de meest voor de hand liggende verklaring is dat hij het slachtoffer is geworden van zijn niet goed functionerende zuurstofuitrusting, een oorzaak die meer dan eens verantwoordelijk is geweest voor het verlies van RAF vliegtuigen in de oorlogsjaren 1939-1945. Op de hoogte waarop Barber tijdens z'n missie moest vliegen, heeft hij zeker zuurstof nodig gehad, en iedere onderbreking of hapering van de toevoer zouden vrijwel onmiddellijk fatale gevolgen hebben. Ervan uitgaande dat hij tijd had om zich te realiseren wat er aan de hand was, zou het wel eens kunnen zijn dat hij of te zwak was, of reeds te zeer gestoord in zijn motoriek om zelfs maar de kap van de cockpit te kunnen openen om er uit te springen. Ook zou hij in de gegeven omstandigheden te veel kracht nodig hebben gehad om de stuurknuppel naar voren te duwen voor een duik naar minder ijelere lucht. Wat er waarschijnlijk is gebeurd is dat hij bewusteloos is geraakt en voorover op de stuurknuppel is gevallen, waardoor de X4784 in een verticale loodrechte duikvlucht terecht kwam. Als Barber bij bewustzijn zou zijn gekomen in een lagere luchtlaag is het goed denkbaar dat hij toch niet bij machte zou zijn geweest de X4784 uit zijn duikvlucht te halen, maar het is meer dan waarschijnlijk dat hij tijdens z'n steile val bewusteloos is gebleven.

De zuurstoftheorie wordt niet bevestigd door de gegevens voorkomende op de registratiekaart van de X4784, van het Ministerie voor Luchtvaart, het zogenaamde 'Form 78'. Daarop staat vermeld dat het verlies van het toestel is veroorzaakt door een luchtgevecht. Dit wordt echter niet bevestigd door Duitse rapporten waarin geen gevechten worden genoemd van toestellen van de Luftwaffe, noch melding wordt gemaakt van claims waaruit zou kunnen worden afgeleid dat Barber werd neergeschoten. Ook getuigen op de grond hebben niets

gehoord van vurende mitrailleurs of kanonnen. Het is natuurlijk mogelijk dat Barber boven de Franse kust werd geraakt door afweergeschut en gewond op de terugweg was, maar tenslotte zijn bewustzijn verloor. De meest voor de hand liggende verklaring voor de aantekening op de registratiekaart is dat met het oog op de operationele missie van de laatste vlucht van de X4784, er automatisch vanuit werd gegaan dat het verlies het gevolg was van een luchtgevecht. De diepte waarop het wrak zich in de grond had geboord, maakte het onmogelijk het vliegtuig of de piloot ook maar aan enig onderzoek te onderwerpen om de precieze oorzaak vast te stellen.

Het punt waar het vliegtuig naar beneden kwam ligt op de zuidelijke oever van de New House Petty Sewer, Dumb Woman's Lane, bijna 900 meter ten westen van het station van Winchelsea. Hoewel dichtbij het stadje, kwam het vliegtuig in feite neer in het kerkdorp Udimore en politieagenten uit zowel Udimore als Winchelsea bezochten de plaats van het ongeluk. Aan inspecteur Thomas Amos van de Afdeling Oorlogsincidenten van het politiebureau in Rye, werd echter overgelaten het officiële rapport inzake het ongeluk in te vullen. Dit document geeft als tijd 12.55 uur, maar inspecteur Amos kon alleen maar raden om welk type vliegtuig het ging, en hij tekende dan ook aan: 'Waarschijnlijk een Spitfire jachtvliegtuig'. Een paar honderd meter zuid-westelijk, was een baggermachine van de River Authority bezig sloten schoon te maken toen de Spitfire neerstortte. Op instructie van de politie en het 16e Bataljon Durham Light

DIV. REF. <u>C/17/23</u>		H.Q. REF. <u>RA7 115/5/42</u>	
CRASHED AIRCRAFT REPORT			
Parish <u>Udimore</u>	Date <u>24 April. 1942</u>	Time <u>12.55 hrs.</u>	
Exact Location <u>On bank of dyke in marsh land 800 yards west of Winchelsea Railway Station.</u>			
Map Reference <u>330.368</u>			
British, Allied or Enemy <u>British</u>	Type <u>Believed Spitfire Fighter.</u>		
Condition of Machine <u>Totally wrecked and buried.</u>			
CREW			
Killed	Seriously injured	Slightly injured	Unhurt
Not traced	<u>1 (presumed)</u>		
Disposal of crew <u>Pilot apparently buried in wreckage. Awaiting arrival of R.A.F. Crash Party.</u>			
Which R.A.F. Station notified <u>Hawkinge</u>			
Time and Date of notification <u>13.50 hrs</u>			
I. P. - 20483			

Het politieformulier gebruikt voor neergestorte vliegtuigen, ingevuld door inspecteur Thomas Amos, merkt op, dat zelfs het type toestel niet met zekerheid bekend was, laat staan dat men iets wist over het lot van de piloot. De kracht van de inslag was zo sterk geweest, dat niet veel meer dan de poten van het landingsgestel boven de oppervlakte uitkwamen.

Detail of Occurrence	
A British aircraft, believed to be a Spitfire Fighter, was seen to crash from a fairly great height, at a fast speed, into to ground. The aircraft was completely buried. Efforts were made to remove part of the earth, but the water from the adjoining dyke prevented any succesful result. No crew were seen to bale out of the machine. Military, Fire Service and Civil Police attended. Military Guard provided by 16 Bn. D.L.I. All services, excepting military guard, withdrew at 15.30 hrs.	
Time and Date information received by Police <u>1300 hrs. 24 April. 1942.</u>	
Signature <u>Thomas Amos.</u>	Insp

Charges to pay
s. d.
RECEIVED

POST OFFICE
TELEGRAM

No. 176
OFFICE STAMP
ARMTHORPE
25 AP
42
DONCASTER WORKS

Prefix. Time handed in. Office of Origin and Service Instructions. Words.
12.20 Wallingford 49

From m

RB OHM5

Mr Barber 104 Doncaster Road
Armthorpe Doncaster - Yorks

Regret to inform you that your son P/O Charles
Bertram Barber is missing as the result of
and operations on Friday 24th April 1942 latter
follows stop any further information received
will be immediately communicated to you
stop
O.C. NO. 140 Squadron

For free repetition of doubtful words telephone "TELEGRAMS ENQUIRY" or call, with this form "B or C"
at office of delivery. Other enquiries should be accompanied by this form and if possible, the envelope

Het nogal onverschillig aandoende telegram dat Squadron Leader Mesurier naar George Barber stuurde met de mededeling dat zijn zoon werd vermist.

Infantry dat ook ter plekke was, moest de geschrokken dragline bestuurder met z'n machine naar de plaats van het onheil gaan om te proberen het wrak en de piloot uit te graven. Dat was een hopeloze taak. Het punt van inslag was duidelijk gelegen op de oever van de zes meter brede rivier en niet in het water, en hoewel er werd gegraven tot een diepte van 3,5 tot 4,5 meter, stroomde het uitgegraven deel steeds onder en werd het wrak niet blootgelegd.

De jonge James Cleeland was tegen deze tijd op de plaats van het ongeluk aangekomen, maar al wat hij zag waren hopen modder en geen spoor van het vliegtuig. Robert Mair echter herinnert zich dat er een paar wrakstukken langs de kant van het riviertje lagen, met name de twee voornaamste montagedelen van het landingsgestel. Om 15.30 uur werd die middag het werk opgeschort, terwijl de Durhams achterbleven om de plek te bewaken. Later kwam er nog een team van No.49 Maintenance Unit, van RAF-Faygate, om de zaak te bekijken maar ook de mensen van deze Onderhoudseenheid kwamen tot de ontdekking dat ze niets konden doen, en zij vertrokken weer na het bijebrengen van de paar wrakstukken. Onder die stukken bevonden zich restanten van tenminste een van de op de vleugels gemonteerde F.8 camera's; genoeg bewijs om de verdwijning van Pilot Officer Barber met dit ongeluk te verbinden.

Het duurde echter nog wel enige tijd voordat de autoriteiten met zekerheid konden vaststellen dat het hier ging om de X4784. Op zaterdagmiddag 25 april kon de commandant van No. 140 Squadron, majoor-vlieger (Squadron Leader) Mesurier, Mr. Barber, door middel van een telegram dan ook alleen maar laten weten zijn zoon werd vermist. Er waren toen nog geen andere bijzonderheden beschikbaar. In een daarop de volgende dag aan Mr. en Mrs. Barber geschreven brief kon Mesurier nog steeds geen nadere gegevens verstrekken over het lot van Charles Barber; hij sprak zelfs nog de hoop uit dat hun zoon misschien krijgsgevangen was gemaakt. Van deze gedachte ging ook het Ministerie voor Luchtvaart uit dat, in een brief van 30 april er nog eens de nadruk op legde dat hij alleen maar werd vermist na een operationele vlucht, hetgeen niet noodzakelijk inhield dat hij was omgekomen of gewond was geraakt. Hoewel men dit al kort na het ongeluk moet hebben geweten, duurde het, om onverklaarbare redenen, vijf maanden

voordat het Ministerie de ongeruste familie Barber moest medelen dat het vliegtuig van Charles was gevonden in een zijriviertje van de Brede, in de omgeving van Rye in Sussex. Bovendien werd in die brief aan de ouders ook verteld dat de stoffelijke resten van hun zoon niet was gevonden, wat het gevolg was van het feit dat het toestel zo diep was ingeslagen. Om hun vertwijfeling nog groter te maken, vermeldde de brief ook nog dat er zes maanden overheen moesten gaan voordat men definitief aannam dat hij dood was.

Niet bereid er zich bij neer te leggen dat het dode lichaam van zijn zoon niet kon worden opgegraven, trok Mr. Barber de beslissing van het Ministerie voor Luchtvaart in twijfel de bergingspogingen stop te zetten. Na het verstrijken van de zes maanden, nam Mr. Barber contact op met zijn parlements lid, de Right Hon. T. Williams, die tevens Minister van Landbouw en Visserij was, er op aandringend dat er iets gedaan zou worden aan het opgraven van het lijk van zijn zoon. Namens hem schreef Williams naar de Onderminister voor Luchtvaart, kapitein Harold Balfour. Op 26 november 1942 ontving hij hierop een antwoord waaruit hij kon opmaken dat er geen hoop op bestond dat er nog verdere acties zouden worden ondernomen. De brief luidde als volgt:

Ik schrijf U in antwoord op Uw brief van 24 november, waarin was bijgesloten een brief van een van Uw kiezers, Mr D.G. Barber, Doncaster Road 104, Armthorpe, Doncaster, wiens zoon, Pilot Officer Charles Bertram Barber, helaas het leven verloor tijdens een operationele vlucht.

Ik heb inlichtingen ingewonnen naar aanleiding van het verzoek van Mr. Barber om iets te doen opdat het wrak wordt geborgen van het vliegtuig van zijn zoon, dat is gevonden in een zijrivier van de Brede in Udimore in de omgeving van Rye in Sussex. Ik moet U echter tot mijn leedwezen mededelen dat, naar wat ik heb vernomen, het onmogelijk is het vliegtuig op te graven. Om dit bergingswerk uit te voeren zou men de rivier moeten afdammen en er zijn ook nog andere moeilijkheden waar men rekening mee moet houden.

Het spijt mij zeer dat ik niet kan voldoen aan de wens van Mr. Barber en ik hoop dat hij begrip heeft voor de redenen waarom. Als U hem schrijft zou ik U heel dankbaar zijn als U aan hem mijn diepste gevoelens van medeleven zou willen overbrengen

met het onherstelbaar verlies van zijn zoon, en dat het mij spijt hem niet te kunnen helpen op de wijze zoals hij gaarne had gezien.

Hoogachtend, Harold Balfour.

Verschillende gebeurtenissen sindsdien hebben bewezen dat het standpunt van het Ministerie van Luchtvaart in 1942 dat bergingswerk niet mogelijk was, juist is gebleken als men uitgaat van de toestand van de grond op de plaats van het ongeluk en de middelen die men in die tijd ter beschikking had (of juist niet). De beweegreden van de familie Barber een verzoek in te dienen een poging te ondernemen het wrak op te graven, kwam voort uit het feit dat men niet begreep dat het Ministerie voor Luchtvaart beweerde dat het onmogelijk was zonder dat er, afgezien van een halfhartige poging kort na het ongeluk, iets werd gedaan dat duidelijk had kunnen vaststellen dat het bergingswerk onuitvoerbaar was. Na de winter van 1942-1943 begon Mr. Barber opnieuw campagne te voeren om het stoffelijk overschot van zijn zoon op te graven om het vervolgens op passende wijze ter aarde te bestellen.

Naar aanleiding van een verzoek van Mr. Barber, nam het Ministerie voor Luchtvaart in februari 1943 de ongebruikelijke stap de familie Barber een topografische kaart te zenden van het gebied rondom Hastings, waarop met rood de plaats van het ongeluk was aangekruist. In zijn officiersuniform van de Home Guard ging Mr. Barber op een eenzame pelgrimstocht per trein, bus en taxi naar de plaats waar zijn zoon was omgekomen. Hij ging ook op bezoek bij de landbouwer Mr. Mair Sr. en anderen die over het ongeval kennis uit de eerste hand bezaten. Hoewel hij nogal was aangeslagen door zijn reis, was hij toch tevreden dat hij in ieder geval de plaats van het ongeluk had gezien, maar hij geloofde nog steeds niet dat een opgraving onmogelijk was. Voorlopig diende hij echter geen verzoeken meer in een bergingspoging te ondernemen.

Na het einde van de oorlog in Europa, werd de Britse Oorlogsgravenstichting, de Commonwealth War Graves Commission, belast met de oprichting van gedenktekens voor luchtmachtpersoneel uit het Britse Gemenebest en de kolonië van wie het graf niet bekend was. Het monument voor diegenen die hun leven verloren hadden in het Ver-

Protection of Military Remains

B I L L

To secure the protection from unauthorised interference of the remains of military aircraft and vessels that have crashed, sunk or been stranded and of associated human remains; and for connected purposes.

Presented by Mr. Michael Mates
supported by
Mr. Robert Atkins, Mr. Nicholas Soames,
Mr. Neil Thorne, Mr. John Stokes and
Sir Nicholas Bonsor

Ordered, by The House of Commons,
to be Printed, 4 December 1985

LONDON
Printed and published by
Her Majesty's Stationery Office
Printed in England at St Stephen's
Parliamentary Press
£2.30 net

[Bill 30]

(303068)

49/3

enigd Koninkrijk en op het Europese continent werd geplaatst in Runnymede boven de Thames en droeg 20.547 namen: waaronder ook die van Pilot Officer Barber op Panel 68. In het namenregister staat vermeld: 'BARBER, Pilot Offr. Charles Bertram, 47734, R.A.F. (V.R.) 140 Sqdn 24th April. Age 22. Son of D. George Barber and Edith Barber of Armthorpe, Yorkshire'. Op 17 oktober 1953 ont-hulde koningin Elizabeth het monument tijdens een herdenkingsbijeenkomst die door veel familieleden van de omgekomenen werd bijgewoond. De nog steeds rouwende ouders van Charles Barber waren er niet bij. In plaats daarvan hielden zij op de plaats van het ongeluk een eigen herdenkingsdienst met als voorganger de dominee van Udmore. Zij konden nog steeds niet aanvaarden dat Charles geen eigen graf had, en Mr. Barber nam de draad uit 1942 weer op en hield vol totdat hij en zijn vrouw in de jaren zeventig overleden.

Charles stamde uit een gezin van vier kinderen, twee zusters, Molly en Dorothy en een broer Raymond. Als inwoner van Yorkshire groeide Charles op in Doncaster in z'n ouderlijk huis dat in Armthorpe stond, en hij bezocht de nabij gelegen Thorne Grammar School. In 1935 gaf hij te kennen dat hij graag naar de zich uitbreidende Royal Air Force wilde als leerling bij het grondpersoneel en op 5 november van dat jaar deed hij toelatingsexamen. Na te zijn geslaagd werd hij in 1936 geplaatst op RAF-Halton om aan zijn opleiding te beginnen. Bij het uitbreken van de oorlog in 1939 en na zijn drie-jarige beroepsopleiding te hebben voltooid verzocht hij in opleiding te worden genomen voor een vliegende functie. Hij werd aangenomen als adspirant-officier en geplaatst bij No. 21 Elementary Flying Training School, op RAF-Booker. Vervolgens ging hij over naar de Flying Training School in Hullavington.

Jammer genoeg liep zijn opleiding wat achterstand op doordat hij bij een ongeluk zijn been had gebroken. Hij herstelde echter snel en behaalde zijn brevet in de eerste maanden van 1941 toen hij nog op Hullavington was gestationeerd. In zijn brieven naar huis schreef hij zijn ouders hoe geweldig het was geweest om voor de eerste keer met een Hurricane te vliegen. Maar, voorlopig althans, werd hem de sensatie van het vliegen met snelle eenmotorige jachtvliegtuigen nog onthouden. Zijn verlangen om in een gevechtstoestel te vliegen maakte dat hij bleef aandringen op overplaatsing naar een onderdeel dat vloog met Spitfires en Hurricanes, en zijn volharding had succes. In maart 1942 had hij het voor elkaar gekregen geplaatst te worden bij No. 140 Squadron, RAF Army Co-operation Command, gestationeerd in Benson in Oxfordshire. Bij aankomst echter was hij een beetje teleurgesteld omdat bleek dat niet alle toestellen waarmee hij zou willen vliegen Spitfires waren. Het onderdeel was een foto-verkenningssquadron en vloog ook met Blenheims. Deze werden over het algemeen gebruikt bij nachtvluchten, de bommenruimte was uitgerust met camera's en met rekken voor het foto-flitssysteem. Het verkenningswerk overdag werd wel gedaan in Spitfires en in deze rol was Charles in zijn element.

Op de morgen van vrijdag 24 april, werd Charles Barber ingedeeld voor een vlucht naar het Nauw

De langdurige controverse tussen de Britse vliegtuig- archeologen en het Ministerie van Defensie bereikte in september 1986 een kritiek punt nadat eerder Michael Mates (lagerhuislid voor Hampshire East) met een initiatief wetsvoorstel inzake de bescherming van militaire overblijfselen uit het verleden, was gekomen. Op 9 september 1986 kreeg dit voorstel kracht van wet. Aan de ene kant zijn er mensen die vinden dat men vroeger krachtiger pogingen had moeten doen de stoffelijke resten te bergen van vliegtuigbemanningsleden die boven het Verenigd Koninkrijk waren neergeschoten, namelijk ten tijde dat dit plaatsvond of, indien de faciliteiten daartoe vanwege de omstandigheden ontbraken, in de periode direct na de oorlog. Zware inspanningen heeft de Missing Research and Enquiry Service zich getroost om dit op het Continent te bereiken, echter niet op het Britse grondgebied. Het standpunt van de tegenpartij is dat beter geen oude wonden open te halen en dat de zaken beter kunnen blijven zoals ze zijn. In het geval van Charles Barber wilde vanaf het begin, sinds zijn dood in 1942, de familie dat de stoffelijke resten zouden worden geborgen, opdat hij op gepaste wijze ter aarde zou worden besteld, in overeenstemming met z'n status als omgekomen piloot.

van Calais en steeg om 10.30 uur op van Benson in de Spitfire X4787, met volle brandstoftanks en de camera's geladen en klaar voor gebruik. Vanaf dit moment is er verder niets bekend over de laatste missie van Barber, maar in het licht van de tijdsduur van de vlucht tot aan de crash in de buurt van Winchelsea, kan men ervan uitgaan dat hij zijn missie boven Frankrijk had uitgevoerd en op de terugweg was. Wat er gebeurde nadat de X4787 het contact had verloren met het grondpersoneel in Benson en het ogenblik dat hij voor de oegem van een verbijsterde Cleeland neerstortte zal altijd wel een raadsel blijven.

Belangstelling voor luchtvaart archeologie in het zuid- oosten van Engeland was al jarenlang wijdverbreid en het was dan ook te verwachten dat de huidige landeigenaar, Mr Robert Mair, die als jonge man op de Rodend Farm was toen het ongeluk gebeurde, verzoeken kreeg om opgravingen te verrichten op de plaats waar het vliegtuig was neergekomen. In de jaren zeventig benaderde het Brenzett Aeronautical Museum Mr Mair, maar het verzoek werd afgewezen op grond van het feit dat noch het Museum, noch de landeigenaar wisten wat de wensen waren van de naaste familieleden

en, voorts, dat het reddingswerk heel zwaar zou zijn en misschien wel onmogelijk. Daar werd het bij gelaten totdat Pat Burgess en Andy Saunders begonnen aan het mammoetwerk hun verhandeling over de luchtoorlog boven Sussex voor publicatie gereed te maken; een onderwerp waaraan zij vijftien jaar hadden gewerkt.

Om meer achtergrond informatie te geven over de 2.600 vliegtuigongevallen in oorlogstijd begonnen zij de nuchtere feiten en getallen wat te omlijsten met meer persoonlijke en human interest verhalen. Dit hield in dat zij op zoek moesten gaan naar leden van de RAF, de USAAF en de Luftwaffe die de oorlog hadden overleefd, en naar bijzonderheden over en foto's van de velen die waren omgekomen. Zo kwam het dat Pilot Officer Barber een onderzoeksobject werd, omdat hij de enige duidelijk geïdentificeerde RAF vlieger was die op het grondgebied van het graafschap nimmer was gevonden. Hoewel zij al sinds 1970 de identiteit van de piloot en het vliegtuig kenden, duurde het tot november 1985 tot zij contact kregen met de familie Barber.

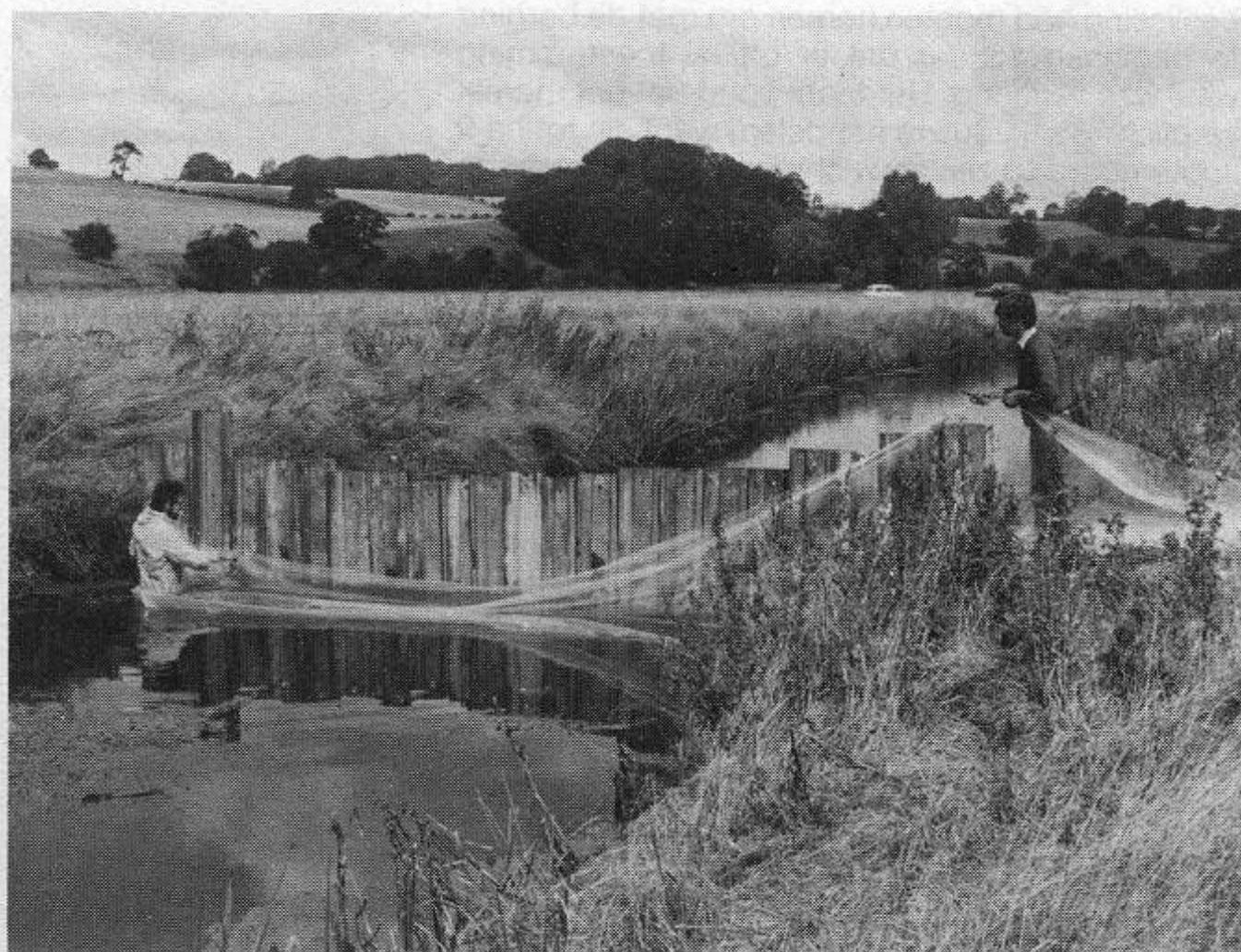
Met het oog op het feit dat Barber geen herkenbaar graf had, vond men het een goed idee dat er op de plaats van het ongeluk een gedenksteen zou worden opgericht, en voor dit plan was Mr. Mair meteen enthousiast. In verband hiermee werd er een advertentie geplaatst in de *Doncaster Star* van 27 november 1985, waarin werd gevraagd of leden van de familie Barber zich bekend wilden maken. Er kwamen onmiddellijk reacties. Zijn broer Raymond en zuster Dorothy en verscheidene neven namen contact op. Charles Barber's naaste familielid was nu zijn broer Raymond en terwijl deze liet blijken blij te zijn met de belangstelling en de plannen voor de oprichting van een gedenksteen vertelde hij het ongelooflijke relaas van wat de familie sedert 1942 had gedaan om het stoffelijk overschot opgegraven te krijgen. Nog op 18 oktober 1968 had de toenmalige Minister van Defensie, Merlyn Rees, Raymond in een brief laten weten dat het officiële standpunt dat een berging onmogelijk was nog steeds van kracht was. Terwijl de beslissing uit 1942 zonder twijfel gerechtvaardigd was, kon die van 1968 in twijfel worden getrokken gelet op het bestaan van meer geavanceerd materieel en het feit dat gemakkelijker over mankracht kon worden beschikt dan in de oorlog. Volgens Merlyn Rees bestond er weinig hoop dat er nog meer feiten boven water zouden komen, en hoewel de mogelijkheid de machine te bergen was overwogen, verklaarde hij dat de uitvoering daarvan op praktische moeilijkheden zou stuiten en dat het vliegtuig dan ook als een total loss bleef aangemerkt. Deze brief, zei Raymond Barber,

Op 6 februari 1986 bezocht Raymond Barber voor het eerst de plaats waar zijn broer verongelukte. Hij is hier in gezelschap van Robert Mair (links), de eigenaar van de grond waarop het vliegtuig neerstortte.

Op vrijdag 29 augustus 1986 begon het aanleggen van de dammen ten behoeve van de opgraving die de volgende morgen zou beginnen. *Links:* De stalen platen voor de grote dam worden met de Poclain graver, onder leiding van Andy Cresswell (in de grijper), in de bedding van het riviertje ge-

slagen. *Rechts:* Dick Walker (in het water) en Andy Cresswell brengen het vel polythene aan om de dam nog meer waterdicht te maken. Een aarden wal werd aan de andere kant aangebracht als extra versteviging.

'...vernietigde het laatste sprankje hoop dat onze familie nog had om onze Bertie een laatste rustplaats te geven in zijn eigen omgeving'.

Op 6 februari 1986 kwam Raymond Barber vanuit Yorkshire naar de plaats van het ongeluk. Tijdens de oorlog had hij hiervoor geen tijd gehad omdat hij zelf dienst deed in het Nabije Oosten en hij had ook geen gelegenheid gehad de herdenkingsplechtigheid na de oorlog mee te maken. Zijn bezoek was dan ook een zeer emotionele aangelegenheid. Toen hij de met sneeuw bedekte plaats van het ongeluk bekeek en de houten betimmering die na de crash was aangebracht om de oever te verstevigen, nam hij het besluit verder te gaan met zijn pogingen om het stoffelijk overschot van zijn broer opgegraven te krijgen. Bij het verlaten van deze plek fluisterde hij zacht: Cheerio Bertie, wij zullen proberen je niet meer te lang hier te laten liggen.

Terwijl de gedachte aan de rommel en de schade die een opgraving aan zijn landbouwgrond en de rivierbeschoeiing zou aanbrengen, hem niet erg aanlokte, was Robert Mair snel bereid te voldoen aan het verzoek van Raymond een poging te wagen de opgraving voor elkaar te krijgen. Dit leidde ertoe dat het project onder auspiciën kwam te staan van het Tangmere Military Aviation Museum. Snel daarna, op 11 februari 1986, volgde een bespreking met de Southern Water Authority's River Board Engineer, die toestemde in de opgraving, hoewel dit betekende dat de rivier ingedamd en leeggepompt moest worden voordat men in de rivierbedding en langs de oever kon gaan graven. Zonder twijfel zou het een operatie worden van grote omvang die veel geld zou gaan kosten zonder dat men er zeker van was dat het tot een succes zou leiden.

Tezelfder tijd dat het contact tot stand was gekomen met de familie Barber, diende Michael Mates (conservatief lid van het Britse Lagerhuis voor Hampshire Oost) een initiatief wetsvoorstel in voor de 'Protection of Military Remains'. Als dit voorstel ter bescherming van militaire overblijfselen uit het verleden kracht van wet zou krijgen betekende dit, dat het opgraven van militaire vliegtuigen en gezonken oorlogsschepen verboden zou zijn als men geen toestemming had van het Ministerie van Defensie. Ingediend op 4 december 1985, werd de wet van kracht op 9 september 1986 nadat het voorstel de gebruikelijke procedure in het parlement had doorlopen. In het licht van het langlopende strijdpunt over het opgraven van omgekomen militairen door burgers of particuliere instellingen in het Verenigd Koninkrijk, was de wetgeving bedoeld om de regering meer zeggingschap te geven over al de plaatsen waar vliegtuigen waren neergestort en zo te voorkomen dat er in de toekomst problemen zouden ontstaan als er menselijk gebeente of bommen zouden worden gevonden. In die gevallen waar men het vermoeden had dat er nog resten gevonden konden worden, zou niet automatisch meer een vergunning worden gegeven.

Daar het bergingsteam dat werkte aan het Barber project niet de kans wilde lopen met de nieuwe wet in conflict te komen, was het duidelijk dat men

zo snel mogelijk met het werk moest beginnen, nog voordat de wet van kracht zou zijn geworden - aangenomen dat zowel de familie als de landeigenaar de opgraving wilde doorzetten. Er bestond in die tijd nog geen *wettelijke* regeling voor bergingsteams om het Ministerie van Defensie toestemming te vragen voor het uitvoeren van bergingsoperaties, hoewel een ministeriele circulaire aangaf dat men wel toestemming behoorde te vragen. In die omstandigheden schreef het bergingsteam aan de minister van defensie om hem te vragen wat diens standpunt was in deze zaak, waar het ging om een neergestort vliegtuig waarvan precies de plaats bekend was waar het was neergekomen en waarvan de piloot nog steeds vermist werd, en de familieleden van de piloot graag wilden dat er een opgraving plaats vond. Als antwoord hierop verklaarde Michael Berkeley, parlementair secretaris van de Minister van Defensie in een brief van 18 maart 1986, dat in deze gevallen, 'een vergunning niet altijd werd afgewezen'. Opgemonterd door deze positieve reactie vroeg het team in een brief van 23 maart formeel toestemming aan het Ministerie van Defensie het toestel van Pilot Officer Barber te mogen opgraven.

Op 11 april, nadat het Ministerie er zich eerst van had overtuigd dat op de opgegeven plaats inderdaad het wrak lag van de X4784, werd een brief geschreven naar Raymond Barber als de meest naaste verwant, waarin het Ministerie om bevestiging vroeg van zijn wens dat aan het Tangmere Aviation Museum toestemming werd gegeven tot de berging en hem voorts om een bewijs werd verzocht waaruit zijn familierelatie met Pilot Officer Barber zou blijken. De antwoorden op deze vragen

waren snel verzonden, maar daarna leek het wel of de zaak bij het Ministerie in de doolhof van de bureaucratie was blijven steken. Elk antwoord bleef uit, behalve dan dat er een eindeloze reeks van telefoongesprekken werd gevoerd. Eerst op 24 juli kreeg het bergingsteam een brief van het Ministerie. Hierin stond dat de beraadslagingen over deze zaak langer hadden geduurd dan men had verwacht, maar dat binnen niet al te lange tijd een definitieve beslissing tegemoet kon worden gezien. Een vertegenwoordiger van het Ministerie had echter op 1 juli mondeling aan de groep meegedeeld dat de beslissing 'in de komende dagen' werd verwacht. Helaas was dat niet het geval.

Op 4 augustus had noch het bergingsteam, noch Raymond Barber iets meer vernomen. Laatstgenoemde begon nu meer en meer uit te zien naar een snelle beslissing en hij schreef daarom naar de Afdeling Luchtvaart (S10) van het Ministerie van Defensie, met het verzoek thans op korte termijn te antwoorden. Hierop volgde op 20 augustus een brief van het Tangmere Museum waarin werd gevraagd nu zonder verder uitstel een beslissing te nemen. Het Museum wees erop dat de tijd verliep om een berging te organiseren op een moment dat het boer schikte; verder speelde ook een rol dat op 9 september de bewuste wet van kracht werd, waardoor de opgraving niet meer onder de vigerende bepalingen zou vallen.

Op 28 augustus was er nog steeds geen toestemming binnen, en na veel heen en weer gepraat besloot het Museum-team te beginnen met de berging, waarna het raderwerk in beweging kwam om tussen 29 en 31 augustus een poging te wagen. Het Museum verklaarde dat het tot zijn spijt een

De dam stroomafwaarts bij de duiker (midden) met de pompen in werking. Elke pomp had het vermogen om 54.000 liter per uur weg te pompen. Het gebouw op de achtergrond is het spoorwegstation van Winchelsea.

beslissing had moeten nemen om met de berging te beginnen zonder dat er officieel toestemming voor was verleend. Het team vond dat het moreel verplicht was aldus te handelen, want als tot na 9 september zou zijn gewacht, zou de wens van de familie nooit zijn uitgevoerd, tenzij door rechtstreekse overtreding van de wet. Gerekend werd op grote moeilijkheden tijdens de operatie, gezien de plaats van het ongeluk en het grootste probleem was wel het water. De River Authority, zeer behulpzaam tijdens het project, verklaarde na een desbetreffende vraag dat zij in staat was het waterpeil binnen zekere grenzen te kunnen beheersen. Naar alle waarschijnlijkheid zou het ook mogelijk zijn het betrokken gedeelte van de stroom te isoleren, en het waterpompstation aan de benedenstroom de rivier te laten leegpompen. Maar omdat hier geen volledige zekerheid kon worden verkregen, werd besloten een stalen dam in de rivier aan te leggen, enkele meters stroomopwaarts van het wrak verwijderd, en op ongeveer 110 meter stroomafwaarts de rivier af te dammen op een plaats waar deze een nauwe duiker onder een brug moet passeren. Deze plek zou een ideale plaats zijn om grote waterpompen neer te zetten die het water uit het ingedamde stuk van de rivier naar het gedeelte stroomafwaarts konden pompen. Gelukkig ging er weinig water stroomafwaarts en men verzag dan ook geen problemen dat het water de grote dam zou bedreigen.

Vanaf woensdag 27 augustus was het waterpompstation op volle kracht bezig het waterpeil naar beneden te krijgen, en met enig succes. Er ontstonden echter moeilijkheden door de grote hoeveelheden waterplanten die in de pompen terecht kwamen, waardoor deze verstopt raakten. Ernstiger was het probleem van het water dat, vanuit de sluiskolken stroomafwaarts, die geen waterdichte deuren hadden, terugsipte in het uitgepompte gedeelte. Ondanks grote inspanningen van de Water Authority kon men dit probleem niet oplossen en op de avond van donderdag 28 augustus was het duidelijk dat het waterpeil maar ongeveer 25 tot 30 centimeter zou zakken. Dit was echter beter dan niets en betekende in ieder geval enkele duizenden

De aanleg van het talud op de plaats waar men de opgraving zal gaan uitvoeren., Robert Mair (rechts) kijkt toe. De locatie van het wrak kon worden vastgesteld door de vondst van de gasafvoerpippen van de op de vleugels van de machine geplaatste mitrailleurs - een uit elke vleugel. De ene werd in de rivier gevonden en de andere vlak voor de plek waar Mr Mair staat. Zij toonden aan dat het middelpunt van het wrak op de oever lag.

zenden liters water minder in het stuk rivier dat men had uitgepompt. Vanaf dit punt hing alles af van wat het bergingsteam met dit probleem zou kunnen aanvangen.

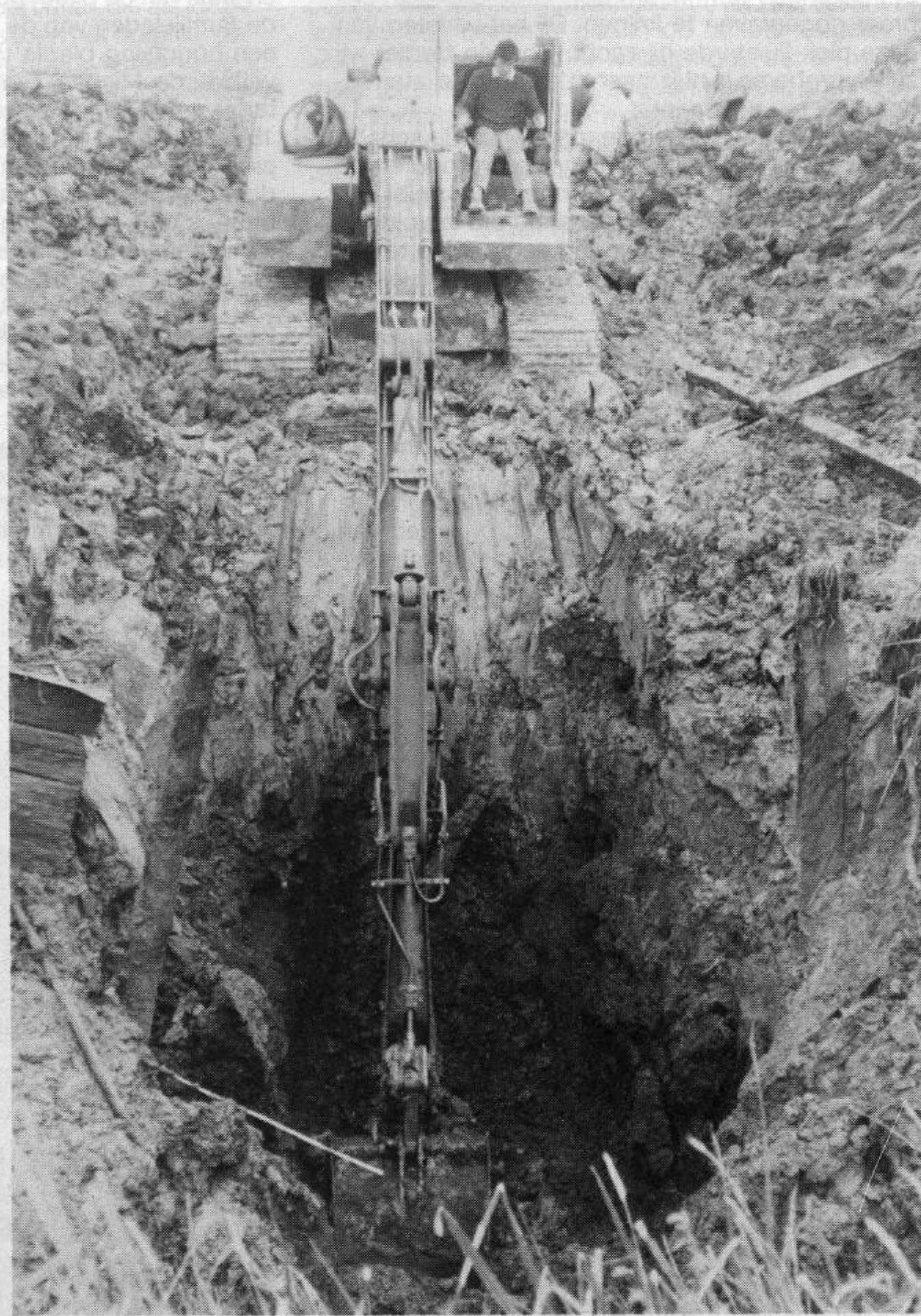
Het indammen en uitpompen zou gebeuren op vrijdag 29 augustus en om 09.00 uur verscheen de Poclain graafmachine op de locatie om de stalen dam in de rivier aan te brengen. Nadat de stalen wanden op hun plaats zaten, werd er door Dick Walker, gestoken in een duikerspak, een vel polythene over de 'natte' kant van de dam aange-

bracht en aan de 'droge' kant werd een aarden wal opgeworpen. Nadat stroomafwaarts de duiker onder de brug was afgesloten, begonnen beide pompen te werken, waarbij elk van de pompen de verbazingwekkende hoeveelheid van 54.000 liter per uur wegpompten! Het is dan ook niet verwonderlijk dat na korte tijd het waterpeil aanzienlijk was gezakt.

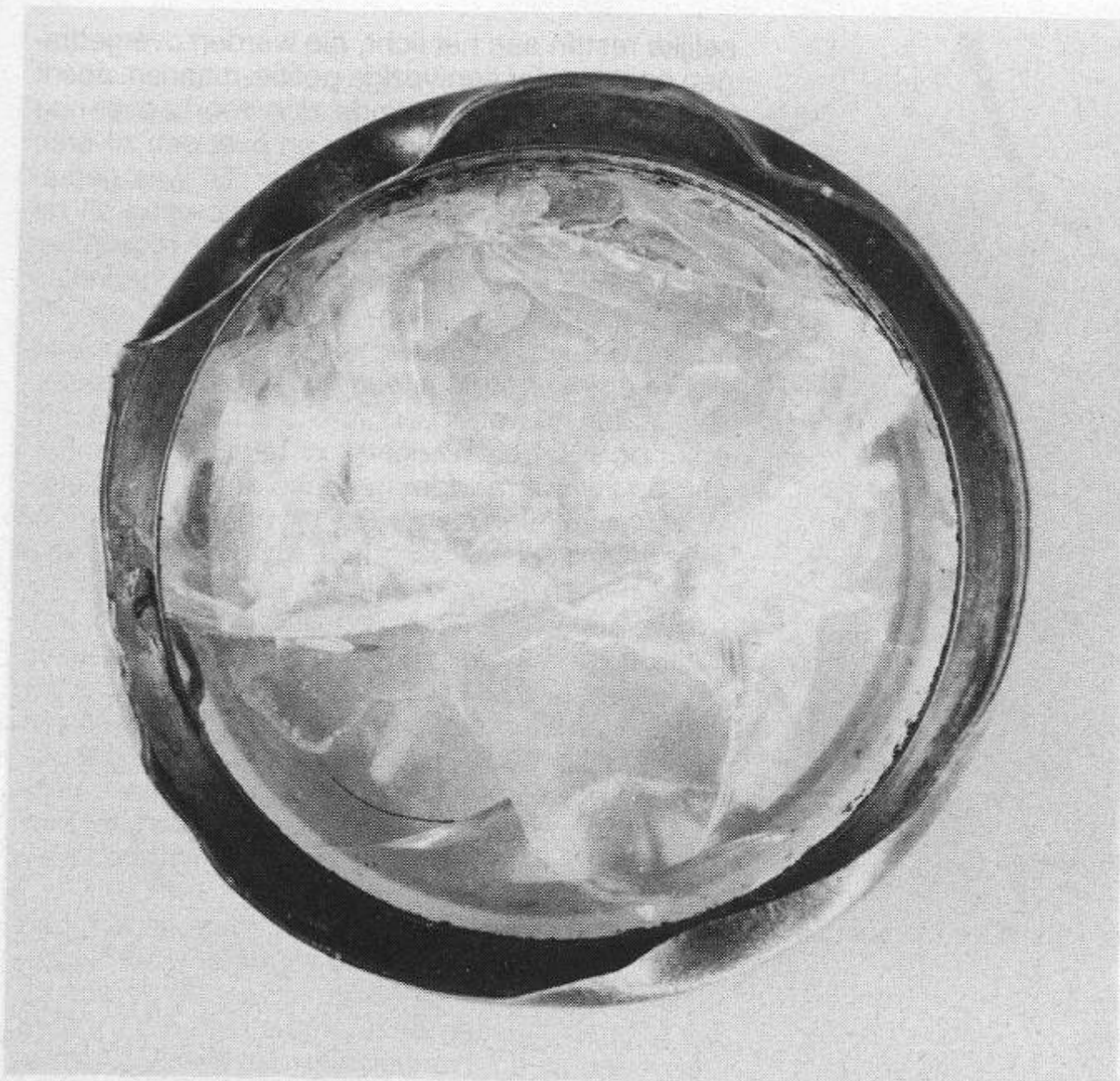
Het verhaal over de berging van de X4784 zou niet compleet zijn zonder gewag te maken van Andy Cresswell die verantwoordelijk was voor de in-

Nadat men er zich van overtuigd had dat er geen wrakstukken in de bedding van de rivier lagen (links), werd de Poclain achterwaarts naar de plek gebracht waar zou worden gegraven. Rechts: Op deze diepte kwam na

vierenveertig jaar het grootste deel van het wrak te voorschijn. Let op de originele houten stutbalken op de rivieroever die waren gebruikt bij de opgravingspoging in 1942.

Tussen de herkenbare wrakstukken die gedurende de eerste dagen waren opgegraven, was ook een lens van een F52 camera en een met de fabrieksnaam 'Supermarine' gemerkte pedaal van het richtingsroer. Deze en vele

andere voorwerpen die verband houden met Pilot Officer Charles Barber en de Spitfire X4784, worden nu tentoongesteld in het Tangmere Military Aviation Museum in de buurt van Chichester.

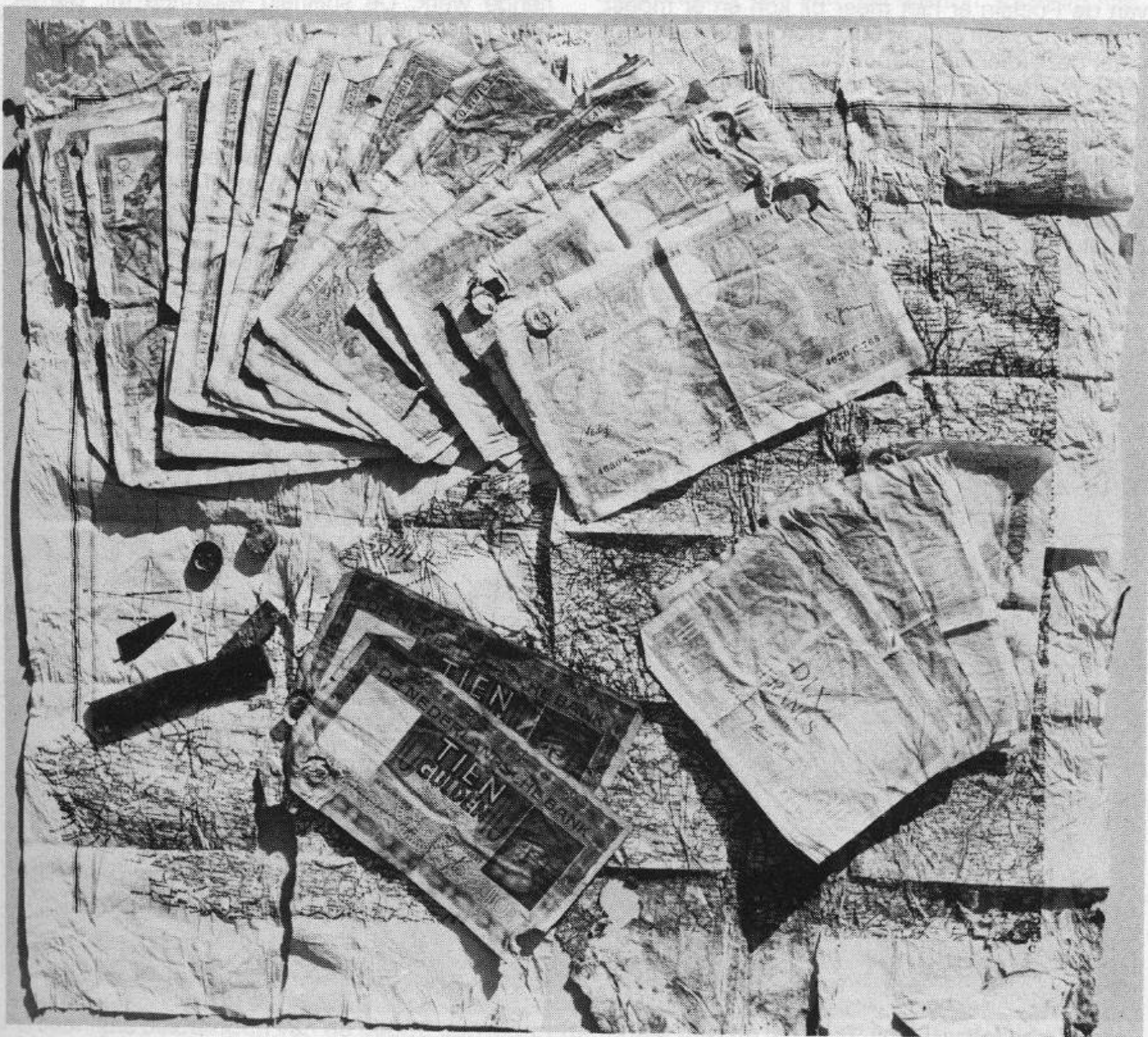
damming en de pompoperaties gedurende verscheidene dagen en nachten. Zonder hem en zijn pompen zou de operatie gedoemd zijn geweest te mislukken.

Terwijl het pompen voortging, begonnen de voorbereidingen aan de opgraving op de plaats van het ongeluk met het verwijderen van de bovenste laag grond, en het aanleggen van een talud naar het terrein waar de opgraving zou plaats vinden. Tijdens deze werkzaamheden kwamen er allerlei kleine voorwerpen te voorschijn die er op wezen dat de plek van de inslag precies op de grens van de rivieroever en het water lag, zoals dit door Mr. Mair was aangegeven en ook stond vermeld in het rapport van de politie in Sussex. Een echte aanwijzing was de vondst van twee gasafvoerpijpen van op de vleugel geplaatste mitrailleurs een op de akker;

een precies achter de glooiing op het terrein en een gevonden door Dick Walker in de bedding van de rivier. Beide stukken staken verticaal in de grond en het feit dat ze verspreid lagen betekende dat zij uit verschillende vleugels kwamen. Hoewel de X4784 een ongewapend vliegtuig was, was het toch gebouwd als een standaard jager, en daarom waren ook de gasafvoerpijpen aangebracht hoewel die leeg zouden blijven. Tenzij de twee pijpen al verplaatst waren na de crash, vormden ze een belangrijke indicatie voor de exacte ligging van het wrak dat, uitgaande van de twee gevonden stukken, op de oever moest liggen, waarbij de vleugels een hoek van 45-graden vormden, lopende over het water en de rivierdijk.

In de late middag van 29 augustus was het waterpeil gezakt tot een klein stroompje, maar door de

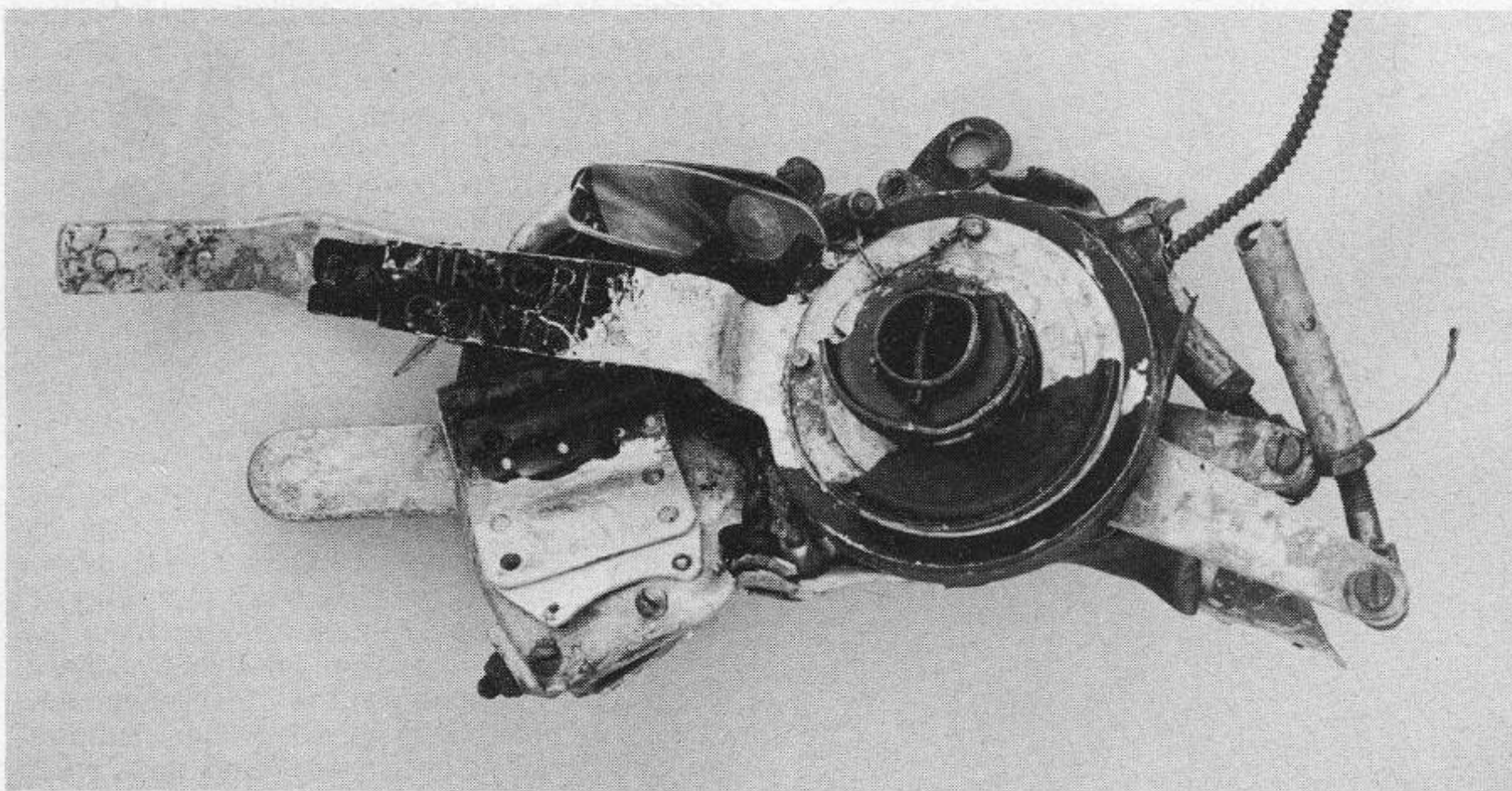
beweging van het water was de aarde aan de kant die stroomafwaarts lag van de dam, aan het afbrokkelen en gleed af op het zwarte modderige bed van de rivier. Als de beweging aanhield zou dat de stabiliteit van de dam ongetwijfeld in gevaar kunnen brengen, zeker door de steeds toenemende enorme waterdruk aan de andere kant van de dam. Overgebleven stalen wanden werden daarom haastig diep in het rivierbed gedreven om de aarden wal in stand te houden. Gelukkig voorkwam dit verdere afkalving en werd de dam gered en daarmee hoogstwaarschijnlijk ook het hele project. Nadat de rivier op vrijdagavond praktisch leeg was achterlaten, was het voor het team een enorme teleurstelling toen het op zaterdag, bij het begin van de werkzaamheden om 06.30 uur, ontdekte dat de dam bij de duiker het niet had gehouden waardoor er water vanuit de benedenstroom in het drooggepompte gedeelte was gestroomd. Gelukkig echter had de grootste dam stroomopwaarts het wel gehouden en deze was waterdicht gebleven. Snel werd de lekkende dam gemaakt en werden de pompen weer ingeschakeld, hoewel het eigelijke opgravingswerk hierdoor wel enige tijd werd vertraagd. Om 09.00 uur was het werk weer aan de gang.

De overlevingsuitrusting van de piloot werd op de eerste dag al opgegraven, en verkeerde in uitstekende conditie. Er zat onder meer een landkaart, kompassen, een ijzerzaag en Nederlands en Frans geld in.

Ofschoon alles er op wees dat het punt van inslag onder de rivieroever lag, zou het toch onverstandig zijn geweest om verder te graven voordat met de graafmachine niet eerst de bedding van de rivier was onderzocht. Had het team deze volgorde van werken niet aangehouden en zou de opgraving aan de kant vruchteloos zijn geweest, dan zou het heel moeilijk en waarschijnlijk onmogelijk zijn geweest om het terrein van de operatie te verplaatsen van de oever naar de rivierbedding, aangezien door de reeds gegraven kuil, de graafmachine niet meer het midden van de rivierbedding zou kunnen bereiken. Omdat de rivierbedding maar weinig of geen wrakstukken opleverde, en de bedding ook geen onregelmatigheden vertoonde, werd het terrein van de werkzaamheden verplaatst naar de landzijde van de oorspronkelijke houten beschoeiing die langs de rivieroever was aangebracht. Op een diepte van ongeveer 3 meter waren de tekenen veelbelovender; kleine fragmenten van het vliegtuigframe, een sterke olielucht en op die diepte enkele grote houten balken die daar klaarblijkelijk in het gat waren geplaatst toen dit in april 1942 was uitgegraven door een dragline van de River Board. Met hernieuwd enthousiasme werd op deze plek verder gegraven, waarbij de naar boven gehaalde aarde zorgvuldig werd onderzocht op wrakstukken.

Al heel vlug was een behoorlijk aantal stukken van het vliegtuig gevonden, zoals delen van het instrumentenbord, een pedaal voor de bediening van een richtingsroer, de camera controle doos, rollen belicht filmmateriaal, het staartwiel, radio-apparaat

De handels ter regeling van het motorvermogen: de gas handel en de spoedregelaar.

tuur, pantser ter bescherming van het hoofd, de overlevingsuitrusting van de piloot en ook nog de de Havilland propeller. Sporen van stoffelijke resten en stukken van het uniform kwamen ook te voorschijn en werden voorzichtig in een speciaal daarvoor ingerichte container bijeen gebracht. Er was echter nog geen positief bewijs gevonden waardoor de identiteit van het vliegtuig of de piloot met zekerheid kon worden vastgesteld, afgezien van een gouden manchetknoop en enkele cijfers die waren geveerd op een stuk van de radio-apparaat. Er stond '4-84', het cijfer tussen de 4 en de acht was verdwenen door afgeschilferde verf. Dit kon echter wel slaan op X4784, het serienummer van het vliegtuig. Er was echter meer bewijsmateriaal nodig indien een formele en positieve identificatie zou moeten plaatsvinden, en in de late namiddag van die zaterdag was het duidelijk dat er nog veel meer wrakstukken onder de grond lagen. Verder leek het erop dat nog niet alle stoffelijke resten van de piloot waren gevonden.

Helaas was het om deze tijd dat de graafmachine vast kwam te zitten in de zachte ondergrond van de oever vanwaaraf de werkzaamheden werden verricht. Pogingen om de machine los te krijgen verergerden de zaak alleen maar en ondanks de snelle aanvoer van een JCB in een poging de Poclain uit te graven, mislukte ook dat. De voortgang van het project leek toen zeer somber. Ondanks het feit dat men tot op een indrukwekkende diepte van 8 meter was gekomen, was er toch nog niet genoeg opgegraven. Maar met een vastgelopen graafmachine op de wankelende rand van een groot gat moesten het team en de chauffeur van de machine zeer tot hun spijt het werk hals over kop staken. Als de dammen het 's nachts zouden begeven, zou dat enorme problemen opleveren, want als het water nu terug zou stromen zou de uitgraving vollopen en de machine gedeeltelijk onder water komen te staan. Erger nog zou het zijn als het stuk grond waarop de graafmachine stond het begaf want dan zou de Poclain 9 meter naar beneden zakken en helemaal onder water komen te staan. Onnodig te zeggen dat iedereen een slapeloze nacht had!

De pompen bleven de hele nacht doorwerken en werden bijgetankt door Peter Foote en Phillipa Hodgkiss die op de locatie bleven overnachten. Door het uitpompen van het overgebleven water dat er via de duiker was ingesijpeld, zorgden zij ervoor dat de rivier droog bleef en voor het bergingsteam was het een hele opluchting toen zij de volgende morgen merkten dat de graafmachine nog hoog en droog op de oever stond. Het was echter wel goed zichtbaar dat hij verder in de modder was gezakt. In de vroege morgen arriveerde op een dieplader een zware Drott rupstrekker die de graafmachine vrij moest krijgen en snel werd begonnen de Poclain uit de modder te trekken. In dit opzicht waren de inspanningen van John Ellis, Terry Parsons, Brian Sadler en Peter Dimond boven alle lof verheven; alle vier werkten keihard om de kabels en kettingen aan de graafmachine te bevestigen en moesten daarvoor de klei weggraven die de rupsbanden en de onderkant bedekten. Uiteindelijk slaagden John Ellis en Brian Sadler erin een geul te graven waardoor zij een ketting konden bevestigen onderaan de romp van de graafmachine, waarna deze werd vastgemaakt aan de Drott. Door voorzichtig manoeuvreren en zwaar getil en

getrek aan beide machines, kwam de Poclain tegen de middag los.

Ondanks al deze beroering was de hoofddam van de opgraving intact gebleven, hoewel er door een omvangrijke grondverplaatsing, 's nachts een kant in het gat terecht was gekomen die de plaats van het wrak bedekte. Toen de Poclain eenmaal vrij was, nam de bestuurder en eigenaar van de Poclain, Adrian Ovenden de situatie in ogenschouw en zei dat hij met het karwei wilde doorgaan, ondanks alle andere voorafgaande problemen! Zijn voorstel was om een diepere oprit te graven naast die waar de machine was komen vast te zitten, deze keer echter ook de moerasmatten te gebruiken die waren meegekomen met de Drott. Zijn bereidheid verder te gaan met het werk was in overeenstemming met die van de opgravingspolitie en men ging onmiddellijk weer aan de slag om het karwei te klaren.

In de loop van de middag was de nieuwe oprit klaar en begon het eigelijke graafwerk weer. Het probleem waar men nu voor stond was dat door de grondverschuiving en het binnen sijpelende water, de juiste plaats van het wrak weer onzeker was geworden. Nadat echter weer verschillende wrakstukken waren gevonden werd geconcludeerd dat de plaats van het wrak weer was gelocaliseerd. Het gat was nu echter zo diep dat de arm van de Poclain er niet meer bij kon en er moest daarom nog een andere oprit worden uitgegraven, maar deze keer nog dieper. Inmiddels was het laat in de middag geworden, de tijd verstreek en de kosten stegen bij het uur. Met de machine in een wankelende positie aan de rand van het gat begon het werk opnieuw.

Al snel kwam op de bodem van het gat de pantserplaat achter de stoel van de piloot in zicht en na drie scheppen met de grijper van de graafmachine, werden de laatste wrakstukken naar boven gehaald. Zorgvuldig sorteren bracht nog meer men-

selijke resten aan het licht, die werden overgedragen aan een der aanwezige politie-mannen, agent Wallis. De politie ontfermde zich voorts over nog een gouden manchetknoop, en over een zilveren sigarettenkoker waarop de letter 'B' was gegraveerd. Deze voorwerpen waren afkomstig uit de zak van een stuk broekspijp, en werden tegelijk gevonden met de nog keurig verpakte en gepreserveerde parachute. Minutieus onderzoek van de laatste drie of vier grijpers vol aarde, overtuigde de politie en het bergingsteam ervan dat al de stoffelijke resten nu waren verzameld. Dit zoeken bracht ook nog een belangrijke vondst aan het licht: tussen de zwarte modder lag een van de identiteitskaarten van Pilot Officer Barber, nog in goede conditie en nog redelijk leesbaar. Als gevolg van deze ontdekking was de politie volledig overtuigd geraakt van de identiteit van de vlieger en zij verklaarde aan het team dat zij onmiddellijk de politie in Yorkshire zou inlichten om Raymond Barber zonder verder uitstel op de hoogte te brengen van de vondst. Na alle persoonlijke bezittingen en de stoffelijke resten van Pilot Officer Barber te hebben verzameld, en na de organisator van het project een officiële verklaring te hebben afgenomen, verliet de politie de opgraving.

Nu de werkzaamheden op hun einde liepen, had het bergingsteam de tijd de vondsten goed te bekijken en het nam ook de kans waar de parachute 'op te laten'. Tussen de andere stukken die waren gevonden zaten overblijfselen van een F.52 camera, waarvan de lenzen nog grotendeels intact waren en een compleet eenmans reddingbootje, type K. Afgezien van een paar gaten, verkeerde het verder in uitstekende staat; er zaten rantsoenblikken in, peddels, afsluiters, een verbanddoos en een paar nog goed werkende blaasbalgen. De zuurstofcilinder die mogelijk niet had gewerkt, werd op de bodem van de kuil achtergelaten. Andere wrakstukken waren nog wat onderdelen uit de cockpit, het stuk pantser en brokstukken van het motorblok.

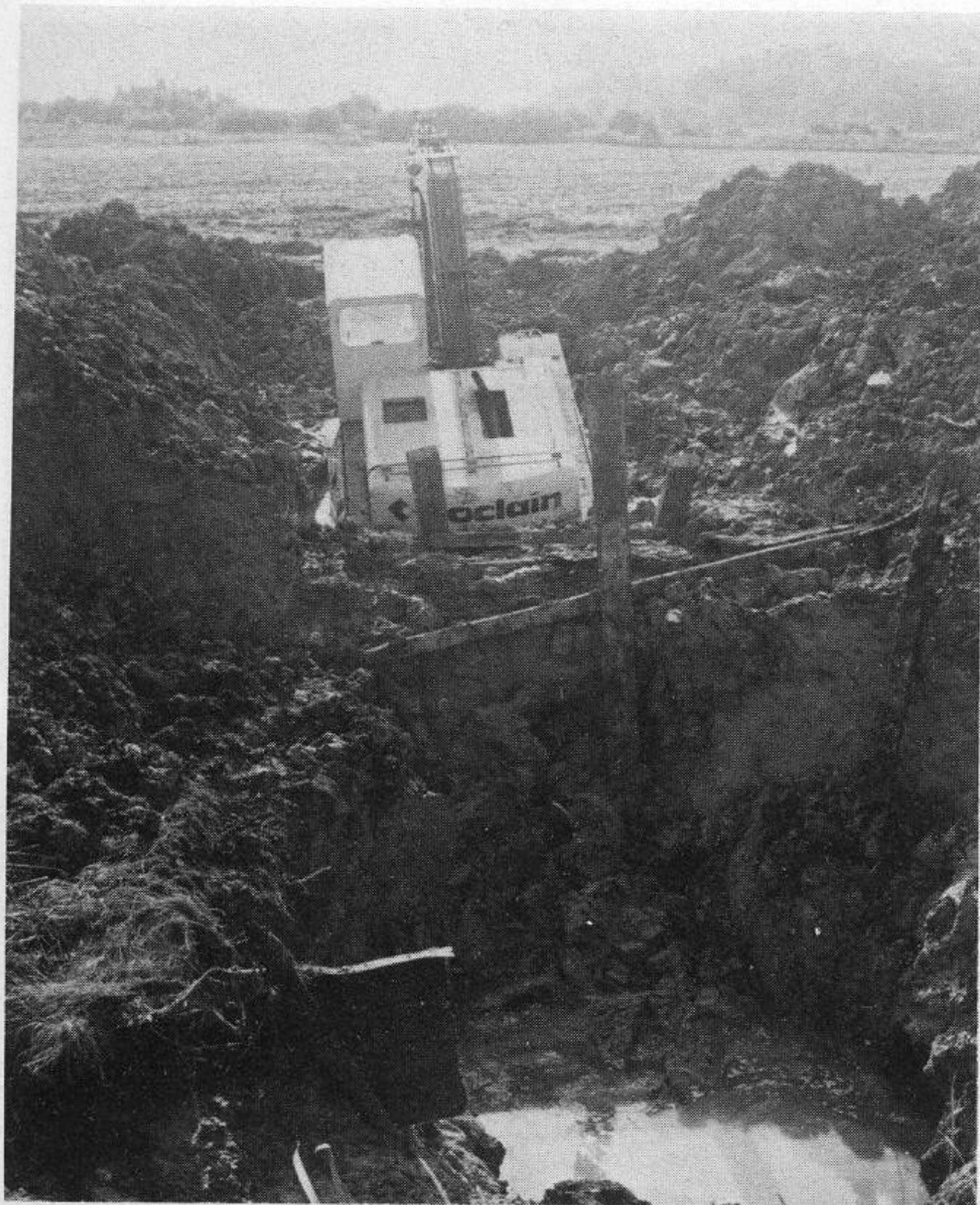
Met de opgraving achter de rug moest nu nog de kuil worden dichtgegooid, de boel ter plekke worden opgeruimd, en de walkant weer in orde worden gebracht, waarna de dammen konden worden verwijderd en de rivier weer kon vollopen. Dit werk werd op maandag 1 september gedaan, de vierde en laatste dag van de bergingsoperatie.

Raymond Barber was op zondagavond in zijn woning in Doncaster officieel door de politie ingelicht dat het dode lichaam van zijn broer eindelijk was gevonden. Hierop telefoneerde hij onmiddellijk om het team zijn dank te betuigen voor het inspannende werk. De snelheid waarmee Mr. Barber werd ingelicht kende in zulke gevallen geen precedent. Meestal ging er een hele tijd overheen voordat de naaste familieleden in dit soort zaken op de hoogte werden gesteld. Gewoonlijk volgden er vooraf slepende onderzoeken en het natrekken van alle gegevens, waarna het officiële contact dan werd gelegd door een actief dienende RAF-officier van de dichtstbijzijnde RAF-basis.

Bijna onmiddellijk werd een RAF-officier op de zaak gezet, met name kapitein-vlieger (Flight Lieutenant) Stephen Howard van het nabij gelegen

De de Havilland propeller werd gevonden met twee bladen nog vast aan de naaf - een blad kreeg de landeigenaar, Robert Mair, van het opgravingsteam aangeboden voor diens hulp en medewerking.

Na een angstige nacht voor alle betrokkenen was het dit wat men op zondagmorgen te aanschouwen kreeg - de Poclain graver, volledig vast op de wankelende rand van de kuil waarin water was gelopen.

RAF-Finningley. Hij bezocht Raymond Barber vrijwel dagelijks om hem op de hoogte te houden van de ontwikkelingen en om de begrafenis te regelen. Eerst werd gedacht het kerkhof in Brookwood in Surrey te bestemmen tot de laatste rustplaats van Charles Barber. Hij zou daar komen te liggen te midden van een aantal collega's van de RAF wier stoffelijke resten in de afgelopen jaren waren ontdekt. De familie koos uiteindelijk voor een teraarde bestelling op de St. Oswald begraafplaats. Deze ligt in de buurt van het huis van de Barbers in Yorkshire, en is het oorlogskerkhof van RAF-Finningley.

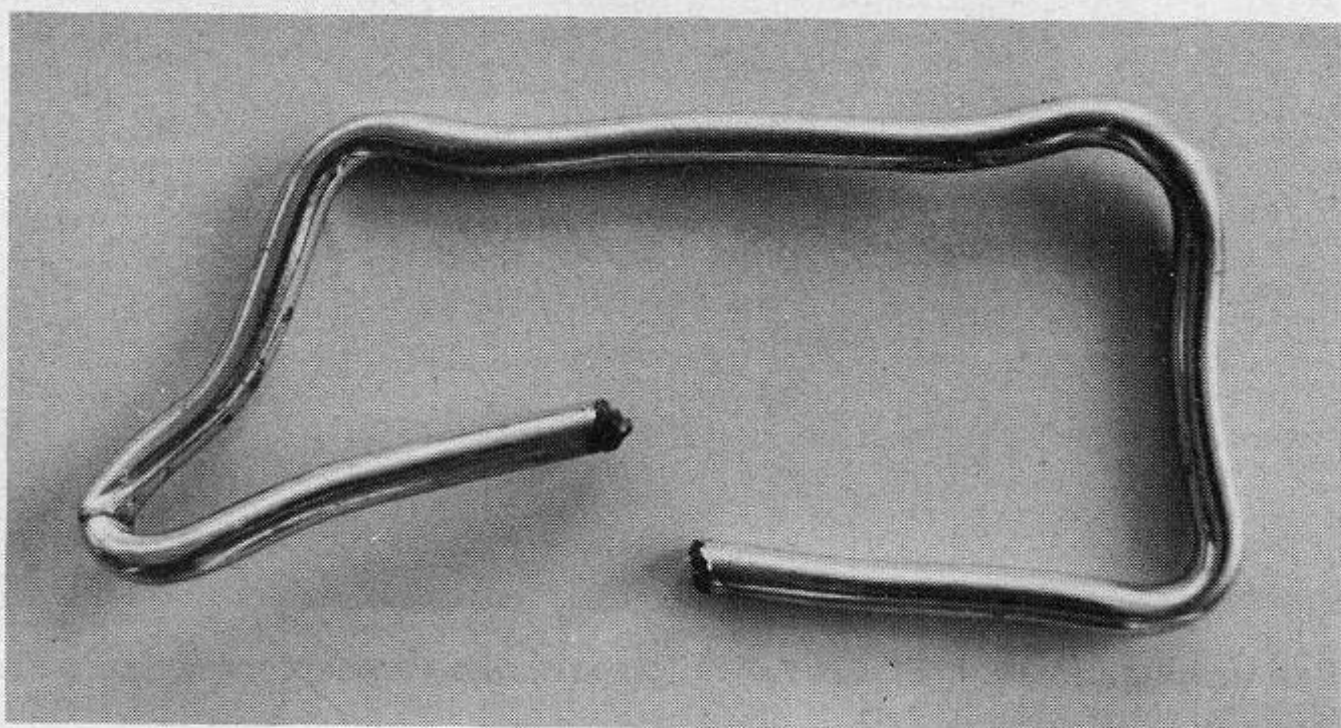
Op 3 september verklaarde politie-man Anthony Barnard, tevens Coroner te Hastings, bevoegd te zijn om mede te delen dat er geen gerechtelijk onderzoek zou worden gehouden, en nog dezelfde dag werd het stoffelijk overschot vrijgegeven en overgedragen aan luitenant-kolonel-vlieger (Wing Commander) Bell van RAF-Halton. Toevallig had Charles Barber zo'n vijftig jaar geleden, in 1936, op Halton dienstgenomen bij de RAF, en daar werden ook de voorbereidingen getroffen voor zijn laatste reis naar huis in Yorkshire en voor de militaire begrafenis op 15 oktober 1986.

Als hij was blijven leven zou Charles Barber zonder

twijfel een hoge positie hebben verworven in de Anglicaanse kerk waarin hij na de oorlog als geestelijke zijn intrede wilde doen. Maar zoals zijn broer Raymond zei: 'Het was blijkbaar niet God's wil dat dit zou geschieden. Wat mijzelf betreft ik kan nooit aan Bertie denken als zesenzestigjarige, noch kan ik mij voorstellen hoe hij er nu zou hebben uitgezien. Voor mij zal hij altijd tweeëntwintig blijven'.

Tussen de gevonden resten van het uniform kwamen ook de wings van Charles Barber te voorschijn. Deze werden netjes opgeknapt en aan zijn broer Raymond gegeven. Thans heeft het Tangmere Museum ze in bruikleen.

De haak om de parachute te openen, ook 'D' ring genoemd.

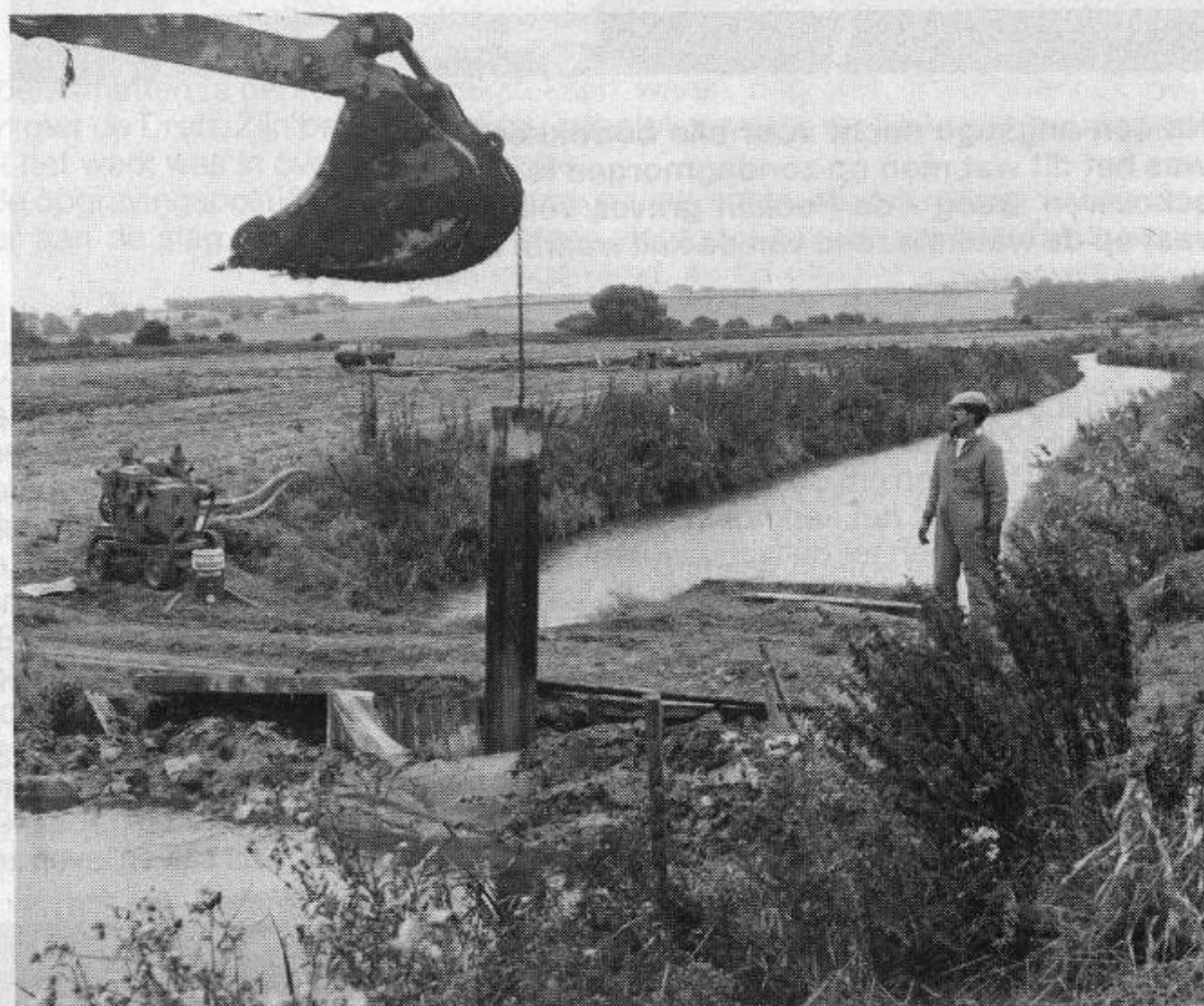
Persoonlijke bezittingen van de piloot: een sigarettendoos met de letter 'B' (van Bertie) erin gegraveerd; een paar gouden manchetknopen en een van de identiteitsplaatjes waarop zijn gegevens nog duidelijk leesbaar zijn - een bevestiging van zijn identiteit.

Een verbluffende vondst was het reddingsbootje van het type K, dat geheel compleet met peddels, blaasbalgen, verbanddoos, rantsoenblikken en afsluiters, werd opgegraven.

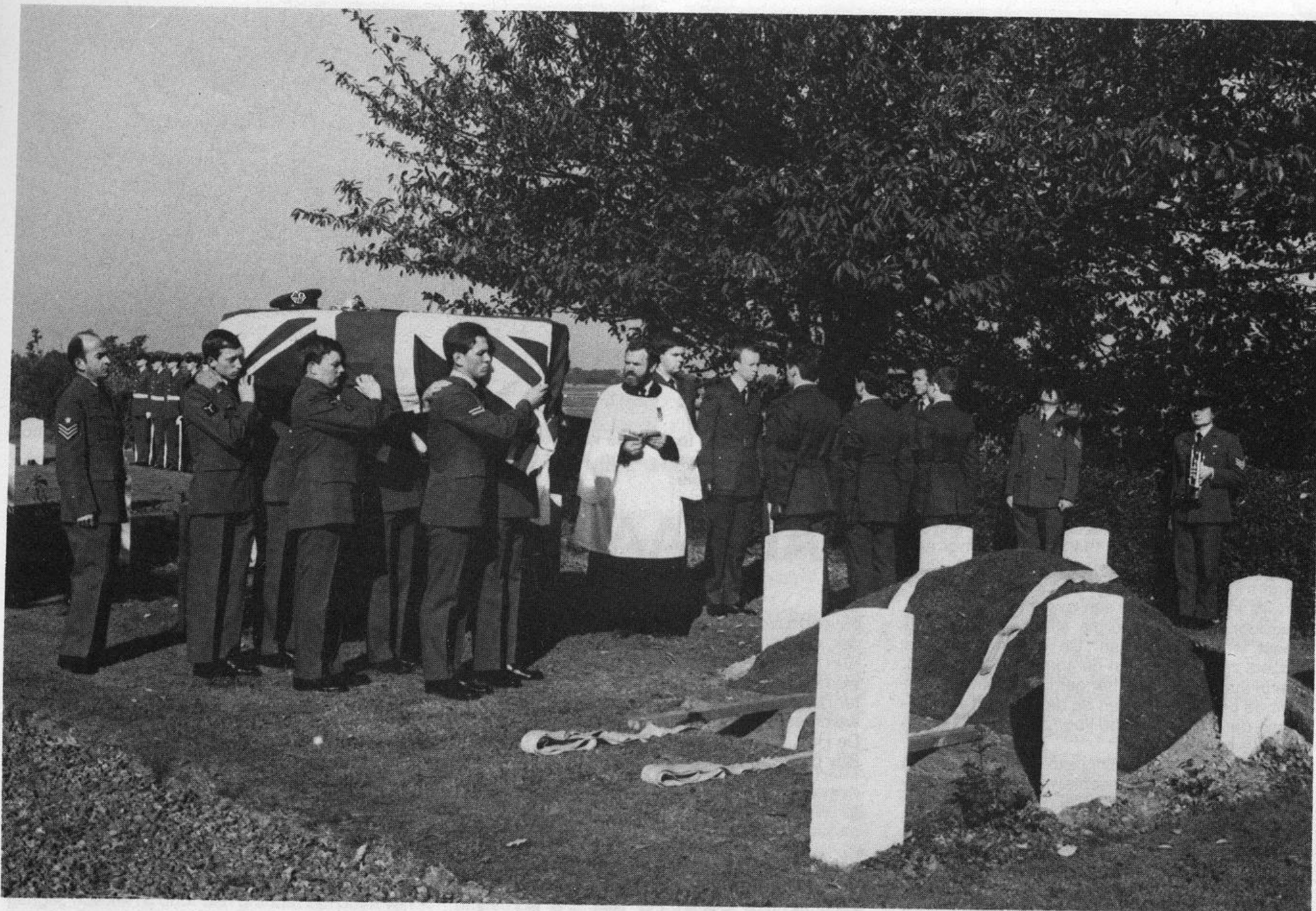
's Maandags bleef het bergingsteam niets anders meer te doen, dan het opruimen van de boel. Dat was op zich geen kleinigheid. Hier worden de

stroomopwaartse (*links*) en de stroomafwaartse (*rechts*) dammen verwijderd. Het terrein was 's middags geheel op orde gebracht.

Deze luchtopname, genomen op maandag door het teamlid Peter Dimond, laat de omvang van de hele operatie zien en wat voor werk er moest worden verricht om het terrein weer in de oude staat te brengen.

De laatste scene in deze bergingsoperatie vond plaats op de St Oswald begraafplaats, het kerkhof van RAF- Finningley in Yorkshire. Op 15 oktober 1986, op een mooie heldere herfstdag werd Charles Barber begraven in de aarde van zijn geboortegrond Yorkshire - precies zoals zijn familie dat altijd had gewenst. De officierspet op de kist is van Charles Barber, die zijn

broer Ray bewaard had. Terwijl de laatste tonen verklanken van de Last Post, vliegt een eenzame Spitfire laag over het graf als een laatste groet, net zo snel verdwijnend als hij gekomen is. Een vierenveertig jaar oude wens was eindelijk in vervulling gegaan.

Gezicht op de RAF Marine Section in St. Paul's Bay bij RAF Kalafrana in 1942. De HSL 107 ligt links. (Foto van korporaal Bill Jackson) In september 1985 keerde Jackson naar Malta terug om te zien wat er op zijn oude basis

was veranderd. Deze verandering gold uiteraard de toegenomen bebouwing, maar ook de uitbreiding van de golfbreker.

Het lijkt geen twijfel dat het behoud van Malta als geallieerde basis tussen 1940 en 1943, voor een groot deel is te danken aan het werk van gevechtsvliegers in hun Gladiators, Hurricanes en Spitfires, dikwijls in weerwil van een overmachtige vijand, waardoor aan onmogelijke situaties het hoofd moest worden geboden. De daden van deze vliegers zijn met recht in de annalen opgetekend. Daarin kunnen wij ook het getuigenis vinden omtrent de bekwaamheid en de dapperheid van diegenen die er op de grond voor zorgden dat de jagers bleven vliegen.

Helaas worden maar weinig van de vele miljoenen woorden die werden geschreven over deze donkere periode in de geschiedenis van het eiland, gewijd aan dat deel van het RAF-personeel op het eiland, waarvan alle vliegtuigbemanningen, en soms ook de Britse marine, nu en dan afhankelijk waren. Zowel bij de magazijnen als bij de vliegtuigreparatie-afdeling op RAF-Kalafrana, op de zuidelijke punt van het eiland, bevond zich een kleine maar zeer nuttige scheepsafdeling, die onderhouds- en brandstof- en landingsfaciliteiten bood aan de Britse Short Sunderlands van No. 230 Squadron, en aan andere vliegboten die het eiland aandeden. Onder de vaartuigen die daar lagen was een sleepbootje, een 11 meter lang bevoorradingsschip voor watervliegtuigen, tankbootjes met vliegtuigbrandstof met en zonder motor, en de High Speed Launch 107, (HSL 107).

Deze in 1938 gebouwde barkas was voor de oorlog naar het eiland gebracht. De romp was wit geschilderd met op de boeg en op de vierkante achtersteven in zwart het identiteitsnummer. Drie 500pk Napier Sealion motoren gaven de barkas een topsnelheid van bijna 40 knopen, en bij die snelheid kon zij met haar bemanning, indien noodzakelijk, 10 uur onafgebroken op zee blijven. Hoewel bewapend met twee Lewis mitrailleurs, was de HSL 107 in feite ongewapend daar elk der mitrailleurs na een aantal salvo's vastliepen. In de begintijd dat de Italianen bij de oorlog betrokken raakten was dit van geen belang, aangezien het zeer onwaarschijnlijk was dat een Italiaans jachtvliegtuig haar zou aanvallen. Het was zelfs zo dat zij meer dan eens door een Macchi 2000 naar de plek werd geleid waar een lichaam in zee dreef.

De hevigheid van de luchtaanvallen op het eiland nam zodanig toe dat er sinds januari 1942 zo'n 500 per dag plaatsvonden. Voor de bemanning van de HSL 107 had dit tot gevolg dat deze voortdurend in de uiterste staat van paraatheid verkeerde. Aanvankelijk overnachtte de bemanning aan boord maar later, toen de luchtaanvallen nog heviger werden, verbleef men 's nachts in een nabijgelegen onderkomen te land, een toestand die gedurende heel 1942 voortduurde.

Tot eind 1941 was kapitein-vlieger (Flight-Lieutenant) Blake-Smith commandant van de HSL 107 en Flight Lieutenant Hardie was basiscommandant. Blake-Smith en Hardie werden vervangen door hun ranggenoten Crockett en Maddocks. Na de komst van Crockett, arriveerden twee nieuwe reddingsbarkassen die als deklust naar het eiland waren vervoerd. Het was verbazingwekkend dat de twee scheepjes onbeschadigd aankwamen. Zij lagen dan ook spoedig in Kalafrana in het water, evenals de 107, gereed voor hun taak. De nieuwe aanwinsten werden genummerd 128 en 129. Zij waren wat kleiner en, met een topsnelheid van 35 knopen, wat minder snel. Naar de vorm van hun

RAF-VAARTUIGEN OP MALTA

bovenbouw, die leek op schepen met een walvisdek, werden ze spottend 'Whalebacks' genoemd. Hun komst betekende dat er extra bases konden worden gesticht op het eiland, waardoor een groter bereik en de mogelijkheid sneller te reageren, werd geschapen.

De HSL 107 nam Sunderland House in St. Paul's Bay over van de bemanning van de barkas Clive

DOOR BILL JACKSON

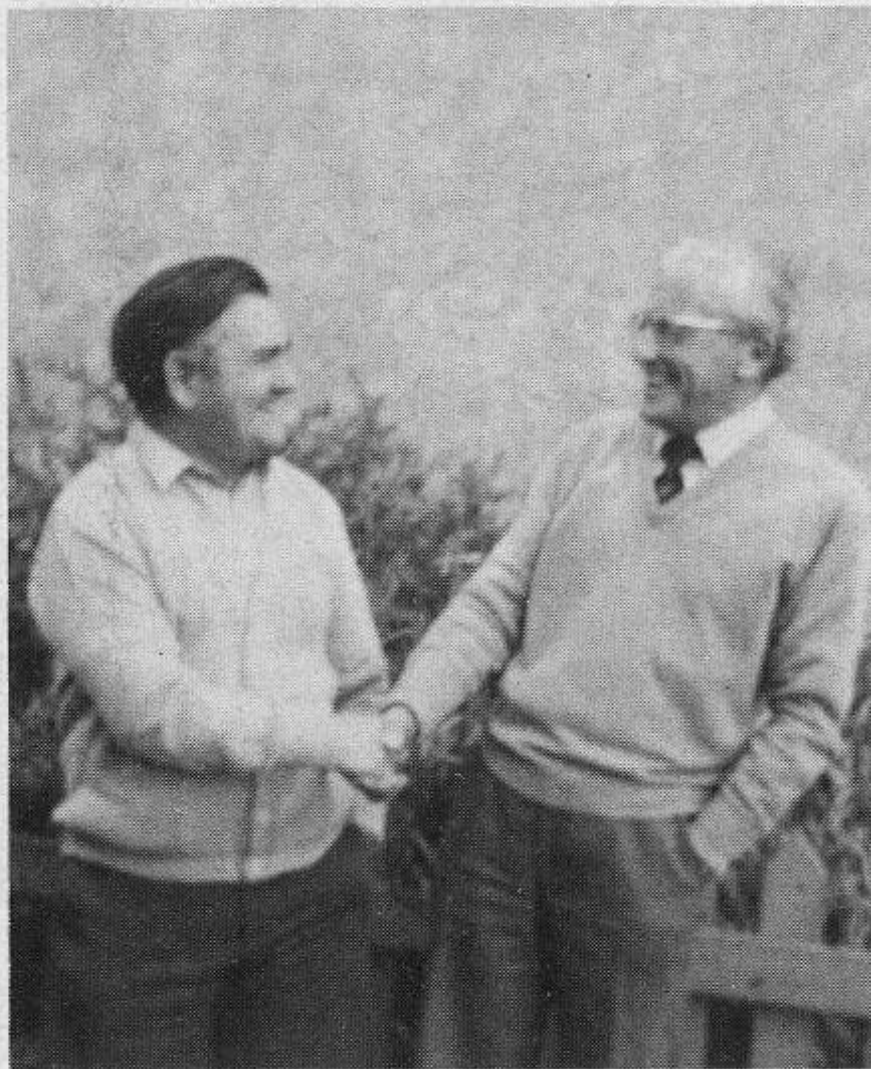
die toebehoorde aan de verbindingdienst van het leger (Royal Army Signal Corps/RASC). De Clive was daar belast geweest met het slepen van schietschijven voor de zware kustbatterijen. HSL 128 opereerde vanuit een volledig nieuwe basis in

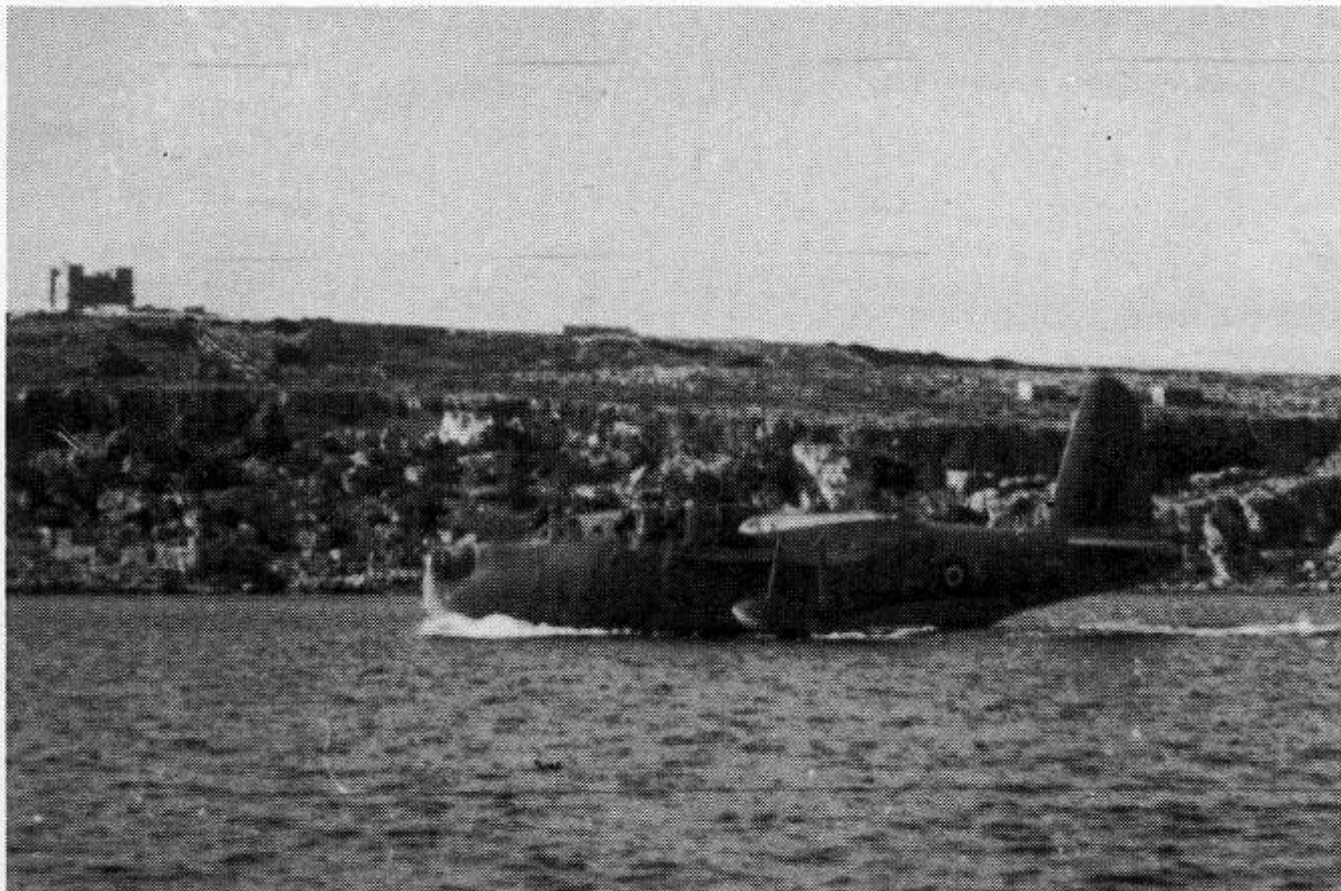

De HSL 107 op de terugweg naar St. Paul's Bay na een reddingsoperatie, 1942.

Links: Korporaal Bill Jackson (links) en soldaat 1e klas van de RAF (Leading Aircraftman = LAC) G. Evans (rechts) in 1942 na een hele nacht zoeken. Rechts: De ex-korporaal en de ex-LAC in 1983.

Links: Een Sunderland passeert fort St. Lucien tegenover St. Paul's Bay, 1942. **Rechts:** Het fort kijkt ook nog in 1985 uit op St. Paul's Bay.

Sliema Creek, terwijl HSL 129 gestationneerd bleef in Kalafrana.

Tijdens luchtaanvallen had Kalafrana steeds geluk gehad omdat de meeste bommen die voor de gebouwen aan de wal waren bestemd, neerkwamen in Marsaxlokk Bay. Hierin kwam echter verandering toen tijdens een aanval in het begin van 1942 de betonnen aanlegsteigers en het ondiepe waterreservoir door bommen werden getroffen en van de hangar, die tegelijkertijd vier Sunderlands kon bergen, niet meer dan een verwrongen hoop staal overbleef. Ook werden bomkraters geslagen naast de hellingen waarlangs de boten op het droge werden getrokken. Gelukkig liepen de hellingen zelf en de barakken geen schade op.

Niet lang daarna, op 4 februari 1942, kreeg de HSL 129 tussen Filfola en Malta een aanval te verduren van zes Messerschmitts Me 109. De schutter op de voorplecht werd onmiddellijk tijdens een van de eerste beschietingen gedood. De korporaal roerganger, hoewel hij door een granaat zijn duim verloor, slaagde erin de 129 terug te loodsen naar Kalafrana met aan boord de zwaargewonde tweede luitenant-vlieger (Pilot Officer) Nicholls en de er even slecht aan toe zijnde schutter op de achterplecht. Beiden overleden enkele uren later aan hun verwondingen.

Een van de seiners had geluk gehad. Hij had de wacht tijdens de aanval en dacht dat hij tijdens een van de ontwikkelingsmanoeuvres zijn hoofd had gestoten. Pas nadat de 129 aan wal was getrokken om te voorkomen dat ze zou zinken, merkte een ander bemanningslid dat er bloed sijpelde langs de nek van de seiner. Pas toen bleek dat een pantserdoorborende kogel aan stuurboord was binnengedrongen, in een hoek flauw genoeg om de huid van z'n schedel te doorboren, om vervolgens op die zelfde schedel af te schampen, en er aan de andere kant weer uit te komen. Er was slechts een duimlengte tussen de plaats waar de kogel was binnengedrongen en waar hij het lichaam weer had verlaten. Heen en weer rollend op de bodem van de barkas werd de kogel later weer gevonden. De HSL 129 zou niet meer naar zee gaan. Na bijna te zijn gerepareerd kreeg de aangebouwde hangar waarin ze werd opgekalefaterd een rakelingse trefser en werd het scheepje bedolven onder de rommel. Alles wat nu nog kon worden gedaan was de 129 te kannibaliseren.

Er moest nu een reorganisatie plaatsvinden. De HSL 128 keerde onder Flight Lieutenant Crockett terug naar Kalafrana en de RASC-barkas *Clive*, thans met het nummer HSL 100, nam met een burgerbemanning haar plaats in in Sliema. De HSL 107 bleef in St. Paul's Bay met Flight Lieutenant Price en Pilot Officer Baker als commandanten. Na het einde van de veldtocht in Noord-Afrika arriveerden er op RAF-Kalafrana twee nieuwe barkassen, een Hanson & Dorset no. 2557 die als dekklading aankwam, en een lange-afstandsbarkas die in Algiers op de kop was getikt en op eigen kracht naar het eiland voer. Deze laatste boot werd uiteindelijk gestationneerd in een grot bij Ghajn Tuffieha aan de met rotsen omrande westelijke kant van Malta.

Met de komst van het Santa Maria convooi konden de voorraden munitie en brandstof, die tot een gevaarlijk punt waren gedaald, worden aangevuld. Ook voerde het convooi voldoende levensmiddelen aan om de voedselnood onder de bijna uitgehongerde bevolking van het eiland te lenigen. De voorbereidingen voor de landing op Sicilië, de

Operatie Husky, wijzigde de rol van de RAF van een defensieve in een aanvallende. Een van de gevolgen hiervan was dat er een toenemend beroep werd gedaan op de barkassen om hulp te verlenen.

De aanleg van een nieuw vliegveld op Gozo vermeerderde ook het werk van de RAF-vaartuigen. Zowel mensen als materieel werden herhaaldelijk overgezet van St. Paul's Bay naar de haven van Mgarr, om maar niet te spreken van de geallieerde commandanten die de werkzaamheden zelf in ogenschouw wilden nemen.

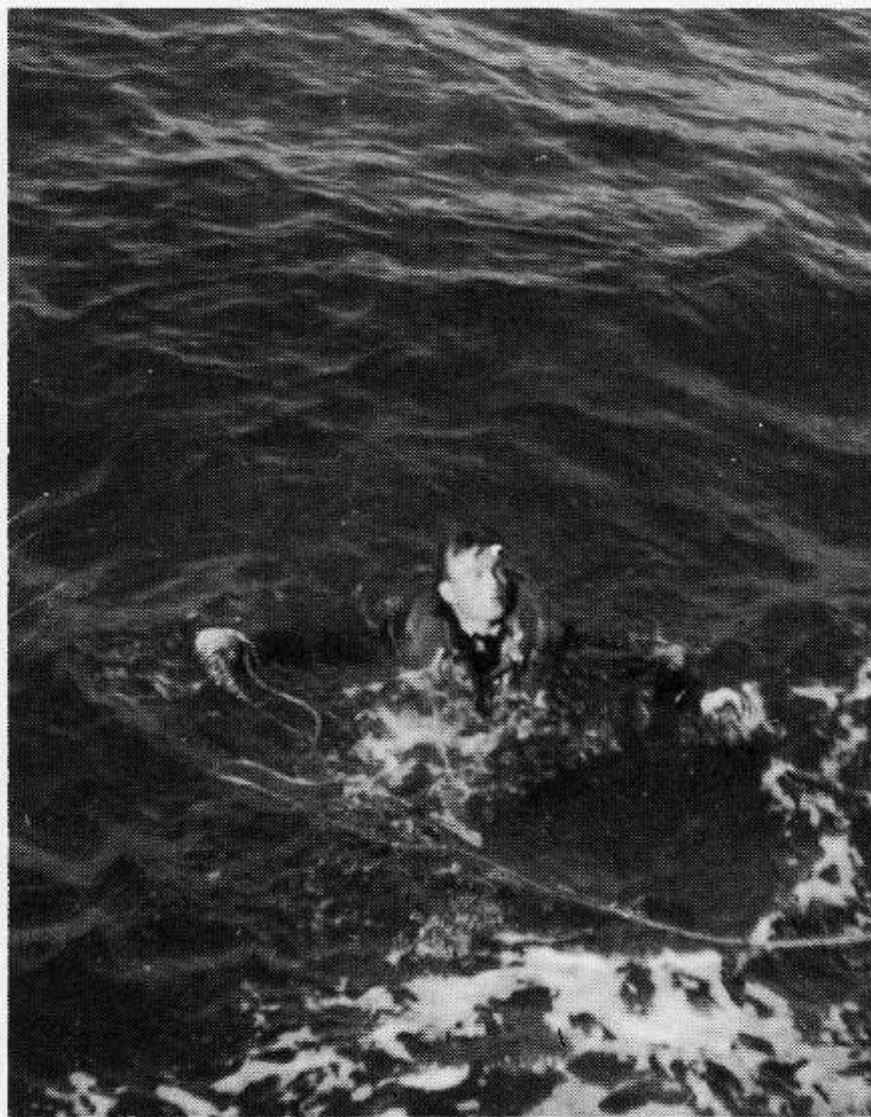
Luchtaanvallen op doelen op Sicilië hadden verzoeken om hulp tot gevolg die afkomstig waren van plaatsen op zee die steeds dichterbij de vijandelijke kust lagen. Een zo'n melding leidde tot de redding van Flight Lieutenant Taggart, commandant van een Spitfire, die enkele mijlen voor de kust van Sicilië in moeilijkheden was geraakt. De HSL 107 werd verzocht een poging te wagen hem uit zee op te pikken, nadat eerder een dergelijke actie van een op Hal Far gestationeerde Walrus van de Britse Marine Luchtvaartdienst had gefaald, doordat een der Spitfires die de Walrus escorteerde, verloren was gegaan. De HSL 107, was uitgevaren met een bemanning van vrijwilligers, en had haar basis op Malta op klaarlichte dag verlaten. Na een mijnenveld in ondiep water te zijn gepasseerd, begon voor de kust een zoekactie van bijna een uur voordat men de piloot ontdekte en hij aan boord kon worden gehesen.

De vaartuigen op Kalafrana kregen opdracht om, in het belang van de veiligheid van de Malteser vissers, te patrouilleren in gebieden langs de kust waar mijnen werden getest. Deze taak moest als geheim worden beschouwd, hoewel de vissers altijd in de buurt waren!

De HSL 107 nam, na de kaping ervan, een water-vliegtuig van het type Cant 506B van de Italiaanse

Regia Aeronautica op sleeptouw dat bezig was de bemanning van een Beaufort als krijgsgevangenen, van een Grieks eiland naar Taranto over te brengen. Het Italiaanse toestel kreeg tekort aan brandstof toen Spitfires uit Malta het begonnen aan te vallen en erin slaagden de Cant 506B tot een landing in open zee te dwingen, enkele mijlen buitengaats van St. Paul's Bay. Doordat zijn motoren oververhit raakten door het langzame toerental van de 107 nu deze een sleep achter zich had, nam de vliegboottender 281 deze taak over en bracht het toestel naar de baai waar het werd afgemeerd. Sunderland vliegboten bezochten met tussenpozen nog steeds het eiland en verlieten het weer als het donker was geworden. Hiervoor werd een 'drijvende' startbaan ingericht die ook in gebruik was bij vliegtuigbemanningen die aan het trainen waren voor clandestiene operaties. Bij die oefeningen vlogen zij met een Heinkel watervliegtuig. De meest opmerkelijke taak die een der HSL's kreeg uit te voeren was wel het inrekenen van de Malteser spion Borg Pisano op de klippen bij Dingli. Dit gebeurde door de HSL 107 onder commando van Flight Lieutenant Price, nadat Pisano op 19 mei 1942 had getracht Malta, vanaf een Italiaanse onderzeeboot, met een rubberbootje te bereiken. Een duikersploeg van de Britse marine ging de volgende dag naar de plaats waar hij gevangen was genomen en haalde de uitrusting op die vóór zijn arrestatie in zee was verdwenen.

De HSL 107 verliet Malta in 1944 om vanaf een basis in Italië op eigen kracht te blijven opereren. Alles bijeen genomen hebben de RAF-vaartuigen op Malta en de HSL's meer dan 200 bemanningsleden van vliegtuigen gered, zowel van geallieerde als van vijandelijke zijde.

Links: De redding van Spitfirepiloot, sergeant Goodwin, op 29 januari 1943, en rechts die van Flying Officer Hodges van No. 126 Squadron op 22 mei 1943. Dit waren twee van de meer dan

200 geslaagde reddingsacties waardoor waardevolle vliegtuigbemanningsleden weer naar hun onderdeel konden terugkeren.

